

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas
Socialinės geografijos ir regionistikos studijų centras

Visuomenės geografija ir geoinformacinių sistemų taikymas

**KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ SOCIALINIAI, DEMOGRAFINIAI
POKYČIAI IR EKONOMINĖS VEIKLOS**

Magistro mokslinis darbas

Autorius: SMNVG19, stud. Aistė Raubienė

Vadovas: Doc. dr. Eduardas Spiriajevas

Klaipėda, 2021

Socialinės geografijos ir regionistikos studijų centras

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO LYDRAŠTIS

Pildo magistro baigiamojo mokslinio darbo autorius

.....
AISTĖ RAUBIENĖ

(magistro baigiamojo mokslinio darbo autoriaus vardas, pavardė)

.....
KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ SOCIALINIAI, DEMOGRAFINIAI POKYČIAI

.....
IR EKONOMINĖS VEIKLOS

(magistro baigiamojo mokslinio darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis mokslinis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas magistro baigiamasis mokslinis darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti Klaipėdos universitete ir/ar kitose aukštosiose mokyklose.

.....
AISTĖ RAUBIENĖ

(magistro baigiamojo mokslinio darbo autorius ir parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis mokslinis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 m. Klaipėdos universiteto studijų procese.

.....
AISTĖ RAUBIENĖ

(magistro baigiamojo mokslinio darbo autorius ir parašas)

Pildo magistro baigiamojo mokslinio darbo vadovas

Magistro baigiamąjį mokslinį darbą ginti

.....
2020-01-07

(data)

.....
leidžiu

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

.....
doc. dr. Eduardas Spiriajevas

(magistro baigiamojo mokslinio vadovo vardas, pavardė ir parašas)

Pildo SGRS centro vadovas

Magistro mokslinis baigiamasis darbas įregistruotas centre

.....
2020-01-07

(data)

.....
doc. dr. Eduardas Spiriajevas

(vardas, pavardė ir parašas)

Pildo SGRS centro vadovas

Magistro mokslinį baigiamąjį darbą ginti

.....
2020-01-07

(data)

.....
leidžiu

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

.....
doc. dr. Eduardas Spiriajevas

(programų vadovo vardas, pavardė ir parašas)

Recenzentu(-ais) skiriu Prof. dr. Angelija Bučienė, doc. dr. Aleksandra Batuchina

.....
(įrašyti recenzento(u) vardą, pavardę)

.....
2020-01-07

(data)

TURINYS

SANTRAUKA	4
ĮVADAS	6
ANKSTESNIŲ TYRIMŲ APŽVALGA	10
Temos istorinis ištirtumas	10
Temos gamtinis ištirtumas	13
Temos geografinis ištirtumas	15
1. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ RETROSPEKTYVINĖ ANALIZĖ	24
1.1. Kuršių nerijos gyventojų socialinių ir demografinių charakteristikų pokyčiai istoriniame kontekste.....	24
1.2. Kuršių nerijos gyventojai naujaisiais laikais	34
2. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ SOCIALINIAI, DEMOGRAFINIAI POKYČIAI IR EKONOMINĖS VEIKLOS	40
2.1. Socialinių ir demografinių pokyčių raida Lietuvoje ir Kuršių nerijoje	40
2.2 Socialinių ir demografinių pokyčių priežastingumas ir tendencijos	44
2.3 Ekonominių veiklų struktūros ir jų erdvinė analizė	61
3. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ KIEKYBINIO TYRIMO REZULTATAI	79
3.1 Tyrimo metodika ir organizavimas	79
3.2 Kuršių nerijos įtraukimo į Pasaulio paveldo kultūros paveldo sąrašą įtakos gyventojams tyrimo rezultatų analizė	80
IŠVADOS	97
PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS	99
SUMMARY	100
LITERATŪRA	102
PRIEDAI	107

Raubienė A. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai, demografiniai pokyčiai ir ekonominės veiklos. Visuomenės geografijos ir geoinformacinių sistemų taikymo studijų magistro programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. dr. E. Spiriajevas, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2021, 112 p.

SANTRAUKA

Kuršių nerija – tai išskirtinė gamtinė teritorija ir ypatinga geografinė erdvė, gyventi žmogui. Nuo seno šio krašto gyventojai susidurdavo su įvairiais iššūkiais: gamtiniais, ekonominiais, politiniais. Istorinių laikotarpių kontekste, šio krašto gyventojai privalėjo ieškoti sprendimų, kaip prisitaikyti arba keisti gamtinę aplinką.

Šio darbo tikslas - nustatyti Kuršių nerijos gyventojų socialinius, demografinius pokyčius ir ekonominių veiklų struktūras erdvinės diferenciacijos ir socialinės segregacijos kontekste.

Po Nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvos demografinė situacija pakito. Emigracija, sumažėjęs gimstamumas, gyventojų senėjimas sąlygojo depopuliaciją. Taip pat stebima demografinių procesų ir socialinė diferenciacija, teritorinė diferenciacija bei socialinė segregacija. Demografiniuose tyrimuose, mokslo publikacijose, strateginiuose dokumentuose dažniausiai pasitelkiami statistiniai duomenys apie Lietuvos administracinius – teritorinius vienetus. Pasigendama išsamių gyventojų tyrimų saugomose teritorijose – sociodemografiniu ir socioekonominiu pjūviais. Tai aktualu, siekiant įvertinti ir išvengti neigiamų demografinių ir socialinių pokyčių pasekmių. Socialiniai ir demografiniai pokyčiai sąlygojo tautinės ir teritorinės tapatybės suvokimo pokyčius, o ekonominės veiklos – gyventojų pragyvenimo šaltinius ir ekonominį konkurencingumą.

Tyrimo tikslas - nustatyti Kuršių nerijos gyventojų socialinius, demografinius pokyčius ir ekonominių veiklų struktūras erdvinės diferenciacijos ir socialinės segregacijos kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti Kuršių nerijos gyventojų istorinę ir socialinę raidą;
2. Atlikti gyventojų socialinių, demografinių ir ekonominių rodiklių analizę;
3. Nustatyti Kuršių nerijos gyventojų geografinius ir ekonominius dėsningumus;
4. Atlikti kiekybinį tyrimą, nustatant gyventojų socialinius ir demografinius pokyčius.

Svarbiausios atlikto tyrimo išvados:

- Kuršių nerijos socialinius ir demografinius pokyčius iki Antrojo pasaulinio karos, sąlygojo įvairios priežastys: gamtinės, ekonominės, politinės ir kt., kurios labiausiai paveikė demografinę situaciją.
- Po Antrojo pasaulinio karo gyventojų socialinė struktūra iš esmės pasikeitė. Nuo 1959 m. surašymo gyventojų demografiniai rodikliai Kuršių nerijoje buvo gerėjantys iki dabar.

Paskutiniu metu gerėjantys demografiniai rodikliai sąlygojami ne tik natūralių demografinių procesų, o gyvenamosios vietos deklaravimu siekiant ekonominės naudos. Gerėjančių demografinių rodiklių kontekste, mažėja gyventojų socialinis aktyvumas, tačiau didėja ekonominis aktyvumas.

- Teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos Kuršių nerijos gyventojams.
- Teritorijos apsaugos režimo pokytis sąlygojo didesnę teritorijos žinomumą, didesnius turistų srautus, prisidėjo prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo. Taip pat atsirado daugiau draudimų, reglamentuojančių ūkinę veiklą, tačiau tai nepaskatino pritraukti daugiau valstybės materialinių ir tiesioginių užsienio investicijų. Teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos vietos bendruomenės gyvenimui, kas paskatino gyventojus labiau didžiuotis ir domėtis gyvenamąja vietove. Emociniam, dvasiniam vietovės suvokimui bei tapatybės formavimuisi įtakos turėjo mažai.

IVADAS

Kuršių nerija – tai 98 km ilgio siauras su smėlio kopomis pusiasalis. Lietuvai priklauso šiaurinė 52 km pusiasalio dalis. Tai unikalus ir trapus gamtos kampelis, nuo 2000 m. įvertintas pasauliniu mastu. Tačiau – tai ir gamtos bei žmogaus sąveikos kūrinys, kurio komponentai keičiasi, yra keičiami ir sąveikauja tarpusavyje. Žmogus Kuršių nerijos istorijoje suvaidino labai svarbų vaidmenį - tiek teigiamą, tiek ir neigiamą. Kaip rašė V. von Humboltas: „Kuršių nerija yra tokia savita, jog ją būtina pamatyti, kaip Italiją arba Ispaniją, idant siela nestokotų nuostabaus grožio vaizdų“. Tačiau žmogus, gyvenantis šioje teritorijoje ne visada matė gamtos grožį, bet ir ieškojo būdų sugyventi su gamtos keliamomis grėsmėmis. Bėgant laikui kova tarp smėlio, vėjo, jūros ir žmogaus buvo varginanti ir permaininga. Vėliau tos pačios stichijos pakeitė žmogaus suvokimą ir leido išplėsti galimybes gyventi tokioje aplinkoje. Geografinė pusiasalio atskirtis, nederlingi dirvožemiai, ūkinių ir ekonominių veiklų ribotumas, nuolatinės gyventojų migracijos – tai tik dalis iššūkių, su kuriais susidūrė Kuršių nerijos gyventojai. Tai, be abejonės, įtakojo šio krašto demografinę ir socialinę raidą.

Visuomenės socialinė, ekonominė ir demografinė raida yra glaudžiai susijusios. Socialinių ir demografinių rodiklių pokyčiai parodo apibrėžtos teritorijos gyventojų reakciją į besikeičiančias aplinkas: gamtinę, socialinę, ekonominę ir kitas. Tai nėra tik statistiniai gyventojų parametrai ir jų dinamika. Socialiniai ir demografiniai rodikliai atskleidžia visuomenės raidos lygį ir gerovę, sąlygoja tapatybės suvokimą. Analizuojant Kuršių nerijos gyventojų tyrimus buvo pastebėta, kad gyventojų demografinė raida netolygi. Galima išskirti tam tikrus demografinės raidos lūžių momentus. Jų priežastys: gamtinių sąlygų pokyčiai, dramatiški istoriniai įvykiai ir pan., kurie labai paveikdavo šią geografiškai apribotą bendruomenę.

Kuršių nerija – tai unikali gamtinė teritorija ir išskirtinė erdvė gyventi žmonėms. Dėl geografinės atskirties, ši teritorija skiriasi nuo kaimyninių sričių gamtiniais, kultūriniais, istoriniais aspektais. Todėl galima Kuršių neriją nagrinėti ir kaip atskirą regioną, kuriam labai svarbi gyventojų socialinė ir demografinė analizė, nes XX a. pabaigoje regioninių tyrimų svarba išaugo dėl pradėtos vykdyti darnios plėtros. Kuršių nerija yra ir vieta, pažįstama pajūrio geografinės erdvės dalis. Jos reikšmė ir unikalumas daliai Lietuvos gyventojų yra ir buvo subjektyviai išgyventa patirtis. Kuršių nerija Lietuvos valstybės raidos fone yra taip pat išskirtinė erdvė, kurioje vystomos tik šiai teritorijai būdingos veiklos.

Socialiniai ir demografiniai rodikliai padeda ne tik analizuoti esamą situaciją, numatyti tendencijas, bet ir rasti ryšį tarp pačių rodiklių, demografinių, socialinių procesų ir gamtinių, politinių, ekonominių veiksnių. Taip pat, nereikėtų pamiršti ir socialinių normų ir vertybių, skirtinguose istoriniuose laikotarpiuose gyvenusių kartų skirtingų požiūrių į kintančios aplinkos veiksmus. Gyventojų tyrimai yra susiję su populiacijos raidą įtakančių veiksnių nagrinėjimu ir demografinių

procesų įtakos visuomenei vertinimu. Pavyzdžiui, gyventojų vertybių sistema ir demografinė elgsena. Taip pat, reikia pabrėžti, kad skirtingų socialinių charakteristikų grupių žmonių, demografiniai rodikliai gali būti skirtingi. Magistriniame darbe yra nagrinėjami Kuršių nerijos gyventojai, kurios demografiniai ir socialiniai pokyčiai nagrinėjami remiantis atliktų archeologinių kasinėjimų rezultatais ir gyventojų tyrimais. Gyventojų tyrimų duomenų nagrinėjimas ir analizė leidžia atskleisti gyventojų socialinių ir demografinių charakteristikų kitimą istorinėje perspektyvoje, politinių, ekonominių, gamtinių pokyčių kontekste. Gyventojų tyrimai ir demografinių, bei socialinių pokyčių analizės išvados naudojamos rengiant strateginius demografinės politikos dokumentus ir koncepcijas, naudojami kituose mokslo tyrimuose.

Gamtinių sąlygų unikalumas, jų keliamas nuolatinis pavojus ir iššūkiai, geografinė atskirtis – įtakoją Kuršių nerijos gyventojų mentalitetą, bei jų veiklą. Gamtinės aplinkos įtaka – neišvengiama visuomenės gyvenime. Šio krašto gyventojai - ne tik gamtos jėgų įkaitai. Ne ką mažiau unikali, išskirtinė ir sudėtinga nuolat kintanti ekonominė – socialinė aplinka. Kiekvieno istorinio laikotarpio žmogus – tai žmogus su jo kartai būdingomis mentaliteto charakteristikomis, stereotipais. Todėl analizuoti šią geografinę aplinką, kaip visumą, sistemą, reikia įvairių istorinių laikotarpių kontekste. Įvairūs įvykiai ir pokyčiai sąlygojo tiek tautinės, tiek teritorinės tapatybės pokyčius.

Tačiau nepaisant gamtinių stichijų, pirmieji gyventojai galėjo atklysti labai anksti - jau VIII tūkst. pr. Kr., nuolatinių gyvenviečių būta prieš IV tūkst. m. pr. Kr. Yra archeologinių duomenų apie unikalią Pamario kultūrą, kurios dėka atsirado vakarų baltų: prūsų, jotvingių ir kuršių protėviai. Nuo XIV iki XVII amž. gyventojai kentė nuo stichinių nelaimių, epidemijų, svetimų tautų. Labai svarbus ir kritinis lūžis – Antrasis pasaulinis karas. Kokie žmonės atvyko į Kuršių neriją 1945-1950 m. ir vėlesniais etapais? Kaip gyveno žmonės sovietiniu laikotarpiu, kokios buvo jų ekonominės veiklos? 1991 m. įkurtas Kuršių nerijos nacionalinis parkas, 2000 m. Kuršių nerijos teritorija įtraukta į UNESCO Pasaulio kultūros paveldo sąrašą. Ar tai turėjo įtakos demografiniams, socialiniams ir ekonominiams pokyčiams? Taip pat, peržvelgus istorinę chronologiją – kyla klausimas: kaip save identifikuoja dabartiniai Kuršių nerijos gyventojai? Gal jie laiko save Lietuvos Respublikos piliečiais, nejausdami jokie išskirtinumo ir negalvodami apie istorinius praeities momentus? O gal dar gyventojų atmintyje gyvas kuršininkų atminimas ir gyventojai iš naujo randa savo tapatybę? Deja, daug mokslinių publikacijų apie dabartinius Kuršių nerijos gyventojus nėra. Šie ir kiti klausimai įtakoją magistrinio darbo temos pasirinkimą.

Temos aktualumas

Po Nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvos demografinė situacija pakito. Emigracija, sumažėjęs gimstamumas, gyventojų senėjimas sąlygojo depopuliaciją. Taip pat stebima demografinių procesų ir socialinė diferenciacija, teritorinė diferenciacija, bei socialinė segregacija. Tačiau demografiniuose tyrimuose, mokslo publikacijose, strateginiuose dokumentuose dažniausiai

pasitelkiami statistiniai duomenys Lietuvos administracinių – teritorinių vienetų. Pasigendama išsamių gyventojų tyrimų saugomose teritorijose – sociodemografiniu ir socioekonominiu pjūviais. Tai aktualu, siekiant įvertinti ir išvengti neigiamų demografinių ir socialinių pokyčių pasekmių.

Šio darbo vertė – tai kompleksinių tyrimų apie Kuršių nerijos gamtą ir praeitį, papildymas. Jei iki XX amž. antros pusės žmonių gyvenimą labiausiai įtakojo gamta ir istoriniai pokyčiai, tai šiuo metu XXI amž. tikslinga nustatyti, kas labiausiai įtakoja gyvenimą Kuršių nerijoje. Ir be abejonės, kokius, teigiamus ar neigiamus, pokyčius sąlygoja.

Šis tyrimas naudingas Neringos miesto savivaldybės administracijai ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijai. Šis darbas gali atkreipti atitinkamų institucijų dėmesį į Kuršių nerijos gyventojų atskiras socialines grupes, geriau pažinti esamą situaciją ir prognozuoti, kaip keisis ateityje Kuršių nerijos gyventojų poveikslas.

Temos problematika

Daugelyje mokslinių publikacijų nagrinėjamas pokario laikotarpis ir Kuršių nerijos gyventojų demografinis, socialinis poveikslas, analizuojamas tapatybės suvokimo klausimas. Tačiau, per trisdešimt Nepriklausomybės metų, Kuršių nerijos gyventojų demografinę situaciją sąlygojo:

1. Bendros ekonominės ir socialinės problemos, teritorijos statuso pokyčiai (1991 m. įkurtas Kuršių nerijos nacionalinis parkas, 2000 m. teritorija įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą);
2. Geografinė pusiasalio atskirtis, socialinės infrastruktūros specifiškumas, nekilnojamojo turto rinkos pokyčiai;
3. Ekonominių veiklų pobūdis, sąlygojamas turizmo sezoniškumo, geografinės atskirties, ūkinės veiklos ribojimų ir teisės dokumentų nesuderinamumo;
4. Teritorinės tapatybės problematika.

Tyrimo tikslas:

Nustatyti Kuršių nerijos gyventojų socialinius, demografinius pokyčius ir ekonominių veiklų struktūras erdvinės diferenciacijos ir socialinės segregacijos kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti Kuršių nerijos gyventojų istorinę ir socialinę raidą;
2. Atlikti gyventojų socialinių, demografinių ir ekonominių rodiklių analizę;
3. Nustatyti Kuršių nerijos gyventojų geografinius ir ekonominius dėsniumus;
4. Atlikti kiekybinį tyrimą, nustatant gyventojų socialinius ir demografinius pokyčius.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros šaltinių analizės metodas;
- Retrospektyvinės analizės metodas;
- Pirminių ir antrinių statistinių duomenų analizė;

- Kiekybinis tyrimas. Pusiau struktūrizuotas gyventojų apklausos metodas;
- Erdvinės analizės metodas;
- Struktūrinės analizės metodas;
- Lyginamosios analizės metodas;
- Kartografavimo metodas: naudota ArcGIS 10.8 licencija ir Lietuvos georeferencinių duomenų rinkinys GDR 250, atsisiųstas iš erdvinių duomenų portalo www.geoportal.lt. Įmonių koordinatės nustatytos pagal įmonių adresų geolokacijas portale www.maps.lt, įmonių erdviniam išsidėstymui pavaizduoti taikyta funkcija *Display X Y data*. Gyventojų skaičiaus statistinių duomenų kartografavimas Neringos gyvenvietėse atliktas naudojant Lietuvos statistikos departamento 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenis *shape* formate, ir 2020 m. bandomojo gyventojų skaičiaus surašymo duomenis *shape* formate.

ANKSTESNIŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Temos istorinis iširtumas

Apie Baltijos pakrantės gyventojų etnogenezę, gyvenimo būdą, tradicijas ir kultūrą, remdamasis atliktais archeologiniais radiniais ir šaltiniais, aprašė prof. habil. dr. V. Žulkus savo monografijoje „Kuršiai. Baltijos jūros erdvėje“ (2004). Kuršių kultūra, kaip sudėtinė Baltijos regiono kultūros dalis, buvo įtakojama svetimų kultūrų ir kartais tiek lietuviškoje, tiek europinėje istoriografijoje ilgą laiką buvo beveik latvių sinonimai. Monografijoje, remiantis archeologiniais radiniais, tiriama ir demografinė situacija rytiniame Baltijos jūros regione įvairiais laikotarpiais, taip pat analizuojamos priežastys. Kuršių ir šalia gyvenusių prūsų klausimas nagrinėjamas R. Širouchov (2015) moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos ankstyvųjų viduramžių archeologiniai paminklai. Kuršių ir prūsų kontaktų zonos klausimas.“ Straipsnis skirtas XIII–XV a. Kuršių nerijos archeologinių paminklų tyrinėjimų rezultatams apibendrinti, pagrindinių radinių tipams analizuoti ir kuršių ir prūsų genčių spėjamų kontaktų zonai nagrinėti. Apibendrinama, kad tarp šių etninių grupių vyko gana draugiški kultūriniai, prekybiniai manai.

Kuršių nerijos pusiasalio gyventojai dėl gamtinių sąlygų ribotai galėjo verstis žemės ūkiu, todėl nuo seno ieškojo kitų veiklos rūšių. Viena iš jų – tai mainai ir prekyba gintaro žaliava ir dirbiniais. Apie neabejotiną gintaro prekybos įtaką rašė A. Bliujienė (2007) savo knygoje „Lietuvos priešistorės gintaras“. Knygoje apžvelgiama gintaro susidarymo seka ir gintarinių dirbinių archeologiniai atradimai gyvenvietėse nuo neolito laikų. Rytinis Baltijos jūros pakraštys buvo vienas iš pagrindinių gintaro naudojimo regionų. Dėl vykstančios transgresijos, Litorinos jūros raidos stadijoje, ties Juodkrante susiformavo dideli gintaro telkiniai. Šie gamtiniai pokyčiai turėjo įtakos vėlesnei vietovės ekonominei raidai - XIX a. vykusiai gintaro kasybai Gintaro įlankoje, Juodkrantėje. Apie gintaro reikšmę pagoniškomis bendruomenėms rašė S. Bagužaitė – Talačkienė (2004). Baltijos pajūrio gyventojai plėtojo gintaro mainų prekybą. Autorė papildė nuostatą, kad tai buvo ne tik ekonominė veikla, turėjusi įtakos bendruomenės ekonominei gerovei užtikrinti. Aukštesnė, nei kitų gaunamų medžiagų ekonominė gintaro vertė labai tiko simbolinę prasmę turinčių amuletų gamybai. Net ir Vokiečių ordinui, užėmus rytines Baltijos jūros pakrantes, gintaro reikšmė nesumažėjo. Naujoje kultūrinėje aplinkoje gintaras išlaikė aukštą vertę, buvo siejamas su prabanga. Autorė mano, kad dėl to jis buvo tinkamas religinei krikščioniškai produkcijai gaminti. Tai galėjo padėti stiprinti krikščionybės poveikį Vokiečių ordino užimtose teritorijose, padėti įtvirtinti jose naują socialinę tvarką.

Senbuvių gyventojų tautinės tapatybės suvokimas analizuojamas A. L. Arbušauskaitės (1994) moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos autochtonų (senbuvių) tautybės suvokimo ypatumai“. Kuršių nerijoje susiklostė sudėtingi tautiniai ir kalbų santykiai, iki XVIII a. pab. nebuvo demografinės

statistikos, todėl vienintelis ir svarbiausias etninės ir tautinės priklausomybės požymis buvo gimtoji kalba. Straipsnyje apžvelgiama XIX a. – XX gyventojų demografiniai duomenys, daug dėmesio skiriam kalbų chaosui, daugiakalbystei.

Rytų Prūsijos, Mažosios Lietuvos, Klaipėdos krašto regiono interpretacija, daugiakultūriniam fone nagrinėjama Klaipėdos universiteto leidinyje „Daugiareikšmės tapatybės tarpudvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX XX amžiais“ (2011). Šiame leidinyje bandoma naujai pažvelgti į tapatybių problematiką ir visuomenės nacionalizavimą. Tai be abejo turėjo tiesioginės įtakos demografiniams ir socialiniams pokyčiams. Šiuose moksliniuose straipsniuose analizuojama tapatybės suvokimo ir transformacijos problema to laikotarpio istorinių įvykių kontekste. Taip pat analizuojama, kaip šie įvykiai ir procesai įtakojo demografines gyventojų charakteristikas ir procesus.

Kuršių nerijos gyventojai nuo kuršių ir prūsų apsigyvenimo laikų, migracijų (vidinių ir išorinių), atvykėlių kontekste, buvo labai nehomogeniška visuomenė. Iš čia kyla ne tik tapatybės klausimas, bet ir gyventojų socialinių charakteristikų sudarymo problema. Šie klausimai analizuojami moksliniuose straipsniuose: „Borusianistinio didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Rytų Prūsijos provincijoje XIX – XX amžių sandūroje: atvejo analizė provincijos kontekste“, „Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX – XX amžių sandūroje“, autorius V. Safronovas (2011). V. Safronovas patvirtina įžvalgas, kad svarbų vaidmenį vaidino lokali tapatybės suvokimas ir XIX a. būdingas prūsiškas patriotizmas ir vokiškas nacionalizmas. Šiai įžvalgai pritaria ir M. Niedzielska savo moksliniame straipsnyje „Rytų Prūsijos politinio elito tapatybė. XIX a. pirmojoje pusėje“. Jos teigimu, XIX a. tapatybės formavimuisi Rytų Prūsijos provincijoje įtaką darė ir skirtinga krašto istorinė tradicija, kurioje susijungė tiek Vokiečių ordino, tiek Prūsijos Hercogystės palikimas, tiek gyventojų atmintis apie savo pačių istorinę praeitį. Tapatybės problematiką taip pat tyrė I. Spiriajevienė ir E. Spiriajevas (2015): tautinės ir teritorinės tapatybės suvokimo pokyčiai dėl migracijos ir kitų veiksnių yra analizuojami moksliniame straipsnyje „Nuo tautinės iki teritorinės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris“.

Autoriai V. Vareikis ir A. L. Arbušauskaitė moksliniame straipsnyje „Nauji duomenys apie padėtį Klaipėdos krašte 1925 metais: Jono Budrio dienoraštis“ (2011) aprašomi ne tik politiniai įvykiai, bet ir to meto gyventojų ekonominės veiklos, migracija ir socialinės problemos. Taip pat šiame leidinyje publikuojamame N. Strakauskaitės moksliniame straipsnyje „Etnofilologiniai Prūsijos lietuvių identifikavimo kontekstai (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia) analizuojami socialiniai ir kultūriniai pokyčiai Kuršių nerijoje, aprašoma to krašto žvejų bendruomenė ir jų gyvenimo, bei tapatybės aspektai.

Knygoje „Dingę Karvaičiai“ (Baranauskas, 1999) aprašoma Kuršių nerijos gyventojų gyvenimo kasdienybė ir ypatumai. Knygoje populiariai aprašoma Karvaičių kaimo istorija, pradedant

archeologiniais radiniais, baigiant paskutiniais užpustymais XIX a. pabaigoje ir kaimo bendruomenės perkėlimu į kitus kaimus. Daug dėmesio skiriama kunigo Cudnochovijaus pastangoms apsaugoti kaimą ir bažnyčią nuo užpustymo ir profesoriaus Liudviko Rėzos biografijai.

Moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos gamta ir gyventojų butis Ludwigo Passarge's kelionių aprašymuose „Aus baltischen Landen“ (Barniškienė, 1979) siekiama išryškinti Ludwigo Passarge's, kaip kelionių literatūros autoriaus, rašymo ypatumus bei parodyti Kuršių nerijos aprašymo originalumą. Autorius pateikia daug įdomių etnografinių, istorinių detalių, apibūdinančių XIX a. pabaigos Kuršių nerijos gyventojų papročius, gyvenimo būdą, socialinius santykius.

Apie lemtingus Antrojo pasaulinio karo įvykius, kurie iš esmės pakeitė Rytų Prūsijos žmonių gyvenimą, aprašoma ir moksliniame N. Strakauskaitės (2009) straipsnyje „Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas“. Kuršių nerija buvo svarbus evakuacijos kelias 1944 m. Klaipėdos krašto gyventojams. Taip pat analizuojamas ir dabartinių Kuršių nerijos gyventojų santykis su praeitimi ir jų tapatybės suvokimo problema.

Mokslo studijoje V. Safronovas (2018) „Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje“ analizuojama Kuršių nerijos bendruomenės formavimasis pokario Lietuvos kontekste. Taip pat analizuojamos migracijos ypatumai nuo viduramžių iki prieškario. Migracija – tarsi natūraliai būdinga šiai teritorijai. Visų pirmą dėl gamtos, vėliau dėl istorinių, politinių aplinkybių. Autorius nagrinėja migraciją ne Lietuvos lygmeniu, o tik Kuršių nerijos. Daug dėmesio skiriama gyventojų socialinėms charakteristikoms. Taip pat aprašomi senbuvų ir naujakurių santykiai.

D. Masiliauskienė (2008) moksliniame straipsnyje „Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome?“ analizuojama, kiek detalai Klaipėdos krašto naujakurių problematika yra pristatoma istoriografijoje, aprašoma, kaip buvo apgyvendintas Klaipėdos kraštas po Antrojo pasaulinio karo. Į Klaipėdos kraštą po Antrojo pasaulinio karo atvyko naujakuriai, gaivinti karo suniokoto krašto ir ūkio. Konstatuojama, kad nėra, o greičiausiai ir negalėjo būti, detalių žinių apie šiuos naujus gyventojus. Sunku sudaryti jų demografinį ir socialinį paveikslą. Naujakuriams buvo žadamos lengvatos, tačiau neaišku kokią įtaką turėjo verbuotojų pažadai. Remiantis šiais faktais, sunku nustatyti Kuršių nerijos gyventojų tapatybę, nes į šiuos kraštus vyko naujakuriai iš Lietuvos ir Sovietų Sąjungos. Klaipėdos krašto gyventojų situacija po Antrojo pasaulinio karo analizuojama N. Kairiukštytės (1989) straipsnyje „Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945 – 1950 m.“, taip pat autorė šią temą analizuoja straipsnyje „Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944 – 1947 m.“ (2001). Kaip pokario situacija, politinės tendencijos ir Klaipėdos krašto istorinis ir gamtinis specifiškumas sąlygojo šio krašto gyventojų demografinę ir socialinę struktūrą išsamiai nagrinėjama S. Kraniauskaitės, S. Pocytės, R. Leisewitz, I. Šutinienės (2019) mokslinėje monografijoje „Klaipėdos kraštas 1945 – 1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“.

Moksliniame straipsnyje „Einige Aspekte der nationalen Selbsteinschätzung bei der altansässigen Bevölkerung der Kurischen Nehrung nach 1945“ (Arbušauskaitė, 1994) analizuojama Kuršių nerijos gyventojų tapatybės istorinė raida, kalbų vartojimas, tačiau didesnis dėmesys skiriamas pokaryje likusių Kuršių nerijos gyventojų tapatybei apibūdinti, remiamasi apklausomis. Daugeliui senųjų gyventojų sunku apibūdinti savo nacionalinę priklausomybę dėl skirtingų sąvokų turinio interpretacijų, mišrių šeimų, kalbos ir pilietybės neatitikimo. Taip pat šis laikotarpis A. L. Arbušauskaitės (2000) analizuojamas moksliniame straipsnyje „Die Deportation der alteingesessenen Familien der Kurischen Nehrung 1949“. Leidinį sudaro studija apie 1949 metais vykdytas sovietų valdžios represijas prieš vietinius Kuršių nerijos gyventojus. Studija paremta sovietinių archyvų medžiaga.

Temos gamtinis iširtumas

Kaip formavosi Kuršių nerija ir Kuršių marios holoceno metu, remiantis įvairių tyrimų gautais duomenimis, aprašoma D. Kaminsko, E. Ridnickaitės, G. Vaikutienės, A. Bitino, A. Grigienės, I. V. Buinevičiaus, A. Damušytės, D. Pupienio ir P. Šinkūno (2017) moksliniame straipsnyje „Kuršių marių vidurinė ir vėlyvoji holoceno paleoaplinkos raida, Lietuva“. Kuršių nerijos susiformavimą sąlygojo priekrantės srovės akumuliacinė veikla, eoliniai procesai, hidrometeorologiniai reiškiniai. Kuršių nerijos geologinę sandara, sąnašų minerologinę ir geocheminę sudėtį ir kaitą 1993 – 2018 m. tyrė mokslininkai A. Dubikaltienė, D. Pupienis, D. Jarmalavičius, G. Žilinskas, D. Karlonienė (2020) „Kuršių nerijos jūros kranto paplūdimio sąnašų smėlio dalelių kaita 1993–2018 metais“.

Pakrančių kopų krantai yra viena iš dinamiškiausių jūrų aplinkų. Būtina įvertinti, kaip vystėsi pakrantės ekosistema, veikiama natūralių gamtinių ir antropogeninių veiksnių. Tokio pobūdžio tyrimai, analizė būtina siekiant nustatyti pokyčių mastą ir jų įtaką gamtinei aplinkai. Nuo šių pokyčių priklauso ir ūkinės veiklos vystymosi galimybės. Specifinė šio pakrantės sektoriaus smėlio sudėtis ir morfologija lemia skirtingą pakrančių dinamiką. Tai, kad geologinė struktūra yra svarbus veiksnys, į kurį verta atsižvelgti analizuojant pajūrio plėtrą, analizuojama mokslininkų D. Jarmalavičiaus, G. Žilinsko ir D. Pupienio (2017 m.) moksliniame straipsnyje „Geologinis pagrindas kaip pakrančių morfometriją ir dinamiką kontroliuojantis veiksnys. Kuršių nerija, Lietuva“. Suprasti aplinkos ir antropogeninių pokyčių poveikį pakrančių kraštovaizdžiams ypač svarbu esant dabartiniam klimato, jūros lygio ir nuosėdų tiekimo pokyčių režimui. Tokio pobūdžio tyrimus ir analizę atliko V. Buinevičius, A. Bitinas, D. Pupienis (2007) mokslinėje studijoje „Litologinės anomalijos reliktinėje pakrantės kopoje: geofiziniai ir paleoaplinkos ženklai“. Paplūdimio krantų profilio pokyčių morfometrinių rodiklių dinamiką taip pat analizavo D. Jarmalavičius, J. Satkūnas, G. Žilinskas, D. Pupienis (2011) straipsnyje „Lietuvos pajūrio (Baltijos jūros) paplūdimių dinamika 1993 – 2008 m., remiantis morfometriniiais rodikliais“. Matavimų analizė leidžia įvertinti kaip kinta pakrančių

morfometrinių paplūdimių rodikliai. Apie pakrantės geomorfologinius pokyčius ir Baltijos jūros lygio kilimo sąveiką D. Jarmalavičius, G. Žilinskas, D. Pupienis (2013) analizavo moksliniame straipsnyje „Jūros lygio kilimo ir Kuršių nerijos pakrančių dinamikos sąveikos stebėjimas, Lietuva“. Paplūdimiai yra dinamiška aplinka ne tik dėl gamtinių veiksnių, bet ir dėl antropogeninių. Apie pagrindinius gamtinius ir antropogeninius veiksnius, darančius įtaką morfodinaminei ir ekologinei Didžiojo kopagūbrio raidai, analizavo R. Povilanskas, E. Riepšas, A. Armaitienė (2011) moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos kopų tipų poslinkis ir jų vystymosi veiksniai“.

Smėlio kopos yra neatsiejama Kuršių nerijos kraštovaizdžio dalis, geologinių ir geomorfologinių tyrimų objektas. Kaip migravo kopos Kuršių nerijoje nuo 1700 m. iki dabar, pasitelkiant lyginamąją analizę ir geodezinius matavimus, analizavo šie mokslininkai: A. Bitinas, N. Dobrotin, I. V., Buinevičius, A. Molodkinas, A. Damušytė, D. Pupienis (2018) moksliniame straipsnyje „Pajūrio kopų dinamika šiaurinėje Kuršių nerijoje. Lietuva: integruotos duomenų bazės link“. Didžiajame kopagūbryje vykstantys dinaminiai procesai buvo išsamiai tiriami A. Česnuliavičiaus, B. Izmailow, R. Morkūnaitės (2006). Moksliniame straipsnyje „Defliacinių daubų dinamika Kuršių nerijos Didžiajame kopagūbryje“ yra aprašomi Didžiojo kopagūbrio išgyventi dinaminės raidos procesai per paskutinius 150 metų. Taip pat Kuršių nerijoje vykstančių eolinių procesų ir kopų šlaitų transformaciniai procesai buvo nagrinėti A. Česnulevičiaus, R. Morkūnaitės, A. Bautrėno, L. Bevainio, D. Ovodo (2017) ir rezultatai aprašyti moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos Lietuvos dalies geodinaminių procesų intensyvumas“. Ilgalaikiai Kuršių nerijos reljefo pokyčiai ir charakteristikos buvo aprašyti R. Morkūnaitės, A. Česnulevičiaus (2005) straipsnyje „Kuršių nerijos pagrindinio kalvagūbrio segmentų pokyčiai“.

Gyvosios kopos, dreifuojančios link žemyno yra turizmo traukos objektas. Apie dreifuojančių kopų pritaikymą turizmui, pasaulio paveldo apsaugos kontekste, analizavo mokslininkai A. Armaitienė, V. L. Boldyrevas, R. Povilanskas, J. Taminskas (2007) moksliniame straipsnyje „Integruotas krantų tvarkymas ir turizmo plėtra tarpvalstybiniame pasaulio paveldo objekte: Kuršių nerijos atvejo tyrimas (Lietuva/Rusija)“. Pasak R. Povilansko ir J. Taminsko (2004), darniam visos Kuršių nerijos tvarkymui būtina išsami ir įvairiapusiška kranto zonos, tiek iš jūros, tiek iš marių pusės, morfologinių pokyčių analizė. Kuršių nerijos darnios krantotvarkos principinė schema buvo parengta remiantis kompleksiniais tarpdisciplininiais Kuršių nerijos (abipus sienos) krantų tyrimais.

Kuršių marios yra didžiausia Europos lagūna, svarbi vietos verslams, navigacijos kanalų vystymui ir rekreaciniams tikslams. Šis vandens telkinys yra sąlygojamas hidrologinių ir klimatinių procesų, vykstančių Baltijos jūroje, Nemuno nuotėkio režimo, vykstančių akumuliacijos ir erozijos procesų. Kuršių marių vandens charakteristikos, nuosėdų susidarymas ir užterštumas turi įtakos augalų ir gyvūnų ekosistemoms. Hidrologinius Kuršių marių tyrimus atliko šie Lietuvos geografs: S. Dailidienė, A. Galkus, A. Stankevičius, K. Jokšas ir kiti. Klimato kaita, vandens lygio kilimas

sąlygoja pokyčius Kuršių marių ekosistemoje. Remiantis S. Dailidienė (2007), Kuršių marių hidrologinis režimas priklauso nuo klimatinių procesų Baltijos jūros ekosistemoje ir kitų veiksnių. Vandens lygio stebėjimų analizės rezultatai apibendrinami S. Dailidienės (2007) moksliniame straipsnyje „Kuršių marių hidrologinio režimo pokyčiai“. Kuršių marių vandens tyrimus atliko ir analizavo A. Galkus (2003, 2007), moksliniame straipsnyje „Vandens cirkuliacija ir erdvinė drumstumo dinamika vasarą Kuršių marių ir Baltijos jūros Lietuvos akvatorijose“, „Gėlo ir druskingo vandens cirkuliacijos ypatumai Klaipėdos sąsiauryje ir Kuršių marių siaurinėje dalyje“. Remiantis S. Dailidienė, A. Stankevičiene, B. Tilickiu (2004), vandens lygio kaitos režimas aktualus yra vietos žvejams, svarbu navigacijai. Šių mokslininkų daugiamečių tyrimų ir stebėjimų rezultatai analizuojami moksliniame straipsnyje „Kuršių marių ir pietrytinės Baltijos jūros dalies vandens lygio daugiamečių svyravimų analizės metodologiniai ypatumai“. Kuršių mariose vykstantys erozijos ir akumuliacijos procesai analizuojami ir mokslininkų J. Mėžinė, P. Zemlius, G. Umgieser (2020) moksliniame straipsnyje „Erozija ir akumuliacija zonų Kuršių mariose skaičiavimas, taikant matematinį modelį“. Apie Nemuno deltoje vykstančius upės nešmenų nusėdimo procesą ir jo įtaką Kuršių marių vandens analizuoja geografs A. Rimkus, S. Vaikasas „Nemuno deltos potvynių įtaka Kuršių marių vandens kokybei“.

Kuršių nerija yra unikalus gamtos ir žmogaus sukurtas kraštovaizdis. Tačiau, formuojant apsauginį kopagūbrį, paplito nevietinės augalų rūšys. Tai keitė augalų bendrijų struktūrą ir unikalų pajūrio smėlynų floristinį kraštovaizdį. Nevietinių augalų rūšių tinkamumą, jų biologinius ir estetinius ypatumus nagrinėjo A. Savickas (2009) moksliniame straipsnyje „Nevietinė dendroflora Kuršių nerijos rekreacinių zonų pajūrio apsauginiame kopagūbryje“. Pagal A. Savicką, unikalaus Kuršių nerijos kraštovaizdžio išsaugojimas turi būti prioritetas. Miško ekosistema yra neatsiejama Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio dalis. Tačiau ši ekosistema reaguoja į įvairius aplinkos pokyčius. Pasak A. Augustaičio (1996), miško ekosistemos būklė yra įvertinama vykdant miško monitoringą. Pušynų būklės dinaminė analizė yra nagrinėjama moksliniame straipsnyje „Saugomų teritorijų miško ekosistemos monitoringas“ (Augustaitis, 1996). Tai, kad kultūrinio kraštovaizdžio Kuršių nerijoje tvarkymo klausimams, būtinas išskirtinis dėmesys ir kompleksinis vertinimas, analizuoja ir E. Riešas (2015) moksliniame straipsnyje „Kuršių nerijos kultūros paveldo išsaugojimo problemos miškininkystėje“. Žemėtvarkos problematika ir tradicijos buvo nagrinėjama ir J. Bučo (2007), A. Kliučiaus (1996, 2001), A. Augustaičio (2001) darbuose.

Temos geografinis ištirtumas

16 a. Kuršių nerijos gyventojų visuomenės struktūra, ūkis, demografinė padėtis analizuojama moksliniame D. Elerto (2014) straipsnyje „XVI a. visuomenės siluetas siaurinėje Kuršių nerijos

dalyje“. Moksliniame straipsnyje, remiantis surinktais gyventojų mokesčių duomenimis, analizuojamas gyventojų skaičius, socialinė struktūra, gyvenamosios pokyčių dinamika, priežastys. XVI a. Kuršių nerijos gyvenvietės patyrė daug demografinių sukrėtimų. Autorius ne tik pateikia gyventojų statistiką pagal mokamus mokesčius ir ūkių dydžius, bet ir nurodo priežastis. O priežastys buvo maro epidemijos ir eoliniai procesai, smėlio pustymai. Tai pakeitė socialinę-ūkinę sanklodą, gyventojų ūkinių veiklų pobūdį: atsisakoma gyvulininkystės, siaurinama daržininkystė, intensyviau pradama plėtoti žvejyba. Tai pat autorius paliečia demografinio ir kultūrinio tęstinumo nebuvimo klausimą. 1600 – 1603 m. maro padariniai turėjo lemiamos įtakos gyventojų skaičiui ir migracijoms. Daugelio migrantų atsiradimo priežastis – maro padarinių likvidavimas. Todėl šaknų ieškoti tarp XVI a. vietinių autochtonų (senbuvių) nereikėtų.

Remiantis dokumentais, A. L. Arbušauskaitės straipsnyje „Kuršių nerijos gyventojų socialiniai – demografiniai pokyčiai“, analizuojama Kuršių nerijos gyventojų kaitos istorija. Straipsnyje gvildinama repatriantų šeimų istorija, pateikiami faktai apie pirmąsias sovietines žvejybos įmones. Taip pat paliečiami visam kraštui skaudūs istoriniai įvykiai, kaip sovietizacija, deportacija.

E. Bacevičiaus moksliniame straipsnyje „Pirmoji lietuviška knygelė apie Klaipėdos krašto žuvininkystę“ pristatoma V. Raudomanskio knygelė „Mažosios Lietuvos žvejyba“ (1924) apie žvejybą Klaipėdos krašte. Ši knygelė svarbi dabarties tyrinėjimams tuo, kad autorius, tuometinės žuvininkystės inspektorius, buvo gerai susipažinęs su iš vokiečių perimto regiono specifika. Kuršių nerijos gyventojų verslus tyrė ir K. Perminas (2015) ir juos aprašė savo straipsnyje „XIX – XX a. pirmosios pusės žvejybos verslai Kuršių marių regione“ Straipsnyje analizuojama žvejyba Kuršių mariose nuo seniausių laikų iki XIX – XX a. pirmos pusės. Autorių teigimu, žvejyba nebuvo vieninteliai verslai, gyventojai dar užsiėmė valčių statyba. Tačiau XIX ir XX a. sandūroje įvyko lemiamas lūžis – nuo žvejybos pereinama prie turizmo paslaugų teikimo.

Apie turizmo, kaip naujos veiklos atsiradimą Kuršių nerijoje, aprašė N. Strakauskaitė (2001) „Kuršių nerija – Europos pašto kelias“. Knygoje remiantis moksliniais šaltiniais pasakojama Kuršių nerijos istorija. Daugiausia dėmesio skiriama laikotarpiui, kai nerija tapo intensyviu tranzito keliu tarp Karaliaučiaus ir Klaipėdos. Sunkiomis sąlygomis, geru ir blogu oru šiuo keliu traukė pašto kariatetos, važiuo daug įžymių žmonių. Pašto kelias turėjo įtakos ir kultūriniam nerijos kraštovaizdžiui, kūrėsi infrastruktūra. Sunkiai pasiekiami nerijos kaimai gyveno savo lėta vaga tekantį gyvenimą. Lėtai ir sunkiai kūrėsi svarbiausi dvasinio gyvenimo centrai – bažnyčios ir mokyklos. Pasakojama apie kultūrų kontaktus ir kai kuriuos vietinių gyventojų papročius. Esminę permainą nerijos žmonių gyvenime padarė čia užsukantys garlaiviai, dėl kurių nerijos gyventojams teko išmokti naujo verslo – turistų aptarnavimo.

Kaip gamta įtakojo XIX – XX a. Kuršių nerijos gyventojus, aprašė N. Strakauskaitė (2010) savo knygoje „Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių“. Autorė nagrinėja kraštovaizdžio įtaką nerijos gyventojams iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, apžvelgia vietos gyventojų santykį su gamtos stichijomis, apžvelgiama kurortų atsiradimo ir plėtros istorija, nagrinėjamas socialinis kontaktas tarp Nidos menininkų kolonijos ir vietos žvejų.

Apie XIX – XX a. sandūroje įvykusį svarbų lūžį Kuršių nerijos gyventojų ūkinėse veiklose: perėjimą nuo tradicinės žvejybos prie kurortinės veiklos, apie pagalbinius žvejų verslus sudėtingų gamtinių sąlygų kontekste, analizavo K. Perminas (2015) moksliniame straipsnyje „XIX – XX a. pirmosios pusės žvejybos verslai Kuršių marių regione“.

Saugomose teritorijose yra saugomi ne tik gamtiniai, kultūriniai objektai, bet ir gyvena žmonės. Saugomose teritorijose kraštovaizdžio, biologinės įvairovės, gamtos ir kultūros paveldo objektų apsauga bei neišvengiami žmogaus ūkinės veiklos interesai, susikerta. Ūkinė veikla saugomose teritorijose yra griežtai reguliuojama, o tai gali sukelti gyventojų neigiamas reakcijas. Ūkinės veiklos reglamentavimas ir galimybės ją vystyti, analizuojami J. Raudonytės (2009) moksliniame straipsnyje „Ūkinė veikla Lietuvos valstybiniuose parkuose“.

Apie Kuršių neriją, kaip saugomą teritoriją, savo moksliniame straipsnyje aprašė M. Bagočius, V. Domarkas, J. Sinkienė (2011) „Lietuvos Respublikos paveldo apsaugos sistemos valdymo ypatumai: Kuršių nerijos atvejis“. Remiantis tarptautiniais ir nacionaliniais dokumentais, straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos Respublikos paveldo apsaugos sistemos ypatybės, ypatingą dėmesį skiriant Kuršių nerijai. Aptariami svarbiausi paveldą ir jo apsaugą reglamentuojantys tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, atskleidžiami esminiai juose pateikiamų paveldo sąvokų apibrėžčių skirtumai, nurodomi bendrieji paveldo objektų apsaugos principai. Išsamiau analizuojamos Lietuvos Respublikos paveldo apsaugos politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos ir jų vaidmuo Kuršių nerijos atveju. Savo išvalgas apie gyvenimą nacionalinių parkų teritorijose pateikia ir S. Stanaitis (2002) moksliniame straipsnyje „Geodemografinė situacija Lietuvos nacionaliniuose parkuose“. Straipsnyje aptariamos problemos, su kuriomis susiduria nacionaliniuose parkuose gyvenantys žmonės. Nagrinėjamas Aukštaitijos ir Dzūkijos nacionalinių parkų atvejis. Dabartinę gyventojų amžiaus struktūrą daugelyje mažų kaimų (abiejuose parkuose) galima būtų pateikti kaip „pavyzdinę“ tarp demografiškai ypač nepalankiai besivystančių Lietuvos teritorijų. Amžiaus struktūros atžvilgiu, abiejų parkų kaimus galima įvertinti kaip ypatingai senus, nykstančius ir demografiškai neturinčius jokios ateities, jei ir toliau taip sparčiai senės jų gyventojai. Apie gyvenimą saugomose teritorijose ir problemas rašė M. Daneikaitė (2011) straipsnyje „Urbanistinės plėtros Lietuvos saugomose teritorijose reglamentavimas“. Autorė konstatuoja, kad dabartinis saugomų teritorijų valdymas pasižymi dalyvaujančių viešojo administravimo subjektų gausa, problemišku jų kompetencijų pasiskirstymu ir tarpusavio bendravimo ir bendradarbiavimo

stoka su vietos gyventojais, kompetentingų darbuotojų trūkumu ir t.t. Visa tai sukelia administravimo problemų derinant saugomų teritorijų apsaugos ir plėtros poreikius, bei neužtikrina kokybiško jų valdymo. S. Bazarienė (2009) magistro baigiamajame darbe „Saugomų teritorijų valdymo institucijų ir visuomenės konfliktų priežastys ir jų analizė“ tyrė visuomenės ir saugomų teritorijų valdymo institucijų konfliktų priežastis. Buvo analizuojama ekspertinės apklausos gauti rezultatai, kurie taip pat patvirtino, kad konfliktai tokio pobūdžio teritorijose gana dažni ir aktualūs vietos bendruomenėms. 2000 m. Kuršių nerijos teritorijai tapus Pasaulio paveldo dalimi, tikėtina, kad pasikeitęs apsaugos režimas turėjo įtakos ir įvairioms žmonių gyvenimo sferoms. J. Bučas (2007) savo straipsnyje „Kraštovarkinė problema Kuršių nerijoje“, analizuoja šias problemas, apžvelgdamas Kuršių nerijos, kaip kultūrinio kraštovaizdžio formavimosi, priežiūros ir istorinių tvarkymo tradicijų raidą. Pateikiamos problemos, kylančios kuriant Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo ir apsaugos planą, Neringos savivaldybės bendrąjį planą. Daug dėmesio Kuršių nerijos ir UNESCO santykiui skyrė N. Piekienė (2013) straipsnyje „Kuršių nerijos kraštovaizdis. Tapatybės išraiška“. Paveldosauginė palyginamoji Kuršių nerijos ir Vega salyno (Norvegija) analizė pateikiama N. Piekienės (2014) straipsnyje „Lietuvos (Kuršių Nerija) ir Vega salyno (Norvegija) paveldo objektų apsaugos patirties analizė“. Straipsnyje pateikiamas ne vienas sėkmingas paveldosauginis sprendimas, kuris įgalintų sėkmingiau išnaudoti rekreacinius saugomų teritorijų išteklius. Apie saugomų teritorijų neišnaudotą potencialą, galimus sėkmingus sprendimus, ne tik saugant, bet ir plėtojant komercines veiklas (laivybą), analizuoja E. Spiriajevas, K. Perminas, V. Locaitienė (2020) galimybių studijoje „Laivybos kliūčių šalinimo Kuršių mariose įgyvendinamą projektą „Pietų Baltijos krantas – ilgalaikių laivybos krypčių tarp šalių kūrimas MARRIAGE bendradarbiavimo tinklų pagrindu“. Atliktų tyrimų ir analizės pagrindu, nustatytos galimybės intensyviai laivybą šiame regione, taip pat įvardintos problemos ir trikdžiai, trukdantys šias veiklas plėtoti. Natūralios gamtos, kraštovaizdžio sąsajos su turizmo augimu Kuršių nerijoje, darnaus turizmo vystymas, ekonominės ir socialinės aplinkos aspektai yra analizuojami S. Vaitekūno, A. Armaitienės, R. Povilansko (2001) moksliniame straipsnyje „Kuršių marių regiono socialinės ir geografinės turizmo plėtros stipriosios ir silpnosios pusės“.

Kuršių nerijos gyventojai taip pat buvo ir yra įtakojami bendrų Lietuvoje demografinių, ekonominių, socialinių pokyčių. Darbe analizuojami ir bendri statistiniai leidiniai bei demografinių situacijų monitoringo ataskaitos. Vienas iš jų – tai Lietuvos Filosofijos ir sociologijos instituto Demografinių tyrimų centro leidžiamas mokslo sklaidos leidinys „Lietuvos gyventojai 1990 – 2000 m.“ apie Lietuvoje ir pasaulyje atliekamus naujausius demografijos mokslo tyrimus. Leidinyje yra publikuojami mokslininkų ir tyrėjų darbai apie Lietuvos ir pasaulinę demografinių procesų raidą. Šiame leidinyje pateikiama demografinės raidos analizė, nes XX a. paskutiniajame dešimtmetyje

prasidėjo labai spartūs ir gilūs demografiniai pokyčiai, kurie įtakojo dabarties ūkio plėtros ir socialinės raidos ypatybes ir problemas.

Demografinių tyrimų centras Vytauto Didžiojo universitete taip pat pateikia demografinių ir socialinių rodiklių pokyčių analizę Lietuvoje istorinėje, šių dienų aktualijų ir ateities perspektyvoje. Mokslo sklaidos leidiniuose „Demografija“ visiems analizuojami demografiniai ir socialiniai pokyčiai Lietuvoje nuo XX a. pabaigos iki dabar. Svarbiausių demografinių tyrimų – gyventojų surašymų duomenų analizė pateikiama V. Stankūnienės mokslo studijoje (2016) „Lietuvos demografinė kaita, ką atskleidžia gyventojų surašymai?“. Gyventojų surašymai – tai labai svarbi akcija, apimanti duomenų surinkimo, apdorojimo ir informacijos parengimo procesus. Surašymo metu gauti duomenys yra patikimi ir tinkami tolimesnei analizei. Visuotiniai gyventojų surašymai reikalingi ne tik siekiant žinoti gyventojų skaičių, socialinę ir demografinę gyventojų sudėtį, bet ir siekiant formuoti kuo efektyvesnę ūkio ir demografinę politiką. Apie tai, kad sociologai netipologizuoja visų skirtingų šalies teritorijų, ir nepavyksta „ištrūkti iš didelių skaičių ir vidurkių gniaužtų“, analizuoja V. Valatka (2010) straipsnyje „Visuomenės socialinės teritorinės struktūros pažinimas visuotinio gyventojų surašymo kontekste“. Atkreiptinas dėmesys, kad išsamus socialinės teritorinės struktūros pažinimas turi padėti tarnauti viešajam interesui.

Gyventojų tyrimai Lietuvoje atliekami sociologų, demografų ir geografo. Iš žymiausių Lietuvos geografo, kurie atliko gyventojų tyrimus, tai geografo: S. Vaitekūnas, A. Stanaitis, R. Baubinas, V. Daugirdas.

S. Vaitekūnas (2009) monografijoje „Lietuvos gyventojai. Per du tūkstantmečius“ analizuoja Lietuvos gyventojų skaičių ir jų raidą nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų. Analizuojamas gyventojų skaičius, demografinė ir socialinė struktūra. Taip pat, kaip ir anksčiau minėti autoriai, išskiria tam tikrus lūžių momentus: epidemijas, karus, okupacijas, trėmimus, emigraciją. Detaliai aprašoma XX-XXI a. gyventojų raida, jų skaičius, amžiaus sudėtis, gimstamumas ir mirtingumas, dabartinės šeimos problemos, santuokos ir ištuokos, gyvenimo trukmė, religijos, žmogiškieji ištekliai, jų kiekis ir kokybė, vidaus migracijos, gyventojų tankumas ir kt. Gyventojų tyrimų klausimas analizuojamas ir S. Vaitekūno (2009) knygoje „The Population of Lithuania“. Pirmųjų išsamių gyventojų tyrimų užuomazgos ir pradžia XVI a. ir XVIII a. Sekantys visuotiniai surašymai buvo atliekami tik XX a. ir XXI a. Knygoje nagrinėjamos priežastys, nulėmusios gyventojų skaičiaus didėjimą, mažėjimą, tankumą ir koncentraciją. Kuršių nerijos gyventojų ekonomines veiklas ir jų pobūdį labai įtakoja sezoniškumo veiksnys. Apie poilsiautojų srauto dinamiką Kuršių nerijos jūriniame krante savo moksliniame straipsnyje „Poilsiautojų srauto dinamikos ypatybės Kuršių nerijos jūriniame krante“ analizavo V. Žilinskas, J. Akevičiūtė, D. Jarmalavičius (2003). Savo gamta ir kultūros paveldu Kuršių nerija pritraukia daug Lietuvos ir užsienio turistų bei lankytojų. Dėl to Lietuvos Respublikos Vyriausybei teko imtis priemonių išsaugoti šį unikalų kraštovaizdį.

Gyventojų skaičiaus, kaip vieno iš pagrindinio statistinio rodiklio analizė išsamiai aprašoma S. Vaitekūno (2002) straipsnyje „Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita ir priežastys nepriklausomybės laikotarpiu“. Analizuojamas gyventojų skaičiaus pokytis nuo nepriklausomybės atgavimo iki 2002 m., analizuojamos ekonominės ir politinės sąlygos, bei pasekmės. Autorius taip pat pabrėžia demografinės politikos Lietuvoje svarbą. Kito demografinio rodiklio – gyventojų tankumo analizė, aprašoma S. Vaitekūno straipsnyje „Gyventojų tankumas ir koncentracija“ (2004). Straipsnyje analizuojamos kintančio gyventojų tankumo sukeltos tiek teigiamos, tiek neigiamos pasekmės, atkreipiamas dėmesys į regioninės politikos efektyvumą ir tikslingumą, įtakojančią geodemografinius procesus.

Išsamus gyventojų aprašymas pagal demografinius ir socialinius rodiklius buvo atliktas A. Stanaičio ir P. Adlio knygoje: „Lietuvos TSR gyventojai“ (1973). Knygoje aprašomi miesto ir kaimo gyventojai, nacionalinė sudėtis, amžiaus struktūra, natūralus gyventojų prieaugis. Taip pat apžvelgiami socialiniai rodikliai: užimtumas, socialinė sudėtis ir kt. A. Stanaičio (1984) knygoje „Gyventojų geografija“ nagrinėjama pasaulio gyventojų amžiaus struktūra, tankumas, etninė, socialinė ir klasinė sudėtis, migracija, darbo jėgos ištekliai, miesto ir kaimo gyvenviečių sistemos bei kiti gyventojų geografijos klausimai.

Lietuvos gyventojų tyrimai dažniausiai atliekami nacionaliniu lygmeniu, kai tiriami gyventojų socialiniai ir demografiniai rodikliai atskirose savivaldybėse arba regionuose. Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima įžvelgti, kad labiau tiriami socialiniai ir demografiniai rodikliai, demografiškai išskirtiniuose regionuose. Dažniausiai tokį regiono išskirtinumą įtakoja ne natūralūs demografiniai procesai, o kiti įvykiai, kaip pavyzdžiui Ignalinos atominės elektrinės uždarymas, emigracijos bangos ir kiti įvykiai. D. Gudelio (2015) mokslo studijoje „Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai“ pristatomi trijų didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų struktūros (demografiniu, etniniu, socioekonominiu pjuviais) ypatumai, jos erdvinės diferenciacijos dėsningumai bei šiuos dėsningumus lemiančios priežastys (urbanistinės, istorinės, socialinės, ekonominės ir kitos). Panašūs klausimai yra nagrinėjami D. Verkulevičiūtės – Kriukienės ir J. Galinienės (2014) straipsnyje „Klaipėdos miesto ir priemiesčio zonų gyventojų skaičiaus kaita ir gyvenviečių plėtra“. Straipsnyje analizuojama 2005 – 2013 m. teritorinė ir gyventojų skaičiaus kaita, taip pat, remiantis atlikta analize, pateikiama Klaipėdos miesto ir priemiesčių, gretimų savivaldybių raidos prognozės.

Išskirtinius regionus nagrinėjo ir R. Baubinas, S. Stanaitis (2001) straipsniuose „Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959 – 1997 m.“. Nagrinėjamos geografinės gyventojų skaičiaus dinamikos Lietuvos pasienyje prielaidos ir gyventojų skaičiaus ir tankumo kaita Lietuvos ir gretimų valstybių pasienio regionuose.

Tyrimus išskirtinėse Lietuvos savivaldybėse atliko V. Daugirdas, D. Burneika, E. Kriaučiūnas, G. Ribokas, S. Stanaitis, R. Ubarevičienė (2013), kurių rezultatai pateikti mokslinėje

monografijoje „Lietuvos retai apgyvendintos teritorijos“. Šioje monografijoje nagrinėjamos retai apgyvendintos teritorijos Lietuvos demografinių pokyčių kontekste. Analizuojami demografiniai rodikliai: gimstamumas, mirtingumas, natūralus gyventojų prieaugis, migracijos kryptys ir socialinė-ekonominė raida.

Apie Kuršių nerijos pusiasalio apgyvendinimą, gyvenviečių atsiradimą, gyventojų sudėtį ir svarbiausius istorinius faktus rašė A. Bezenberg (1889) studijoje „Die Kurische Nehrung ind ihre Bewohner“. Taip pat šioje mokslo studijoje atskiras dėmesys skiriamas gyventojų migracijoms.

B. Tutkunkardes (2008) savo moksliniame straipsnyje „Tourism and Recreation in the Curonian Spit in Lithuania – recreational – geographic developments and perspectives in a new EU country“ apžvelgia turizmo raidą Kuršių nerijoje. Turizmas Kuršių nerijoje ėmė intensyviai vystytis tik XIX a. Tuo metu ši teritorija tapo ne tik vietinės reikšmės gyvenvieta. Tačiau priklausymas Sovietų Sąjungai radikaliai pakeitė statybų ir patalpų nuomojimo pobūdį, o tai savo ruožtu įtakojo gyventojų struktūrą. Apžvelgiamas laikotarpis po Nepriklausomybės atgavimo ir po įstojimo į ES. Apie turizmo ypatumus šiame regione U. Brokberg rašė savo straipsnyje „Туризм в субарктических и балтийских регионах Европы“. Šiame straipsnyje apžvelgiama dabartinė turizmo situacija tam tikruose regionuose. Analizuojamos galimybės išspręsti tam tikras problemas ir pažvelgti į problemas (pavyzdžiui, sezoniškumą) kitokiu žvilgsniu. Šis straipsnis įdumęs ir tuo, kad, pavyzdžiui, Kuršių nerijos gyventojai savo būstus ne sezono metu gali siūlyti nuomai, taip padidindami galimybes užsidirbti. Atkreipus dėmesį socialinius tinklus ir tam tikras gyventojų grupes – galima pastebėti, kad tai tampa populiariu.

A. Moritz (2008) moksliniame straipsnyje „Governance of the National Parks on the Curonian Spit“ pateikiamas Kuršių nerijos nacionalinio parko raidos vertinimas: parko gamtos ir kultūros vertybės, jų pažinimo problemos, kultūros paveldas ir jo vertinimas, konfliktas ir galimi sprendimai tarp savivaldybės ir gamtosaugininkų, gyventojų ir turistų poreikių, valstybės sienos keliamos problemos ir skirtingi Rusijos ir Lietuvos interesai bei žmogaus veiklos rezultatai Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijoje.

Autoriai A. I. Kybish ir V. K. Zhukova (2019) apžvelgia visą Kuršių nerijos tyrinėjimų istoriją XIX – XX a. straipsnyje „История изучения Куршской косы“. Kuršių nerija yra tyrimų objektas daugelio sričių mokslininkams. Tyrimų rezultatai yra ir turi būti panaudojami planuojant urbanistinę plėtrą ir organizuojant įvairias ūkines veiklas tokioje ypatingoje saugomoje teritorijoje.

Dokumentai

Kuršių nerija tapo valstybės saugoma teritorija 1991 m. – įkurtas Kuršių nerijos nacionalinis parkas. Tačiau Neringos kurorto statusas buvo įteisintas tik 2001 m., buvo priimtas „Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo 1, 3, 9 ir 13 straipsnio papildymo“ įstatymas, kuriuo Neringai buvo suteiktas oficialus kurorto statusas. Teisinė bazė, reguliuojanti

gyvenimą ir veiklas Kuršių nerijoje buvo kuriama toliau. Tais pačiais 2001 m. buvo priimtas „Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas“. Šis Įstatymas nustato visuomeninius santykius, susijusius su saugomomis teritorijomis, saugomų teritorijų sistemą, saugomų teritorijų steigimo, apsaugos, tvarkymo ir kontrolės teisinius pagrindus, taip pat reglamentuoja veiklą jose. Įstatyme nustatyta saugomų teritorijų sistema, išskirto saugomų teritorijų kategorijos. Taip pat reglamentuojamas saugomų teritorijų pobūdis: rezervatai, draustiniai, kompleksinė teritorijos (valstybiniai parkai), gamtinio karkaso nustatymas, saugomų teritorijų tvarkymo organizavimas, planavimas, kontrolė, atsakomybė (žemės, nekilnojamojo turto savininkams ir valdytojams).

2012 m. buvo patvirtintas nutarimas „Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo plano patvirtinimo“. Šiame dokumente buvo reglamentuotas pasaulio kultūros ir gamtos paveldo vietovės apsaugos reikalavimų užtikrinimas, prioritetą teikiant gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimu. Dokumente nustatytos atskiro režimo zonos, kurioms taikomas individualus kraštotvarkos režimas. Taip pat nustatytos gamtos apsaugos, kultūros, rekreacijos, gyvenamųjų vietovių ir infrastruktūros plėtros kryptys ir priemonės. Taip pat reglamentuojamas miškų tvarkymas.

2012 m. buvo patvirtintas ir nutarimas „Dėl Neringos savivaldybės teritorijos ir jos dalių bendrojo plano patvirtinimo“. Neringos savivaldybės teritorija tvarkoma vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gruodžio 19 d. nutarimu Nr. 1269 patvirtinta nacionalinio parko planavimo schema (generaliniu planu), kuri parengta pagal 1992 metais sudarytą ir suderintą su suinteresuotomis institucijomis parko kraštotvarkinio zonavimo koncepciją. Kiti svarbūs Neringos savivaldybės teritorijos vystymą reguliuojantys yra: Neringos miesto infrastruktūros vystymo programos (1999 m.), Kuršių nerijos nacionalinio parko miškotvarkos projektas (2000 m.), Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2007-2013 metams (2007 m.). Po svarbiausiojo Neringos savivaldybės teritorijos vystymą reglamentuojančio planavimo dokumento, minėtos Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemas (generalinio plano), patvirtinimo praėjus dešimt metų, t.y. 2004 metais, Valstybinė Saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos organizavo naujų Kuršių nerijos nacionalinio parko specialiojo planavimo dokumentų (ribų ir zonų plano bei tvarkymo plano) projektų rengimą. Minėtų naujųjų Kuršių nerijos nacionalinio parko specialiojo planavimo dokumentų projektų sprendinių svarstymo procedūros buvo pradėtos dar 2005 m. pabaigoje. Pirmajam aukščiau minėtų pradėtų naujųjų planavimo dokumentų – Kuršių nerijos nacionalinio parko ribų ir zonų ribų plano projektui, integravusiam iki 2010 m. pasiektus tiek Kuršių nerijos nacionalinio parko, tiek Neringos savivaldybės planavimo bei planų derinimo rezultatus, LR Vyriausybė pritarė 2008 m., o LR Seimas patvirtino 2010 m.

Išsami esamos situacijos analizė pateikiama „Neringos savivaldybės strateginiame plėtros plane 2014 – 2020 m.“ Šiame dokumente taip pat analizuojamos gamtinės, verslo, teisinės, technologinės aplinkos sąlygos ir galimybės, gyventojams vystyti įvairias veiklas ir gyventi.

Pateikiama išsami statistinė demografinių ir socialinių duomenų analizė iki 2014 m. Bet kurios teritorijos gyventojams yra labai svarbi techninė ir socialinė infrastruktūra, ypač gyvenantiems periferijoje arba geografinėje atskirtyje. Taip pat socialinių paslaugų: medicinos, transporto, švietimo pasiekiamumas. Visų tyrimų išvados apibendrinamos SSGG analize (stiprybės, silpnybės, grėsmės ir galimybės).

UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) priimta 1972 m., Lietuvos Respublika prie Konvencijos prisijungė 1992 m. ir taip įsipareigojo saugoti Lietuvos Respublikoje esantį kultūros ir gamtos paveldą bei užtikrinti, kad pagal Konvencijos 5 straipsnį būtų imamasi veiksmingų ir aktyvių priemonių kultūros ir gamtos paveldui apsaugoti, išsaugoti ir pristatyti. Kuršių nerija buvo įrašyta 2000 m. kaip kultūrinė vietovė (kraštovaizdis) pagal išskirtinės visuotinės vertės V kriterijų, bendra su Rusijos Federacija. Valstybinė kultūros paveldo komisija sistemingai analizuoja, kaip Lietuvos Respublika vykdo Konvencijoje nustatytus įsipareigojimus ir užtikrina į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įrašytų vertybių apsaugą.

2018 m. buvo parengtas ir Lietuvos Respublikos Seimui pateikti Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo papildymas, nustatant, jog saugomiems objektams ir vietovėms, turinčioms tarptautinės svarbos saugomo objekto ar vietovės statusą ir (ar) įrašytoms į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, taikomi UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijoje nustatyti reikalavimai. 2018 m. buvo priimtas sprendimas „Dėl UNESCO pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje“. Tais pačiais metais buvo priimtas nutarimas „Dėl Kuršių nerijos, kaip UNESCO pasaulio paveldo vietovės, vietos valdytojo – Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos – veiklos“.

1. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ RETROSPEKTYVINĖ ANALIZĖ

1.1. Kuršių nerijos gyventojų socialinių ir demografinių charakteristikų pokyčiai istoriniame kontekste

Žmogaus ir gamtos sąveika yra neatsiejama jo būties ir dvasinio pasaulio dalis. Pamažu žmogus, pasitelkęs savo protą ir sugebėjimus, išmoko keisti aplinką, pritaikyti ją savo poreikiams ir reikmėms. Nepaisant to, gamtos veiksniai, lėmę aplinkos raidą milijonus metų, vis dėlto išliko lemiami ir intensyvėjant žmogaus veiklai (Stančikaitė, 2004).

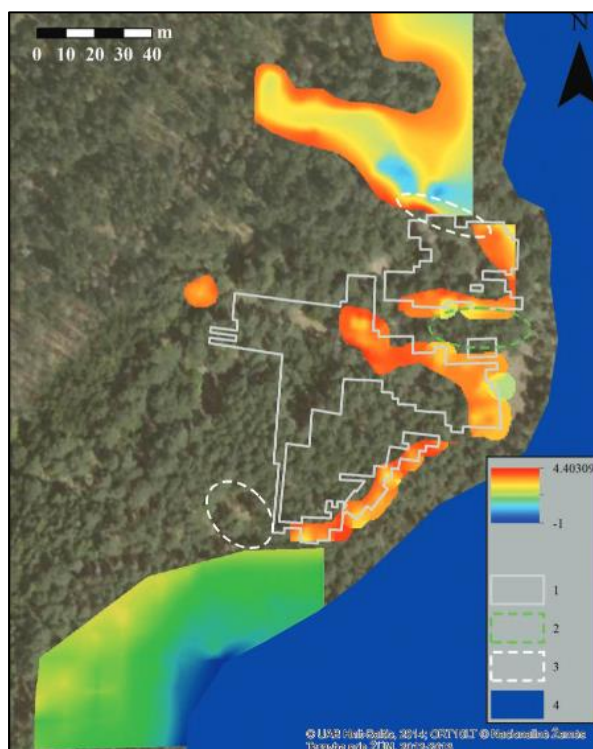
Kuršių nerija ėmė formuotis prieš 6 000 – 5 000 m., ėmus slūgti Litorinos jūrai. Maždaug prieš 4 200 m. prasidėjo dabartinė Baltijos jūros raidos fazė. Dėl Žemės plutos kilimo, jūrai atsitraukiant, iš vandens išniro pietinė Kuršių nerijos atkarpa iki Pilkopos (*rus. Морское*) - nuo Sembos pusiasalio link Ventės rago besidriekiančio moreninio gūbrio, apnešto smėliu, dalis. Šiauriniame jo tęsinyje kaupėsi seklos ir salos. Didžiausia sala buvo tarp Nidos ir Juodkrantės (Lietuvos gamtinė geografija, 2013). Neriją formavo ne tik iš Sembos pusiasalio plukdomos ir akumuliuojamos sąnašos, bet ir eoliniai procesai. Ilgėjančioje nerijoje ėmė formuotis kopos.

Vertinant gamtines sąlygas, galima daryti prielaidą, kad pirmieji žmonės atklydę į besiformuojančią Kuršių neriją, galėjo būti medžiotojai, klajojantys paskui šiaurinius elnius ir briedžius. Manoma, kad tai galėjo įvykti 8 tūkst. pr. Kr. Pradžioje žmogus stengėsi kuo geriau prisitaikyti prie egzistavusios gamtinės aplinkos, o vėliau, holoceno metu prieš 11 700 m., pradėjo ją pamažu keisti, siekdamas susikurti kuo palankesnes sąlygas (Stančikaitė, 2004).

Tinkamas sėsliai gyventi žmonėms pusiasalis tapo, kai atsirado pirmoji augmenija. Remiantis A. Bruku ir V. Naureckaitė (2013), dėl Kuršių nerijoje vykusių gamtinių procesų, atsiradę miškai nebuvo pastoviai augantys, o išgyveno kelias kartas - atsiradimo, vystymosi, sunykimo ir savaiminio atsikūrimo naujai supustytų smėlių stadijas. Pirmos kartos miškai, atsiradę prieš 4 000 – 5 000 m. pr. m. e. išliko maždaug iki bronzos amžiaus pabaigos, t.y. maždaug iki 2 000 – 1 600 m. pr. m. e. Jų plotai labai sumažėjo sausumos ir jūros lygio svyravimų, jūros atplukdomų sąnašų kiekio ir be abejo, eolinių procesų. Nedidelė šių miškų dalis išlikusi tie dabartine Juodkrante. Vėliau, kintant klimatui, augmenijos rūšinė sudėtis keičiasi. Be abejo, kintant augmenijos rūšinei sudėčiai, kito gyvūnijos sudėtis. O tai įtakojo žmonių ūkinės veiklas. Pirmieji ir pastovūs gyventojai nerijoje, archeologiniais duomenimis, apsigyveno akmens amžiuje ankstyvajame neolite (4 tūkstantmetis pr. m. e.). Jie siejami su Narvos kultūros žmonėmis. Šio laikotarpio žinomos dvi senosios gyvenvietės – Klampsmėlio prie Juodkrantės ir Nidos, jose rasta puodų šukių, gintaro gabalėlių (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2017).

Kuršių nerijos senųjų gyvenviečių archeologinius tyrimus atliko R. Rimantienė 1973 – 1978 m., ištyrė 4640 m² plotą. Tačiau 2011 – 2013 m., 2016 m. buvo surinkta daug stratigrafinių duomenų

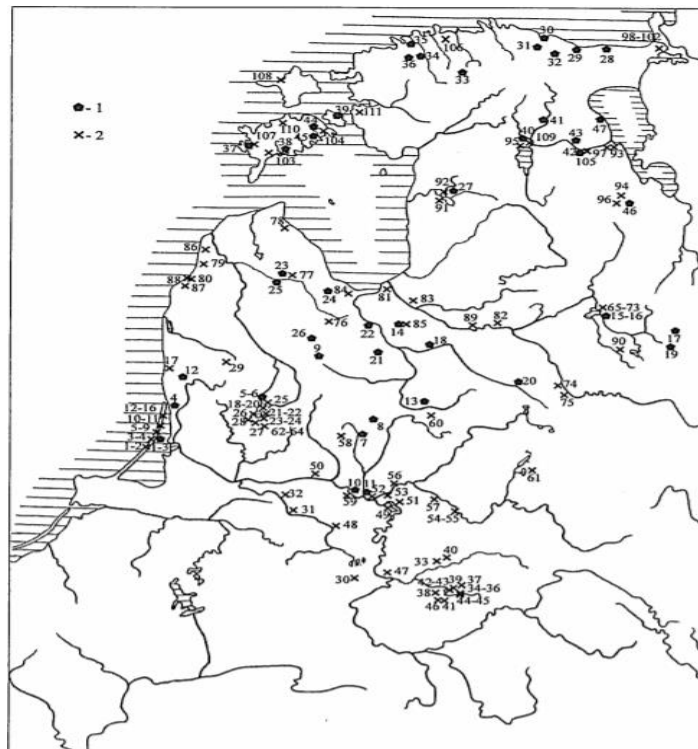
(aprašyta M. Pilkausko, G. Piličiausko ir R. Vengalio moksliniame straipsnyje „Reljefas eolinėje aplinkoje. Nidos senovinės gyvenvietės paviršius“, 2019). Šių tyrimų duomenys prieštarauja ankstesnei interpretacijai, kad senoji Nidos gyvenvietė buvo įsikūrusi prie nedidelės lagūnos, protakoje tarp marių ir jūros, ir nuo marių ir jūros ją užstojo neaukštos kopos. Remiantis naujais stratigrafiniais duomenimis, senoji akmens amžiaus Nidos gyvenvietė buvo rytinėje nerijos dalyje prie Kuršių marių (1 pav.). Pasak M. Pilkausko (2019) žmonių Kuršių nerijoje gyventa prieš 5 500 m., taip pat keliama teorija, kad neriją galėjo sudaryti ne vientisa žemė, o protakų tarp jūros ir marių, atskirtos salos ir salelės. Taip pat akcentuojama, kad senoji Nidos gyvenvietė buvo ne kartą užpustyta, tačiau gyventojai neieškodavo naujos vietos, priešingai nei 17 – 19 a. Jų ūkinė veikla dėl pustomo smėlio ir slenkančių kopų sutrikdavo, laikinai nutrūkdavo. Geografinė gyvenvietės lokacija prie marių, gali reikšti gyventojų veiklų specifiskumą arba bandymą apsisaugoti nuo eolinių procesų.

1 pav. Rekonstruotas Nidos gyvenvietės paviršius su spėjama marių vieta apie 3000 m. pr. m. e.
Skalė legendoje reprezentuoja senojo dirvožemio kraigo aukštį pagal metrus virš jūros lygio
 1) 1974–1978 m. R. Rimantienės tirti plotai; 2) senasis dirvožemis su storu (>1m) humusingu horizontu; 3) du žmonių veiklos horizontai; 4) spėjama tuometinių marių vieta.
 Šaltinis: „Reljefas eolinėje aplinkoje. Nidos senovės gyvenvietės paviršius“
 Autorius: M. Pilkauskas

3 tūkstantmetyje pr. m. e. vėlyvajame neolite į Kuršių neriją atsikraustė Virvelinės keramikos kultūros žmonės. Gyvenviečių liekanų, priskiriamų Virvelinės keramikos kultūros žmonėms (2 pav.) buvo rasta Nidos, Senosios Nidos, Pervalkos, Juodkrantės, Alksnynės ir Meškos galvos kopose. Anot A. Girininko (2002), Virvelinės keramikos kultūros žmonės Rytų Pabaltijį pasiekė keliomis

migracijos bangomis. Šie procesai vyko 2 800 – 1 900 m. pr. m. e. Tačiau randami kultūriniai sluoksniai neišraiškingi, randami tik pavieniai dirbiniai. Remiantis rastų archeologinių radinių gausa, manoma, kad Virvelinės keramikos kultūros žmonės Rytų Pabaltyje ilgai vienoje vietoje negyveno, jie galėjo būti tarpininkais titnago, gintaro, skalūnų prekyboje. Taip pat, A. Girininko (2002) teigimu, šie žmonės žemės ūkiu neužsiminė, tačiau galėjo būti tarpininkais pristatydami gyvulius, kultūrinius augalus į kitas Rytų Pabaltijo vietas.

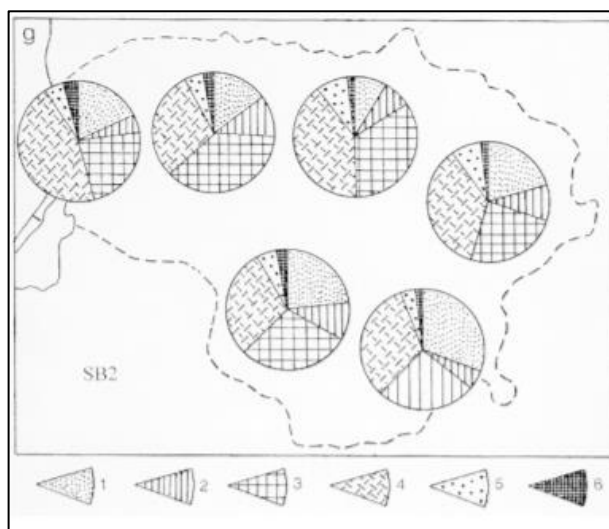
2 pav. Virvelinės keramikos kultūros paminklai Rytų Pabaltyje

Šaltinis: „Migraciniai procesai Rytų Pabaltyje vėlyvajame neolite. Virvelinės keramikos kultūra“
 Autorius: A. Girininkas

Taip pat reikia paminėti, kad ilgą laiką Pamario kultūra buvo laikoma didžiulio į Rytų Pabaltijį atnešto super etnoso – Virvelinės keramikos kultūros – dalimi. Tačiau, pasak A. Girininko (2004), Pamario kultūra siekia dar ankstesnę laikmetį. Galima daryti prielaidą, kad Pamario kultūros susiformavimas sutapo su Baltijos jūros gintaringų nuogulų ardymo pradžia. Pasak A. Bliujienės (2007) pirmieji gintaro dirbiniai rytiniame Baltijos jūros gintaro paplitimo areale atsirado pačioje ankstyvojo neolito pabaigoje. Tačiau jie buvo negausūs. Gintaro dirbiniai ypač išplito viduriniame (4 400/4 200 – 3 100/2 900 m. pr. m. e.) ir vėlyvajame neolite (3100/2 900 – 2 100/2 000 m. pr. m. e.).

Remiantis A. Bliujiene (2007), mainų prekyba buvo gerai organizuota tiek mikro regioniniu, tiek makro regioniniu mastu, ir apėmė nemažą Šiaurės ir Šiaurės rytų Europos dalį. Rytinio Baltijos jūros regiono vidurinio ir vėlyvojo neolito mainai išsiskiria tuo, kad buvo mainomasi tiek žaliava,

tiek ruošiniais, tiek gatavais dirbiniais. Gintaro rinkimas ir mainai turėjo labai didelės įtakos šio krašto ekonominei ir kultūrinei raidai. Gintaro rinkimo ir mainų reikšmę patvirtina ir tai, kad sub-borealiniu laikotarpiu pajūrio smėlynuose augo pušynai, o drėgnesnėse vietose – alksnynai (3 pav.) (Kabailienė, 2006). Todėl mažai tikėtina, kad čia gyvenę žmonės galėjo auginti javus, plėtoti žemdirbystę. Pamarių kultūros bendruomenių gyvenama ir gyvenamoji aplinka rodo, kad javus vartojo, bet neaugino. Jų galėjo įsivežti mainais už gintarą ir jūros gėrybes: ruonių taukus, žuvis (Girininkas, 2004).

3 pav. Vidutinė miškų sudėtis prieš 2 500 – 3 700 metų. 1 – pušis, 2 – eglė, 3 – beržas, 4 – alksnis, 5 – guoba, liepa, ąžuolas, 6 – skroblas

Šaltinis: *Main stages of natural environmental changes in Lithuania during the Late Glacial and Holocene*, 2006

Autorius: M. Kabailienė

Taip pat, analizuojant ankstyvųjų Kuršių nerijos gyventojų ūkines veiklas ir ūkininkavimo bruožus, būtina paminėti, kad, nors ir nebuvo palankių sąlygų užsiimti žemdirbyste ir gyvulininkyste, tačiau vietos gyventojai puikiai prisitaikė ir išnaudojo gamtinę aplinką. Pajūrio pušynus ir alksnynus mėgo briedžiai, pajūrio pakraščiais migruodavo daug paukščių, iš Aistmarių ir Kuršių marių į upių aukštupius plaukdavo daug žuvų. Sekliose, durpingose lagūnose buvo daug maisto paukščiams, bebrams, ūdroms ir kitiems žvėreliams, Baltijos jūroje veisėsi ruoniai. Žvejyba ir medžioklė buvo ūkinio gyvenimo pagrindas, maisto ir mainų šaltinis. Tik vėliau, jau vėlyvajame neolite ir ankstyvojo bronzos amžiaus pradžioje, pasak A. Girininko (2004), išaugo žemdirbystės reikšmė, išplitus gyvulininkystei, atsirado poreikis auginti kultūrinius augalus. Kuršių nerijoje randama nemažai Pamario kultūros paminklų (4 pav.), tai parodo tankų gyvenviečių tinklą, ir tikėtiną gausią populiaciją.

4 pav. Pamario kultūros gyvenvietės. 6. Alksnynė, 7. Juodkrantė, 8. Pervalka, 9. Bulvikio ragas, 10. Nida, 11. Grobšto ragas, 12. Pilkopė, 13. Rasytė

Šaltinis: „Pamarių kultūros bendruomenių ūkininkavimo ypatumai“, 2004

Taip pat reikėtų paminėti ir tai, kad Kuršių nerijoje nebuvo problemos gauti gėlo vandens. Parnidžio kopa aprūpino gyventojų gėlu vandeniu, tai visų didžiųjų kopų privalumas. O prie jūros esančiose prieškopėse atsirado pralaužos, susidarė sūraus vandens telkiniai – čia buvo garinama druska (Strakauskaitė, 2004).

Pokyčiai dėl natūralios Baltijos jūros raidos, įtakojo ir gyventojų populiaciją. Paskutinis Baltijos jūros formavimosi periodas, vadinamas Limnėjos ir Mijos jūros arba politoriniu laikotarpiu. Prasidėjęs prieš 4000 metų, jis tęsiasi iki šiol. Kiekvienas laikotarpis paliko savo žymes Baltijos jūros pakrantėse. Jūros vanduo užliejo Kuršių Nerijoje buvusias senovines gyvenvietes. Tai įrodo po vandeniu archeologai rasti senovinių šulinių, prieš du tūkstančius metų rėstų statinių liekanos (Morkvėnas, 2015). Gyventojų skaičiaus mažėjimą įrodo ir gintaro dirbinių mažėjimo tendencija. Vėlyvojo neolito pabaigoje (3100/2900 – 2100/2000 m. pr. m. e.) gintaro dirbinių mažėjo visame rytiniame Baltijos jūros regione (Bliujienė, 2007).

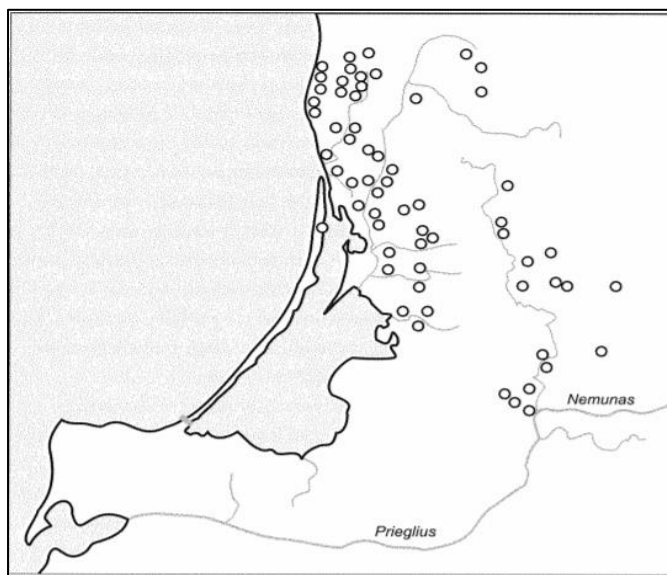
Bronzos amžiuje nerijoje keitėsi gyvenimo sąlygos (apie 1700 pr. m. e. jūra įsiveržė į palvę ir lagūną), žmonės ėmė kurtis aukštesnėse vietose; gyvenviečių liekanų randama senosiose kopose, prie Lydumo rago, Parnidžio kopos atslaitėje. Manoma, kad Kuršių nerijoje bronzos amžiuje labai sumažėjo gyventojų, nedaug jų buvo iki pat 2 mūsų eros tūkstantmečio. Šio laikotarpio archeologinių paminklų beveik nežinoma, yra tik pavienių radinių (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2017).

3350 - 2000 m. pr. m. e., ankstyvoje Pamarių kultūros vystymosi raidos stadijoje ūkininkavimo pagrindą sudarė žvejyba, medžioklė ir gintaro rinkimas. Tik vėliau, vėlyvajame Pamarių kultūros raidos etape – ėmė auginti javus ir gyvulius, bei plėtojo gintaro prekybą. Kuršių

nerijos gyventojų ūkinei veiklai ir populiacijos skaičiui šiuo laikotarpiu, didžiausią įtaką turėjo jūros lygio svyravimo, klimato, augalijos, hidrologinių sąlygų kaita.

Archeologai nustatė, jog I - IVa. (prieš 1700-2 000 metų) demografinė situacija rytiniame Baltijos jūros regione suprastėjo – labai sumažėjo gyventojų. Didelio gyventojų skaičiaus sumažėjimo priežastis, anot V. Žulkaus (2004) galėjo būti išeivių iš Skandinavijos migracijos. Kas išjudino migraciją, sunku atsakyti, nes beveik neliko materialių pėdsakų. Taip pat, autorius remiasi R Wenskus prielaida, kad migracijos „...vyko „griūties principu“ – nedidelės persikėlėlių grupės patraukdavo paskui save kitus, neišvengiamai ir „svetimus“, ir migracijos įgydavo masišką pobūdį.

Taip pat nėra daug archeologinių duomenų, kurie pateiktų išsamią gyventojų kultūrinę ir socialinę charakteristikas. Apie šio meto gyventojus informacijos turime iš nedaug archeologinių radimviečių. Lietuvos pajūryje I – VI a., nuo Nemuno deltos iki Šventosios upės baseino, yra žinomi 34 kapinynai (5 pav.). Tai žmonės, kurie savo mirusiųjų nedegino, apkraudavo 5 - 7m. akmenų vainikais ir apipildavo žemėmis. Galbūt jie ir buvo kuršių protėviai (Žulkus, 2004).

5 pav. I – IV a. kapai su akmenų vainikais Lietuvos pajūryje (pagal Michelbertas, 2001)

Šaltinis: „Kuršiai. Baltijos jūros erdvėje“, 2004

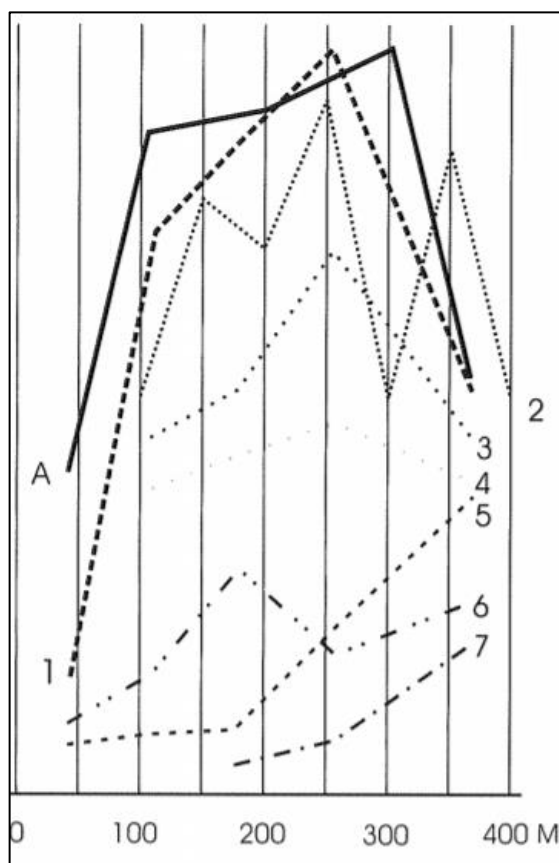
Autorius: V. Žulkus

Kas buvo tie žmonės, konkrečių duomenų nėra. Remiantis V. Žulkumi, galima daryti prielaidą, kad didelis laidojimo papročių panašumas rodo vakarų baltų ir Gotlando gyventojų bendrumą. Tai galėjo būti kultūrinių – prekybinių ryšių pasekmė. Gotlandas Romos imperijos laikais buvo klestintis Baltijos jūros prekybos centras.

300 m. po Kr. visą laiką didėjęs gyventojų skaičius staiga ima mažėti. Tą labai gerai iliustruoja demografinė situacija rytiniame Baltijos jūros regione I - IV a. Tokią demografinę situaciją galėjo įtakoti ir nutrūkusi prekyba gintaru, nes tuo metu Romos imperija išgyveno vidaus krizę, buvo

puldinėjama germanų. Galutinai prekyba gintaru nutrūko V a. Gyventojų skaičiaus mažėjimas stebimas ir Sembos pusiasalyje, sumažėjo kapinynų, mažiau laidojama žmonių (6 pav.). Ištikusi ekonominė krizė (nutrūkusi prekyba gintaru su romėnais) galėjo pastūmėti gyventojus migruoti.

Kalbant apie kuršių ir sembų kontaktų zoną, reiktų paminėti, kad abiejų genčių žmonės palaikė, kaip manoma draugiškus santykius, net giminiavosi: Prūsų žemėse Sambijoje X-XII a. kapuose gausu kuršiškų radinių, ypač būdingų moterims. Remiantis R. Širouchov (2012), prūsų kariai dažnai vedavo kuršių moteris, o gausūs kuršių karių kapams būdingi radiniai galėjo priklausyti kuršių kariams, prūsų kariaunos (draugijos) dalyviams. Tačiau Kuršių nerijos, kaip intensyvaus prekybos ar tranzitinio kelio tarp sembų ir pietų kuršių iki XIII a. tebelieka atviras. Reti archeologiniai radiniai, kaip svareliai, galbūt liudija apie tam tikrų vidinių ar išorinių (jūrinių) prekybinių srautų – tikriausiai tarp Sembos ir Pilsoto (kuršių žemė) egzistavimą iki XIII a. (Širouchov, 2012).

6 pav. Demografinė situacija rytiniame Baltijos regione I – IV a.

A kapų skaičius Gotlando kapinyuose. Paminklų skaičius: 1. Lietuvos pajūris 2. Sambija 3. Pilkapių kultūros sritis 4. Nemuno žemupio kultūra 5. Brūkšniuotosios keramikos kultūra 6. Vidurio Lietuvos kapinynų kultūrinė sritis 7. Akmeninių pilkapių kultūrinė sritis

Šaltinis: „Kuršiai. Baltijos jūros erdvėje“

Autorius: V. Žulkus

Nuo geografinės ir ekonominės aplinkos priklausė gyventojų tankumas. Kuršių žemėje Pilsote vienai gyvenvietei teko 8 km², o gyventojų tankumas Lietuvoje iki XIII a. buvo 3 žm./km², Prūsijoje

4 žm./km² (Sambijoje 15 – 16,3 žm./km²) (Širouchov, 2012). Tokį didelį gyventojų tankumą Sembos pusiasalyje galėjo įtakoti Sembos pusiasalio šiaurinėje dalyje tarp jūros ir Kuršių marių įkurtas ankstyvųjų viduramžių prūsų prekybos centras Kaup – Viskiautai. Archeologiniai radiniai rodo, kad tai buvo amatų centras ir prekybiniai ryšiai buvo puikiai išvystyti.

Kitas veiksnys, galimai turėjęs įtakos gyventojų skaičiui pusiasalyje, galėjo būti vikingų antpuoliai. Nuo 650 m. vikingai tapo svarbiais Europos istorijos veikėjais (Butrimas, 2003). Vertinant, kiek gamtinė aplinka įtakuoja gyventojų skaičių ir tankumą, tai remiantis V. Žulkumi, galima daryti prielaidą, kad Vakarų Lietuvos apgyvendinimo tankis vikingų laikais su geriausiu dirvožemių plotais sudaro tik 53 proc. koreliaciją. Remiantis tuo, galima daryti išvadą, kad gamtinė aplinka mažiau įtakuoja gyventojus. Gyventojų tankumui įtakos turėjo ir gyvenamosios vietos saugumas.

Kitas esminis lūžis – tai Vokiečių ordino atėjimas ir įsigalėjimas rytinėse Baltijos pakrantėse XIII a. Vokiečių ordinas XIII a. įsitvirtino Prūsijoje, o 1237 m. į šį ordiną įsiliejus kalavijuočių riteriams, nerija atsidūrė tarp dviejų ordino pilių – Klaipėdos (Memelburg 1252 m.) ir Karaliaučiaus (Konigsberg 1255 m.). Iki tol Kuršių nerija atliko komunikacijos tilto tarp Sembos pusiasalyje ir Žemaitijoje gyvenusių genčių funkciją, dabar jungė riterių valdas Prūsijoje ir Kurše Livonijos jungtimi (Safronovas, 2018).

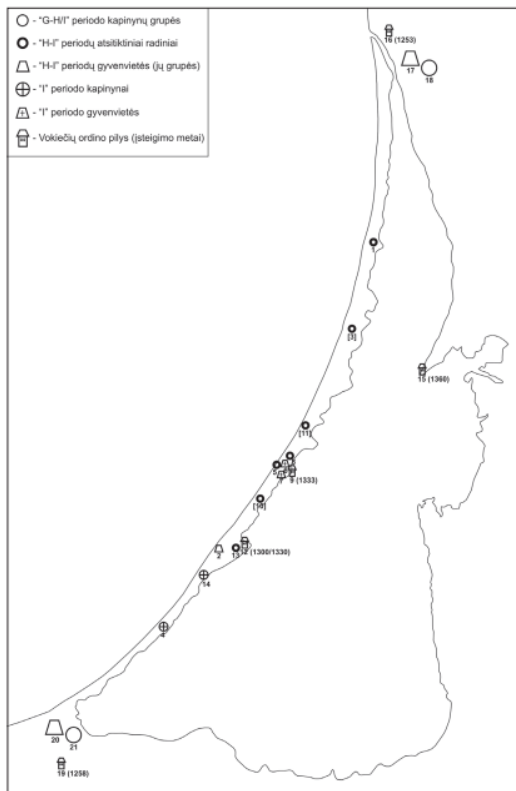
Iš šio laikotarpio iki mūsų dienų išliko daugiau žinių apie gyventojus, nes buvo pradėti fiksuoti istoriniai įvykiai. Naujų žemių įsisavinimas vyko tradiciniu būdu, statant pilis, kaip atraminius punktus. Pirmoji pilis buvo pastatyta pusiasalio pradžioje. Tai Naujakiemio pilis (*vok. Neuhaus*), minima 1331 m. (Strakauskaitė, 2004). Turbūt svarbiausia ordinui pilis buvo pusiasalio viduryje Rasytės (*vok. Rossitten, rus. Rybačij*) – pirmą kartą paminėta 1372 m. Iš šios pilies per užšalusias marias buvo galima pasiekti Ventės pilį. Tarp pilių turėjo vykti gan intensyvus susisiekimas, nes nerija Vokiečių ordino kariams, misionieriams buvo saugiausias ir trumpiausias kelias į Livoniją (7 pav.). Taip pat Kuršių nerija buvo svarbi susisiekimu grandis tarp Marienburgo (dab. Malborko) ir Rygos, tai pat ir Klaipėdos pilies.

7 pav. Livonijos žemės

Šaltinis: https://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Livonija_1455.png

Duomenys apie to meto gyventojus mus pasiekia iš Ordino rašytinių šaltinių ir archeologinių kasinėjimų (8 pav.). Vienas iš žinomiausių - Stangenwade kapinynas – senkapis buvo 6 km į pietvakarius nuo Rasytės (*vok. Rossitten, rus. Rybačij*). Remiantis rastais archeologiniais radiniais: įkapėmis ir buities daiktais, radiniai yra būdingi prūsų ir pietų kuršių etnosams XIII –XV a. (Širouchov, 2012). Ordino laikotarpio nekropolių ir atskleidžia būtent šio regiono medžiaginę kultūrą, gyventojų etnosą ir ekonominius santykius. Archeologinių kasinėjimų kultūriniuose sluoksniuose aptikti dirbiniai dažniausiai yra būdingi tiek sembų (prūsai, gyvenę Sembos pusiasalyje), tiek pietų kuršių kultūrai (9 pav.). Tikriausiai XIII a. skirtumų tarp kuršių ir prūsų kultūrų jau buvo gerokai mažiau nei XI–XII a., o prasidėjus vokiečių kolonizacijai XIII a. antrojoje pusėje ir unifikuojant bendrą vakarų baltų kultūrą, šių skirtumų dar sumažėjo (Širouchov, 2012).

8 pav. Kuršių nerijos XII/XIII a. archeologiniai paminklai ir atsitiktiniai radiniai
 Šaltinis: „Kuršių nerijos ankstyvųjų viduramžių archeologiniai paminklai. Kuršių ir prūsų kontaktų zonos klausimas“
 Autorius: R. Širouchov

9 pav. Baltų gentys XII a.
 Šaltinis: <https://lt.wikipedia.org/wiki/>

Vykstant susisiekimui tarp Vokiečių ordino valdų, turėjo kurtis ir keliautojus aptarnaujanti infrastruktūra. Dėl šios priežasties Kuršių nerijoje atsirado smuklės. Smuklių atsiradimui, manau įtakos turėjo ir dažnesni taikos laikotarpiai, Ordino valstybės silpnėjimas. Neretai smuklės privilegijos išdavimo data reiškė ir gyvenvietės istorijos pradžią: 1437 m. – Nida, 1447 m. – Nagliai, 1509 m. - Karvaičiai ir paskutiniiais Ordino gyvavimo metais 1525 m. – Smiltynė (Strakauskaitė, 2004). Pasak D. Elerto, karčemų laikytojai ir valstybės pareigūnai, sudarė nerijos visuomenės elitą. Su šia nuomone sutinka ir V. Safronovas, kad aukštutinį sluoksnį nerijoje sudarė ordino riteriai, karčemininkai, miškininkai, kiti pareigūnai, o vėliau ir vokiečiakalbiai žvejai. Kuršių nerijos karčemų tinklas susiformavo XIV – XV a. valdant Vokiečių ordino valstybei ir plečiantis Prūsijos valstybės įtakai. Šalia karčiamų augo kaimai; Nagliuose, Karvaičiuose, Nidoje. Vienintelėje Juodkrantėje karčema atsirado tik XVII a.

1.2. Kuršių nerijos gyventojai naujaisiais laikais

1525 m. susiformavo pasaulietinė Prūsijos valstybė ir XVI a. atnešė naujų sukrėtimų ir pokyčių Kuršių nerijos bendruomenėje. Daugiausiai įtakos gyventojų demografiniams pokyčiams turėjo transporto plėtra, naujos ūkinės veiklos, ligos ir politinė situacija.

Remiantis D. Elertu (2014), vokiečių valstybės nykimo laikotarpis XVI a. Kuršių nerijos šiaurėje gyvenvietės patyrė demografinių sukrėtimų ir pustomo smėlio poveikius. 1515 m., 1570–1573 m., 1600–1603 m. maro epidemijos sumažino gyventojų skaičių ir paliko daug tuščių sodybų. 1540 m. daugiau kaip pusė šiaurinės pusiasalio dalies gyventojų buvo ateiviai iš Klaipėdos apylinkių, pietinės nerijos dalies, pamario, Nemuno deltos, Sambijos. Daugelio iš jų pasirodymas sietinas su maro padarinių likvidavimu. Panašiai, kaip ir didelis apsigyvenusių ateivių skaičius 1569 m. Tačiau likusias be gyventojų, apleistas, netvarkomas sodybas smėlis lengvai pasiglemždavo, taip mažindamas žemės ūkio naudmenų plotą. 1510 m. protakos ties Piluva atsivėrimas ir srovių kaita galėjo turėti tiesioginių pasekmių jūros metamo smėlio kiekio didėjimui.

Šiuos gamtinius procesus paspartino ir vykstantys karai, ypač Septynerių metų karas 1756 – 1763 m. Kadangi laivų statybai buvo naudojama Kuršių nerijoje augusių miškų mediena, tai labai paspartino eolinius procesus. Remiantis N. Strakauskaite (2004), smėlio audros supustė didžiules kopas, kurios slinko link žvejų kaimelių. XVII a. pab. prasidėjo kaimų kilnojimosi epopėja, o nuo XIX a. visos gyvenvietės kūrėsi marių pakrantėje. Tai paskatino XIX a. prasidėjusius kopų tvarkymo ir apželdinimo darbus.

Visa tai paveikė socialinę-ūkinę sanklodą. XVI a. antrosios pusės gyventojai buvo priversti siaurinti savo ūkio kryptį – atsisakyti gyvulininkystės, daržininkystės, plėtoti intensyvią žvejybą. Pamažu nyko samdiniai, daugėjo žvejų ir pusiau žvejų. Dar labiau išaugo turinčių papildomų pajamų ir žvejybos priemonių savininkų autoritetas (pvz., karčemų laikytojų, tarnautojų). XVI a. savo vietos gyvenvietės dar nepakeitė, nes prisirišimo prie ūkių, kapinių ir sėslumo tradicijos saitus nutraukęs vėjo nešamo smėlio „potvynis“ tik prasidėjo. Jo galios palaužti gyventojai prisitaikyti ir įprasti kraustyti vis į kitą vietą įprato tik XVII a. Tai, kad pustomas smėlis šiuo laikotarpiu buvo pagrindinė migracijos priežastis patvirtina ir V. Safronovas. Autorius taip pat atkreipia dėmesį, kad ši problema galėjo būti ir senesnė. Tik XVI a. pagausėjo rašytinių duomenų apie Kuršių neriją. Taip pat, remiantis analizuojamu laikotarpiu, gyventojai vertėsi žvejyba ir medžiokle, daržine žemdirbyste ir iš dalies gyvulininkyste. Ūkinės veiklos buvo ribojamos gamtinių sąlygų.

Šiam lūžiui buvo reikšmingi katastrofiniai 1600–1603 m. maro epidemijos padariniai. Todėl XVII a. nerijos šiaurėje gyventojai sutiko tvyrant nuosmukio, nerimo, kovos už išgyvenimą nuotaikai. Maro ir pustomo smėlio padariniai kūrė prielaidas migracijoms. Remiantis N. Strakauskaite (2004), kad iki XV a. pab. į Kuršių neriją migravo kuršininkai, juos traukė galimybės žvejoti Kuršių mariose.

Pasak V. Safronovo (2018), kad į nuo maro ir karų ištuštėjusias Kuršių nerijos gyvenvietes ir Klaipėdos apylinkes, ėmė keltis valstiečiai (kolonistai) iš Kuršo. Dar kelio migracijos bangos fiksuojamos XVII a. Kuršininkams patrauklesnės atrodė pietinės Kuršių nerijos žemės – labiau derlingos, nei šiaurinė dalis. Bet viliojo ir šiaurinė – kur vienintelis pagrindinis užsiėmimas buvo žvejyba. Galima daryti išvadą, kad migracija vyko šiaurės – pietų kryptimi. Taip pat XVI a. migracija vyko ir vakarų – rytų kryptimi: atsikraustė lietuviakalbiai iš kitapus marių (D. Elertas, 2014). Tam galimai turėjo įtakos vis aktyvesni kontaktai tarp Prūsijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Remiantis N. Strakauskaite (2004) ir V. Safronovu (2018), XVI a. Kuršių nerijoje gyveno apylygiai vokiečių ir nevokiečių (kuršininkų ir lietuvininkų). Tačiau pietinėje dalyje vyravo daugiau vokiečiai. Ir vėlesniais amžiais, XVIII a. pab. pavyzdžiui Karvaičių parapijoje, tik 1/5 buvo vokiečiakalbiai. Tai reiškia, kad šiaurinės dalies gyventojų bendruomenė buvo labiau homogeniška. Pasak, V. Safronovo, XV a. prasidėję migraciniai procesai lėmė Kuršių nerijos gyventojų kultūrinę įvairovę.

Tačiau būta ir teigiamų veiksnių, turėjusių įtakos demografiniai situacijai. Visų pirma – tai transporto plėtra. Nuo Vokiečių ordino laikų, susisiekimo reikšmė per Kuršių neriją labai išaugo. XVIII a. per. pašto kelio atkarpa iš Karaliaučiaus per Kuršių neriją į Klaipėdą tapo dalimi europinės reikšmės pašto kelio Paryžius – Berlynas – Ryga – Sankt Peterburgas. Kuršių nerijoje veikė keturios pašto stotys: Šarkuvoje, Rasytėje, Nidoje ir Juodkrantėje. Šis kelias buvo svarbos Hanzos sąjungos tikslams, pašto gabenimui ir kaip tranzitinis kelias. Juo keliavo ne tik paprasti keliautojai, bet ir daug to metų įžymybių: Prūsijos karaliai Fridrichas Vilhelmas I, Fridrichas Vilhelmas III, Rusijos caras Petras I, Prūsijos karalienė Luizė, kalbotyrininkas Vilhelmas von Humboltas, jo brolis gamtininkas ir geografas Aleksandras von Humboltas, mokslininkas ir filosofas Deni Didro ir kiti žymūs žmonės.

Kitas svarbus veiksnys – tai reformacijos atėjimas ir įsigalėjimas Kuršių nerijoje XVI a. Dėka naujos religijos įsigalėjimo, buvo pradėti gyventojų surašymai ir civilinių įvykių registravimai bažnytinėse knygosė. Remiantis N. Strakauskaite (2004), XVI a. bažnytinėse knygosė fiksuojama, kad Kuršių nerijoje gyveno apie 810 gyventojų. 1709 m. Nidos, Karvaičių, Naglių ir Juodkrantės žvejų kaimai buvo sujungti į vieną parapiją. Tai turėjo įtakos demografinės situacijos fiksavimui rašytiniuose šaltiniuose.

XVI – XVIII a. – tai permainingi amžiai, kai gyventojų socialinei ir demografiniai sudėčiai įtakos turėjo įvairūs veiksniai: tiek teigiami, tiek neigiami. Teigiami – tai techninės infrastruktūros plėtra, reformacijos įsigalėjimas ir diplomatiniai santykiai tarp Prūsijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Neigiami: maras, miškų kirtimas. To pasekmės – gyventojų migracijos ir pasikeitusi gyventojų bendruomenės struktūra.

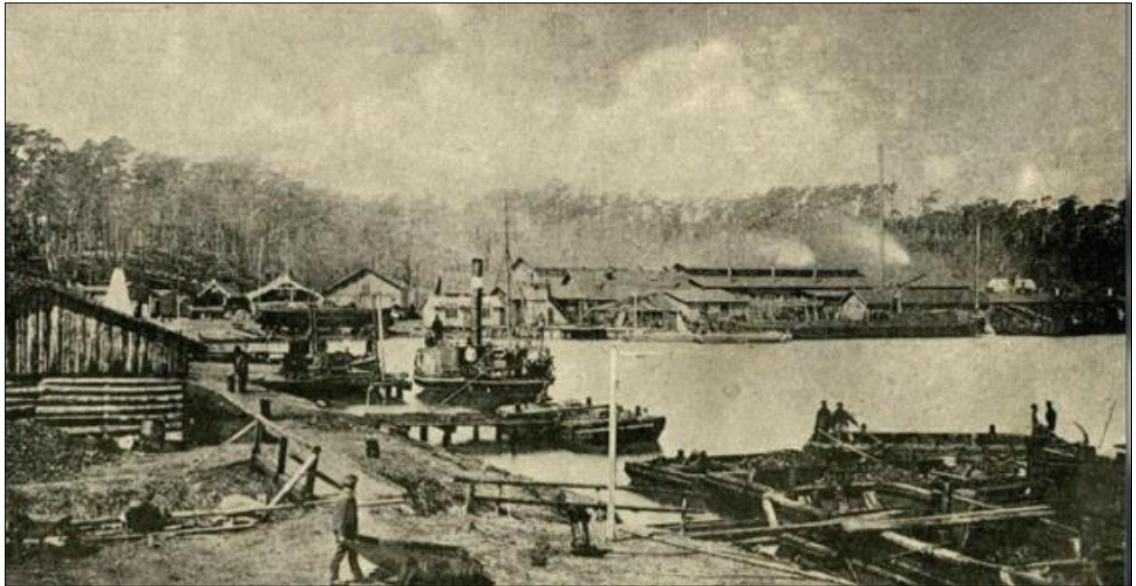
Iki XIX a. Kuršių nerijos gyventojų ir gamtinės aplinkos santykis buvo dvilypis; kova arba prisitaikymas ir gebėjimas išgyventi, naudojantis esamais gamtiniais ištekliais. Tačiau, viskas pasikeitė XIX a. Mano manymu, kad paminėtas oficialus faktas, jog Kuršių nerija – unikalus gamtos

kampelis, priklauso vokiečių gamtininkui ir geografui Alekskandrui von Humboltui. Posakis „Kuršių nerija yra tokia savita, jog ją būtina pamatyti kaip Italiją arba Ispaniją, idant sielai nestigtų nuostabaus grožio vaizdų“, XIX a. pabaigoje tapęs keliauninkų šaukiniu, siūlančiu atverti įstabų Kuršių nerijos gamtos grožį. Pirmieji šį patarimo pobūdžio teiginį skelbė kelionių vadovai po Neriją vokiečių kalba. Kol kas tiksliai nenustatyta, kuriais metais ir kieno dėka tai įvyko. Neabejojama, kad teiginys Tomui Manui tapo puikia „rekomendacija“ apsilankyti Kuršių nerijoje, atokiame pirmapradės gamtos ir savitos kultūros kampelyje. Rašytojas 1930-1932 metais su pertraukomis lankėsi ir poilsiaavo Nidoje nuosavoje, pagal vietos žvejų trobos pavyzdį pastatytoje, viloje. Lietuvių kalba šį V. von Humbolto posakį pirmą kartą išvertė ir pažintinėje knygelėje paskelbė klaipėdietis Jonas Pronskus (1937m.). Maždaug po šimto metų – šio krašto gamtos grožį tikriausiai pirmą kartą įvertino keliautojai ir poilsiautojai, prasidėjo kurortinio turizmo era.

XIX a. įvyko nauji pokyčiai Kuršių nerijoje. Tai galbūt galima laikyti stabilumo laikotarpiu, netgi augimo. Atsiranda pirmosios vilos, viešbučiai, kuriasi turizmo infrastruktūra. XIX a. buvo įgyvendinti kopų apželdinimo darbai, gyventojai nebejautė gamtinės grėsmės. Apželdinimo programa buvo įvykdyta 1904 m., apželdinta 2/3 kopų (Strakauskaitė, 2004). Svarbu paminėti, kad keitėsi gyventojų socialinė struktūra. Iki šios gyvavusi žvejų bendruomenė tampa gintaro kasėjais ir turizmo paslaugų teikėjais. Pirmoji kurortinė vietovė – Juodkrantė. Juodkrantėje, Gintaro įlankoje buvo pradėtas kasti gintaras.

1855 m., siekiant pagerinti susisiekimą tarp Klaipėdos ir Karaliaučiaus, pradėtas gilinti Kuršių marių farvateris. Gilinant farvaterį žemkasės kartu su smėliu iškeldavo ir gintaro. 1858 m. bendrovė „Stantien & Becker“, kuri iš valstybės įsigijo teisę išgauti gintarą visoje Rytų Prūsijoje. Ši kompanija taip pat kontroliavo pasaulinę gintaro prekybą. Bendrovė gintarą kasė šiaurinėje Juodkrantės dalyje, Gintaro įlankoje. Čia ir buvo įkurta gintaro kasėjų gyvenvietė (10 pav.), vadinama „žemkasių kolonija“ arba Kalifornija (Bliujienė, 2007). Gintaro kasybai buvo reikalinga ir infrastruktūra – 1891 m. Juodkrantėje buvo užbaigta prieplauka, ir Juodkrantė tapo lengvai pasiekiamą (Neringa. – Vilnius: Žemaičių kultūros draugija, 1998).

1860 -1899 m. buvo iškasta 2250 tonų gintaro. Gintaras buvo kasamas iki pat XIX a. pabaigos (Rimantienė, 1999). Tai be abejo įtakojė ir demografinę situaciją: XX a. pr. buvo pastatyta 15 žvejų gyvenamųjų namų ir Kurhauzas (Tarybų Lietuvos enciklopedija, 1987). 1861 m. Juodkrantėje buvo 222 gyventojai, o 1871 m. surašymo duomenimis – jau 512 gyventojų. Taip pat nuo XIX a. pr. pietinės Juodkrantės gyventojų gretas papildė persikėlėliai iš Karvaičių ir Naglių gyvenviečių (Strakauskaitė, 2004).

10 pav. Gintaro įlanka Juodkrantėje. Gintaro kasėjų gyvenvietė, vadinama Kalifornija, apie 1883 m. pagal V. Schlicht 1924 m.

Šaltinis: A. Bliujienė „Lietuvos priešistorės gintaras“

Taip pat būtina paminėti, kad gyventojų skaičiaus augimui turėjo įtakos ne tik gintaro pramonė, bet Juodkrantės, kaip kurortinės vietovės formavimasis. 1860 – 1865 m. Juodkrantėje buvo įkurtas viešbutis „Kurischer hoff“ (prieš tai buvusi Juodkrantės smuklė). XX a. pr. Juodkrantė buvo populiarus pajūrio kurortas: veikė 5 viešbučiai, beveik 20 vilų ir pensionų, poilsiautojus priimdavo žvejai. To meto spaudoje Juodkrantė vadinta Kuršių nerijos perlu, per sezoną apsilankydavo daugiau nei 3000 poilsiautojų (Strakauskaitė, 2004).

Bendrovės „Stantien & Becker“ veikla, techninės infrastruktūros kūrimas, gintaro kasyba ir turizmo infrastruktūros kūrimas, be abejonės turėjo labai daug įtakos Juodkrantės raidai iš nedidelio žvejų kaimelio į kurortinę vietovę.

Nida iš žvejų gyvenvietės vystėsi į kurortinę vietovę. Nida tapo ir menininkų Meka, nes čia susirinkdavo Karaliaučiaus dailės akademijos dailininkai. Pagal poilsiautojų skaičių aplenkė net Juodkrantę. Turizmo plėtra turėjo lemiamos įtakos demografiniai situacijai (1 lentelė).

1 lentelė. Gyventojų skaičius Nidoje 1820 – 1925 m.

Metai	Gyventojų skaičius Nidoje
1820 m.	232
1830 m.	225
1848 m.	598
1878 m.	655
1897 m.	914
1905 m.	803
1912 m.	1150
1925 m.	725

Šaltinis: Neringa – Vilnius: Žemaičių kultūros draugija. 1988 m., Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. T – 3. 1987 m.

Panašiai vystėsi ir Smiltynės gyvenvietė. Smiltynės geografinė padėtis buvo labai svarbi susisiekimui su pusiasaliu. Remiantis „Valstybės saugomų nekilnojamosios kultūros paveldo vertybių – Smiltynės gyvenvietės nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos tvarkymo planu“, Smiltynėje veikė keltas, kuris buvo dalis susisiekimo sistemos. 1525 m. Smiltynėje buvo atidaryta smuklė ir tai paveikė šio nedidelės, bet svarbios gyvenvietės demografinę situacija: 1541 m. gyveno Smiltynėje 5 žmonės, 1601 m. apie 15 žmonių. Vėliau, dėl maro miškų kirtimo ir karų gyventojų mažėjo, 1701 m. jau tik 5 žmonės. Tai pat Smiltynė, priešingai nei kitos gyvenvietės, netapo žvejų kaimu. XIX a. Klaipėdos pirklų gildija nupirko Smiltynę ir ėmė statyti vasarnamius. 1907 m. pastatytas Kurhauzas. Tai tapo patrauklia vienadiene miestiečių poilsio vieta.

Po stabilaus laikotarpio prasidėjo visiškai priešingas etapas Kuršių nerijos gyventojų istorijoje: du pasauliniai karai sukėlė chaotiškas, skaudžias ir sudėtingas migracijas. Tai iš esmės paveikė, netgi sunaikino, vietos bendruomenę. 1915 m. Rusijos kariuomenei įsiveržus į Klaipėdos apskritį (šiaurinę Prūsijos karalystės provincijos dalį) prasidėjo masinė priverstinė migracija. Remiantis V. Safronovu (2018), pabėgėliai užplūdo visus nerijos kaimus, nes traukė tolyn sausumos keliu link Karaliaučiaus arba per marias į Rytų Prūsijos kaimelius. Per Kuršių neriją pasitraukė apie 10 000 pabėgėlių. Antroji migracijos banga prasidėjo 1944 m. Kuršių nerijos gyventojai evakavosi nuo artėjančio fronto į Vokietijos gilumą. 1944 m. nerija buvo vienintelis sausumos kelias, kuriuo buvo galima susisiekti su Raudonosios armijos apsupta armija. Taip pat vyko ir evakuacija jūra. Karo pabaigoje iš keturių nerijos gyvenviečių ilgesniam laikui pasitraukė apie 95 proc. gyventojų. Dalis jų liko Vokietijoje, Danijoje, dalis mirė dėl ligų ir bado. Dalis nerijos gyventojų atsidūrė tarp žuvusiųjų (9343 žmonės) įvykus garlaivio „Vilhelmas Gusthofas“ katastrofai ir kt. Manoma, kad tik 13 proc. senųjų gyventojų grįžo 1945 – 1948 m. Tikriausiai paskutinis senųjų gyventojų netekimas – tai 1958 m. buv. TSRS ir VFR vyriausybės susitarimo pagrindu prasidėjusi migracija į Vokietiją (Safronovas, 2018). Ištuštėjusias teritorijas, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, reikėjo apgyvendinti. Kuršių nerija buvo specialaus režimo teritorija, taip pat nebuvo vykdomas nuolatinis susisiekimas su

pusiasaliu. Kuršių nerijoje po karo pradėta plėtoti žuvis pramonė turėjo įtakos ir šio krašto teritorijos apgyvendinimo specifikai.

Pasibaigs Antrajam pasauliniam karui, nei viena gyvenvietė neišvengė visų šiam kraštui tekusių negandų: senųjų gyventojų beveik nebeliko, o naujakuriai jautėsi izoliuoti. Iki 6 deš. nerijoje galiojo griežtas pasienio režimas. Taip pat gyventojai susidūrė su menka darbų pasiūla: galimybė dirbti žvejų kolūkyje arba miškų pramonėje (Strakauskaitė, 2004). Situacija pasikeitė 6 deš. Buvo pradėta plėtoti miško pramonė ir poilsinis bei kurortinis turizmas. 1961 m. Nidos, Juodkrantės, Preilos ir Juodkrantės gyvenvietės buvo atskirtos nuo pavaldumo Klaipėdos miestui ir suformuotas naujas administracinis vienetas – Neringos miestas (Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014 – 2020 m.). 1840 – 2002 m. Kuršių nerijos lankytojų skaičius per 160 m. padidėjo net 600 kartų: nuo 2 tūkst. 1840 m. iki 1,2 mln. 2001 m. Intensyvėjant turizmo srautams 1966 m. Kuršių nerija paskelbiama gamtos draustiniu, 1976 m. Valstybiniu miško parku, 1991 m. įsteigiamas Kuršių nerijos nacionalinis parkas, o 2000 m. Kuršių nerija įrašoma į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, kaip kultūrinio kraštovaizdžio objektas (Žilinskas, 2003).

2. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ SOCIALINIAI, DEMOGRAFINIAI POKYČIAI IR EKONOMINĖS VEIKLOS

2.1. Socialinių ir demografinių pokyčių raida Lietuvoje ir Kuršių nerijoje

Aprašant ir analizuojant bet kokios teritorijos gyventojus, pasitelkiamos demografinės ir socialinės charakteristikos, bei jų pokyčiai. „Gyventojų skaičius bei sudėtis yra išvestinės demografinių procesų (gimstamumo, mirtingumo, migracijos) dimensijos. Konkrečios šalies demografinės situacijos apibūdinimas paprastai prasideda gyventojų skaičiaus pristatymu, tačiau tik demografinių procesų raidos ir priežasčių tyrimai leidžia suprasti šių gyventojų kiekybinių pokyčių esmę“ (Lietuvos gyventojai:1990-2000, 2002, 7 p.). Siekiant išsiaiškinti jų buvusių ar esamų pokyčių esmę, būtina analizuoti demografinių ir socialinių procesų pokyčių raidą ir jų koreliaciją su gamtiniais, ekonominiais, kultūriniais ir kitais veiksniais. Kuršių nerija yra unikali erdvė gyventi žmogui. Tai ne tik vietovė, pasižyminti išskirtinėmis gamtos ir kultūros vertybėmis, istorine raida, bet ir savitais žemėnaudos būdais. Taip pat būtina įvertinti ir XXI amž. įvykusius pokyčius šalies ekonomikoje, politinėje erdvėje, visuomenės struktūroje, vartojimo kultūroje ir gyvenimo būde. Visi šie pokyčiai vienaip ar kitaip veikė Kuršių nerijos gyventojus

Remiantis V. Kanopiene (2008), modernioji demografija yra gyventojų pokyčių veiksnių ir pasekmių tyrimas, ir iš esmės nagrinėja visa tai, kas yra susiję su:

- gyventojų skaičiumi;
- gyventojų skaičiaus augimu ar mažėjimu;
- demografiniais įvykiais;
- gyventojų pasiskirstymu;
- gyventojų struktūra;
- gyventojų bruožais ir charakteristikomis.

Analizuojant gyventojus tam tikroje erdvėje ir laike svarbu ne tik juos aprašyti pagal socialinius ir demografinius rodiklius, bet ir paaiškinti priežastis, taip pat bandyti numatyti tendencijas, socialinius rodiklius, socialinius reiškinius, procesus, savybių kiekybines ir kokybines charakteristikas. Šių charakteristikų visuma nusako jų pagrindines ypatybes ir padeda atskleisti jų plėtros tendencijas. Socialiniai rodikliai padeda analizuoti ir lyginti gyventojų grupių arba geografinių vietovių duomenis, yra naudingi nustatant įvairių sričių politikos prioritetus (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2017). Remiantis Valstybinio socialinio draudimo fondą administruojančia centrine institucija (Sodra), pagrindiniai Lietuvoje socialiniai rodikliai: mėnesinis brutto/netto darbo užmokestis, realiojo darbo užmokesčio indeksai šalies ūkyje, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, proc., nedarbo lygis, užimtų gyventojų skaičius, bedarbių skaičius, Valstybinio socialinio draudimo vidutinė mėnesinė senatvės pensija, migracijos rodikliai ir kt.

Gyventojų tyrimų pagrindas – duomenys. Kartais tokiems tyrimams naudojami įvairūs istoriniai duomenys, literatūros šaltiniai, dokumentai, tačiau dažniausiai naudojamasi socialinėmis apklausomis bei valstybės reguliuojama gyventojų apskaitos sistema (Gudelis, 2005). Įvertinant gyventojų statistikos apskaitos problemas, migraciją, oficialią ir deklaruotą gyvenamąją vietą ir kitus aspektus, turbūt patikimiausi yra visuotinių gyventojų surašymo duomenys.

Gyventojų rodiklių duomenų bazės formuojamos gyventojų surašymo duomenų pagrindu. Gyventojų surašymas – tai seniausia ir labiausiai paplitusi gyventojų apskaitos forma (Kanopienė, 2008). Surašymas – labai svarbi ir nevienadienė akcija, apimanti ilgą duomenų surinkimo, jų apdorojimo ir suvestinės informacijos parengimo procesą. Surašymu metu surenkami visapusiški, patikimi, apibendrinti ir palyginami su kitomis šalimis duomenys.

Pasaulio valstybėse priimta surašymus rengti ne rečiau kaip kas dešimt metų. Surašymų terminai, tikslai ir metodikos nustatomos remiantis Europos Sąjungos teisės aktais bei Jungtinių Tautų Organizacijos rekomendacijomis, Lietuvoje sprendimas priimamas dėl surašymo datos, atlikimo būdo, surašymo programos (Lietuvos statistikos departamentas, 2001).

Remiantis V. Kanopiene, Lietuvoje duomenys apie gyventojus pradėti rinkti dar XIII a. Duomenys buvo reikalingi, kad nustatyti, kiek gyventojų gali mokėti mokesčius, ir kiek vyrų yra tinkančių karinei tarnybai. 1528 m. įvyko pirmasis visuotinis „žemininkų“ surašymas, minimas ir istorijos šaltiniuose. Iki 1789 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyventojai buvo skaičiuojami pagal „dūmų“ (sodybų, turinčių ugniakurą), arba kiemų skaičių (2 lentelė). Šią gyventojų surašymo tradicija analizuojama D. Elerto (2014), 1 lentelėje pateikiamas tuščių sodybų skaičius, skliaustuose – naujai apgyvendintų sodybų skaičius, laužtiniuose skliaustuose visų ūkių skaičius, įskaitant ir karčemas, tačiau tokie duomenys buvo netikslūs.

2 lentelė. Gyventojų skaičius pagal sodybų skaičių

Metai	Nida	Nagliai	Karvaičiai	Juodkrantė	Smėlio karčema
1540-1541 m.	4 (4)[23]	1 (1)[13]	(1)[15]	4(2)[16]	
1542-1543 m.	2 (2)[23]				
1553-1554 m.					
1554-1555 m.					
1569 m.					
1579-1580 m.	10[21]				
1588 m.	11[18]				
1589-1590 m.	12[18]		2[13]	7[16]	
1592-1593 m.				8(1)[16]	
1594-1595 m.	9[18]				
1598-1599 m.	9[18]				[3]
1599-1600 m.				2(6)[16]	
1600-1601 m.			5[14]		

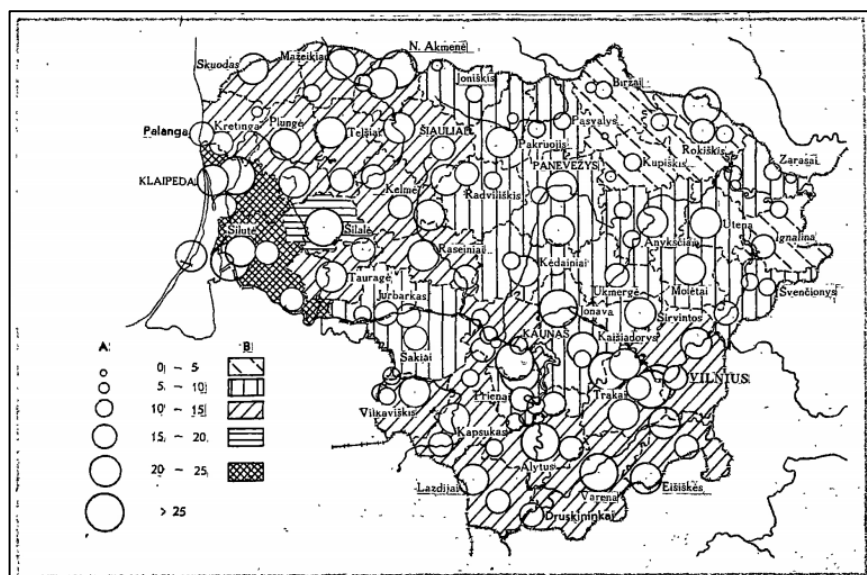
1603-1604 m.	15[18]	1[13]		9[16]	
--------------	--------	-------	--	-------	--

Šaltinis: D. Elertas „XVI a. visuomenės siluetas šiaurinėje Kuršių nerijos dalyje“, 2014 m.

Lentelėje pateikiamas tuščių sodybų skaičius, skliaustuose – naujai apgyvendintų sodybų skaičius, laužtiniuose skliaustuose – bendras numanomas visų ūkių skaičius įskaitant ir karčemas.

Visuotinius gyventojų XVIII a., kuomet išaugus susidomėjimui mokslu, prasidėjus pagrįstiems gyventojų tyrimams, buvo suvokta gyventojų apskaitos valstybėje būtinybė bei surašymų teikiama nauda (Gudelis, 2015). 1790 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo surašytos visos tuometinės gyventojų grupės, todėl šį surašymą galima laikyti pirmuoju visuotiniu gyventojų surašymu (Kanopienė, 2008). 1795 m. įvyko trečiasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas ir didžioji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pateko į carinės Rusijos imperijos sudėtį ir surašymai nebuvo vykdomi beneik šimtą metų – iki pirmojo Rusijos imperijos visuotinio gyventojų surašymo 1897 m. (Gudelis, 2015).

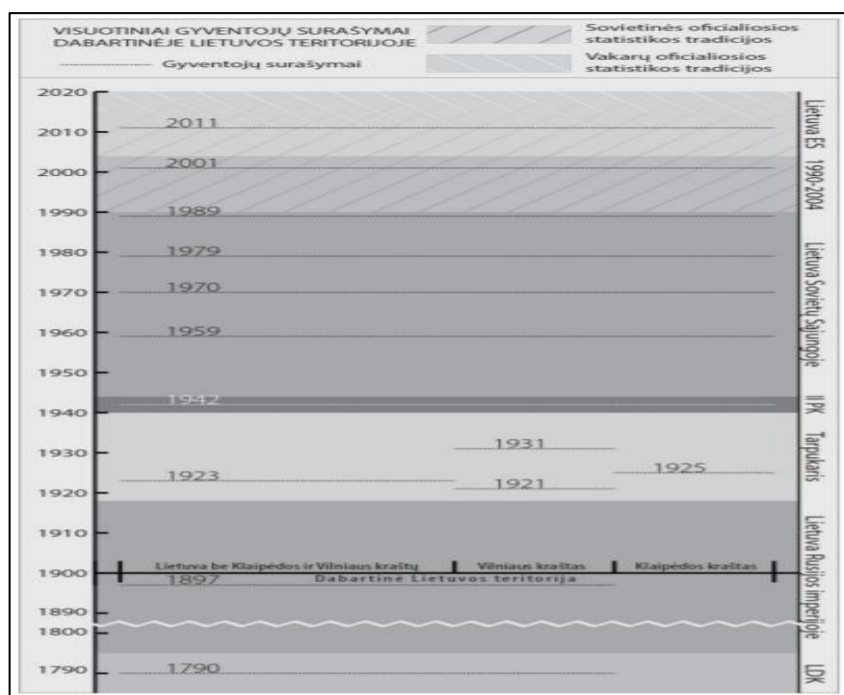
Poreikis visuotiniam gyventojų surašymui ja buvo nuo Nepriklausomybės atkūrimo 1918 m., tačiau dėl sienos nepastovumo ir politinių realijų buvo įgyvendintas tik 1923 m. Šiame visuotiniame gyventojų surašyme buvo surašyti gyventojai pagal demografinius ir socialinius rodiklius: lytį, amžių, šeiminių padėtį, raštingumą, ekonomines veiklas, turta, pilietybę, kalbą ir kitus (Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys). Šio surašymo gyventojų statistikoje Kuršių nerijos nėra, nes 1923 m. pirmą kartą per 700 metų Kuršių nerija buvo perkirsta valstybinės sienos: atkarpa nuo Nidos iki Smiltynės tapo Lietuvos Respublikos dalimi autonominio Klaipėdos krašto sudėtyje. 1939 m. Lietuvai priklausiusi Kuršių nerijos dalis, kaip ir visas Klaipėdos kraštas, vėl buvo prijungti prie Vokietijos. Klaipėdos krašte visuotinis gyventojų surašymas buvo surengtas 1925 m. 1942 m. Lietuvą okupavę vokiečiai čia surengė savąjį gyventojų surašymą, skirtą daugiausia įvertinti žmogiškiesiems ištekliams (Gudelis, 2015). Tarybiniu laikotarpiu sąjunginiai gyventojų surašymai buvo vykdomi 1959 m., 1970 m., 1979 m., 1989 m. Šiuose surašymuose gyventojai buvo surašinėjami „visuomenės grupėmis“ (darbininkai, tarnautojai, kolūkiečiai ir pan.), tokie surašymai atspindėjo visuomenės socialinę sudėtį, todėl duomenys pagal kai kuriuos rodiklius yra nepalyginami su dabartiniais. Natūralus gyventojų prieaugis miesto ir kaimo tipo vietovėse vaizduojamas 11 paveiksle.

11 pav. Natūralus gyventojų prieaugis procentais 1959 -1969 m. A – miesto tipo gyvenvietėse
B – kaimo tipo gyvenvietėse

Šaltinis: Lietuvos TSR kaimo gyvenamosios vietovės 1959 ir 1970 m. (visasąjunginių gyventojų surašymų duomenys)

Pirmasis nepriklausomybę atgavusios Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas įvyko 2001 m. (Kanopienė, 2008). Visuotinių gyventojų surašymų chronologija pateikiama nuo 1790 m. iki paskutinio surašymo 2011 m. (12 pav.). Kaip matome iš surašymų dažnumo, visuotiniai gyventojų surašymai vykdomi kas dešimt metų.

12 pav. Visuotiniai gyventojų surašymai Lietuvoje

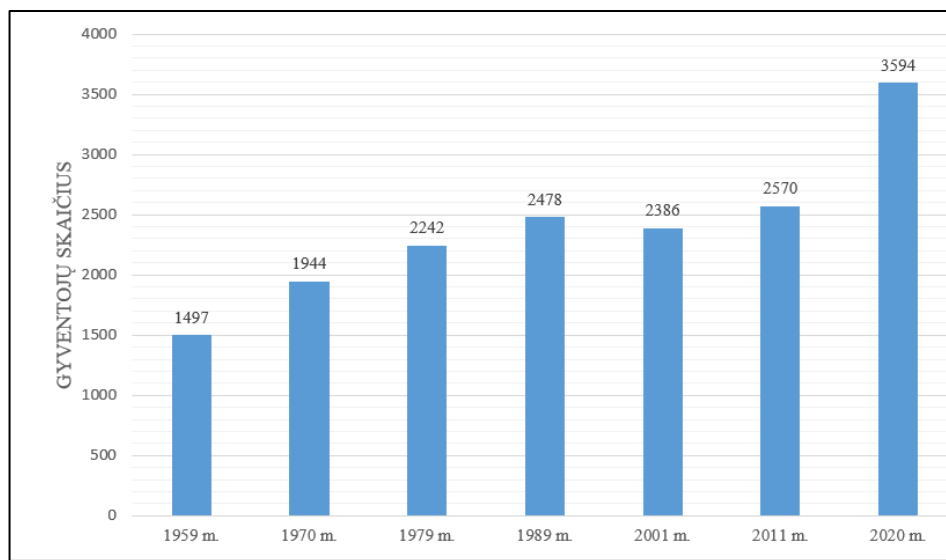
Šaltinis: „Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai“

Autorius: D. Gudelis, 2015

2.2 Socialinių ir demografinių pokyčių priežastingumas ir tendencijos

Gyventojų skaičius yra viena iš bendriausių demografinių charakteristikų. Yra skiriamas teorinis ir faktinis gyventojų skaičius. Faktinis gyventojų skaičius – tai tam tikro geografinio/administracinio teritorinio vieneto gyventojų skaičius (šalies, regiono, miesto ir kt.). Tiksliausiai šis rodiklis nustatomas visuotinių gyventojų surašymų metu (Kanopienė, 2008). Gyventojai yra žmogiškieji ištekliai, svarbūs ne tik tautos išlikimui, bet tai yra ir ekonomikos dalis.

Remiantis S. Vaitekūnu (2002), gyventojai yra gamybos ir socialinių reiškinių subjektas. Jie gyvena konkrečioje geografinėje erdvėje, kuria materialines ir dvasines vertybes, be kurių nebūtų visuomenės raidos. Taip pat gyventojų skaičius, bei jo tankumas iš dalie lemia ūkio specializaciją, verslus, ekologines gyvenamosios aplinkos sąlygas. Taip pat autorius pabrėžia, kad nuo gyventojų skaičiaus priklauso ir gyventojų socialinis, ekonominis bei politinis elgesys. Neringos miestas 1959 m., 1970 m., 1979 m., 1989m. visuotinio surašymo metu buvo respublikinio pavaldumo miestas. Neringos miestas buvo įkurtas 1961 m., sujungus Juodkrantės, Pervalkos, Preilos ir Nidos gyvenvietes į vieną miestą, kurio ilgis beveik 50 km (LR valstybinių institucijų kontaktų ir naudingos informacijos portalas). 1995 m. buvo įkurta Neringos miesto savivaldybė, o 1999 m. pervadinta į Neringos savivaldybę (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2017). Remiantis gyventojų surašymo duomenimis – gyventojų skaičiui būdinga augimo tendencija (13 pav.).

13 pav. Neringos gyventojų skaičiaus kaita

Šaltinis: Visuotiniai gyventojų surašymai. 2020 m. duomenys išankstiniai

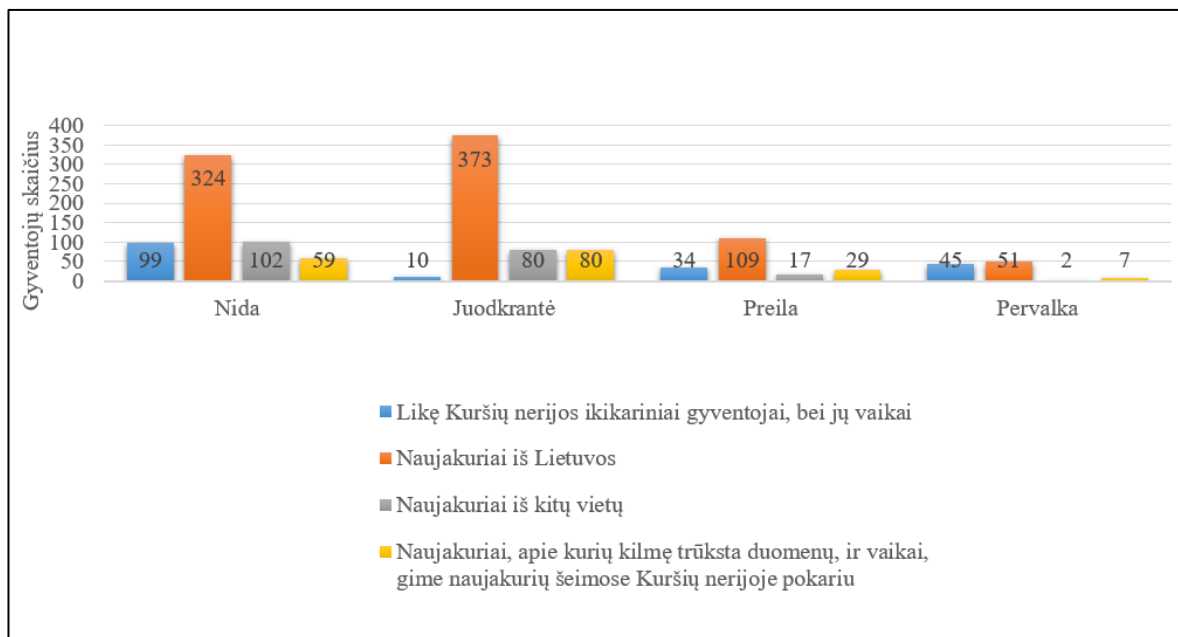
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

1959 m. gyventojų skaičius Neringoje, kaip ir likusioje Lietuvoje buvo labai sumažėjęs dėl milžiniškų gyventojų praradimo karo metais. 1959 m. vykusio visasajunginio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuva nebuvo pasiekusi prieškarinio gyventojų skaičiaus. Po Antrojo pasaulinio karo ir

pirmaisiais pokario metais, Lietuva neteko beveik trečdalis savo gyventojų (Statistikos departamentas, 2007). Kuršių nerijos teritorija, buvusi iki kol 1945 m. tapo Lietuvos dalimi, buvo valdoma Prūsijos nuo 1871 m. Kuršių nerija – Vokietijos imperijos sudėtyje), trumpai Prancūzijos okupacinės valdžios (1920 – 1923 m.). Nuo 1923 m. Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, Kuršių nerija pateko į Lietuvos jurisdikciją. 1939 m. Klaipėdos kraštas vėl prijungiamas prie Vokietijos, kol galiausiai 1945 m. šis kraštas su Kuršių nerija tapo Lietuvos dalimi. Taip keičiantis teritorijos pavaldumui, be abejo, kentėjo vietos gyventojai. 1944 m. vasarą ir rudenį dauguma vietos gyventojų buvo evakuoti į Vokietiją (Neringa. Žemaičių kultūros draugija, 1998). 1944 m. evakuacija iš Klaipėdos krašto buvo prievartinė, taip pat Kuršių nerijos teritorija 1944 m. tapo karo operacijų sritimi, kur civilių buvimas buvo tiesiog nepageidautinas (Safronovas, 2018). 1945 m. TSRS žuvies pramonės liaudies komisariato specialistų grupė, apžiūrėjusi teritoriją, konstatavo, kad Juodkrantėje gyveno šešios šeimos, Pervalkoje – septynios, Nidoje – dešimt, o Preiloje gyventojų nėra. Taip pat užsimenama apie tai, kad šeimos pagrinde senyvų žmonių. Iš keturių Kuršių nerijos gyvenviečių pasitraukė apie 95 proc. gyventojų (Safronovas, 2018). Kokių priemonių buvo imtasi vėl apgyvendinti šį kraštą? Visų pirma – tai buvo susiję su žuvies pramonės vystymu regione. Jau pirmaisiais pokario metais Nidoje buvo įsteigtas Klaipėdos žuvies kombinato padalinys. Tačiau analizuojant šio krašto gyventojų kaitą, būtina paminėti ir jų kilmę. 1956 m. Lietuvos instituto darbuotojų atliktame surašyme, Kuršių nerijoje fiksavo 188 ikikarinius nerijos gyventojus ir jų vaikus (Safronovas, 2018). 1945 – 1948 m. į Kuršių nerijos ištuštėjusius namus ėmė keltis naujakuriai. Atvykėliai iš Rusijos buvo pirmieji pokario metų nauji nerijos gyventojai. Pagal miestus daugiausia atvykusiųjų iš Astrachanės ir Novgorodo (ypač Juodkrantėje). Nemažai atvyko iš Velikyje Luki, Gardino, Smolensko, Vitebsko (Arbušauskaitė, 1995). Į Kuršių neriją kėlėsi ne tik žmonės iš SSSR sričių, bet ir iš kitų Lietuvos vietovių. Iki 1946 m. į Kuršių neriją atvyko 64 žvejų šeimos iš Kretingos ir Telšių apskričių (Arbušauskaitė, 1995). Perkėlimo planas buvo ir toliau plėtojamas – 1952 m. buvo numatyta į Kuršių marių zoną ir Baltijos pajūrį perkelti apie 150 šeimų. 1956 m. Kuršių nerijoje gyveno 1412 gyventojų, iš kurių 84 proc. atvyko po karo (Arbušauskaitė, 1995). Remiantis V. Safronovu (2018), naujakurių atsikėlimą į Kuršių neriją galima suskirstyti į du etapus: 1945 – 1947 m. ir 1951 – 1957 m. 1945 - 1947 m. persikėlėlių sraute vyravo atvykėliai iš TSRS vietovių: Novgorodo, Pskovo, Astrachanės, Vitebsko sričių, Sibiro, Kamčiatkos, Vidurinės Azijos. 1951 m. naująją atvykėlių bangą daugiausia sudarė persikėlėliai iš įvairių Lietuvos vietovių: Jurbarko, Šakių, Veisiejų, Klaipėdos, Varėnos, Vilkijos, Telšių rajonų.

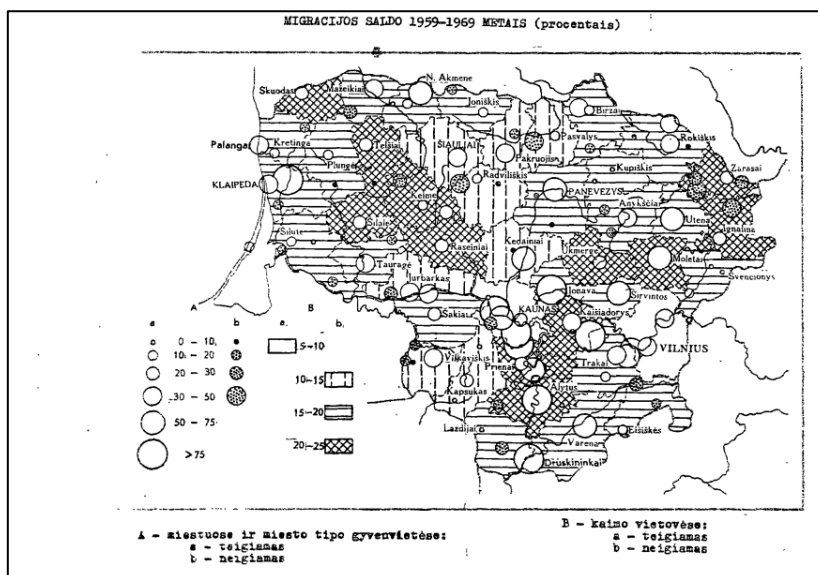
Taip pat reiktų paminėti politinį įvykį, nulėmusį Kuršių nerijos galutinį etninės sudėties pasikeitimą. 1958 m. SSSR pasirašė su VFR sutartį, pagal kurią sovietai išleidžia į VFR visus asmenis, kurie 1941 m. turėjo Vokietijos pilietybę. Senbuvų ir naujakurių pasiskirstymas vaizduojamas 14 paveiksle. Naujakuriai visiškai dominavo visose keturiose gyvenvietėse: Pervalkoje

96 proc. naujakurių sudarė gyventojų dalį, Preiloje – 87 proc., Juodkrantėje – 82 proc., Nidoje – 76 proc. (Safronovas, 2018).

14 pav. 1956 m. senbuvių ir naujakurių pasiskirstymas Kuršių nerijos gyvenvietėse
 Šaltinis: V. Safronovas (2018). „Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX a. viduryje“

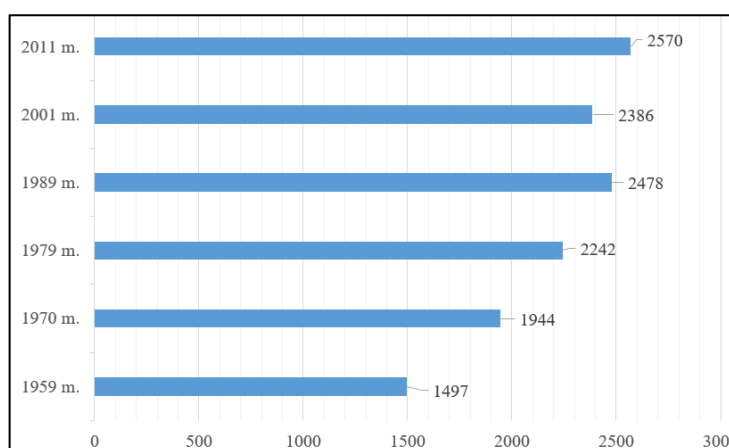
Kuršių nerijos apgyvendinimas pokario metu buvo labai sudėtingas ir dėl teritorijos specifiškumo. Savavališkas atvykimas į pusiasalį buvo draudžiamas, nes Kuršių nerija buvo specialaus režimo teritorija. Čia galiojo draudžiamosios pasienio zonos režimas, dėl kurio į pusiasalį negalėjo atvykti bet kas (Safronovas, 2018). Migracijos saldo buvo teigiamas (15 pav.). Visi šie veiksniai turėjo įtakos Kuršių nerijos apgyvendinimo specifikai, gyventojų demografiniai ir socialinei sudėčiai, ekonominėms veikloms.

15 pav. Migracijos saldo 1959 – 1969 m.

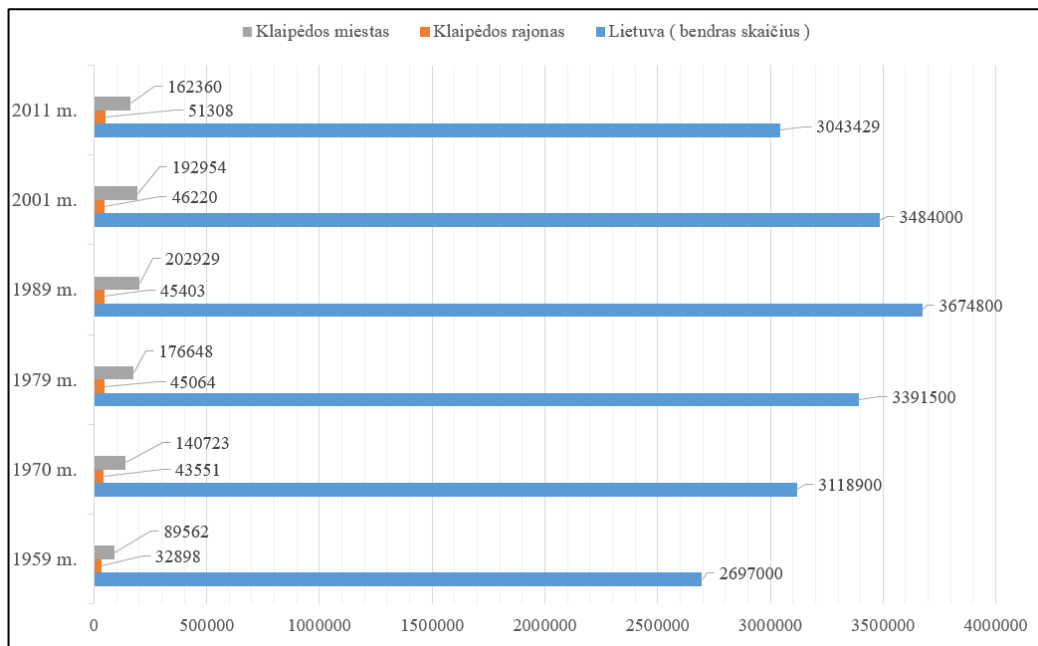
Šaltinis: Lietuvos TSR kaimo gyvenamosios vietovės 1959 ir 1970 m. (visasąjunginių gyventojų surašymų duomenys)

Taip pat gyventojų skaičiaus augimas tiek Lietuvoje, tiek ir Neringoje (16 pav.) stebimas iki 1989 m. surašymo – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse. Ta pati tendencija stebima šalyje, Klaipėdos mieste, bei rajone (17 pav.). Atlikus 1989 m. surašymą buvo parengta pakankamai išsami ir patikima statistinė informacija apie demografines, socialines, ekonomines gyventojų charakteristikas. Vertinant Neringos gyventojų pokyčius, reikia išskirti 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo rezultatus. Jie, kaip ir rezultatai visoje Lietuvoje, parodė demografų, geografo ir ekonomistų prognozuotą 1990 – 2001 m. gyventojų mažėjimo tendenciją (Vaitekūnas, 2002). Neringos savivaldybėje nuo 1989 m. iki 2001 m. gyventojų sumažėjo tik 3,7 proc.

16 pav. Palyginamoji gyventojų skaičiaus kaita Neringoje. Visuotinių gyventojų surašymo duomenys.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas. Centrinė statistikos valdyba prie Lietuvos TSR ministrų tarybos: „Lietuvos TSR kaimo ir gyvenamosios vietovės 1954 – 1970 m.“ Visasąjunginių surašymų duomenys. Sudarė: darbo autorė, 2020m.

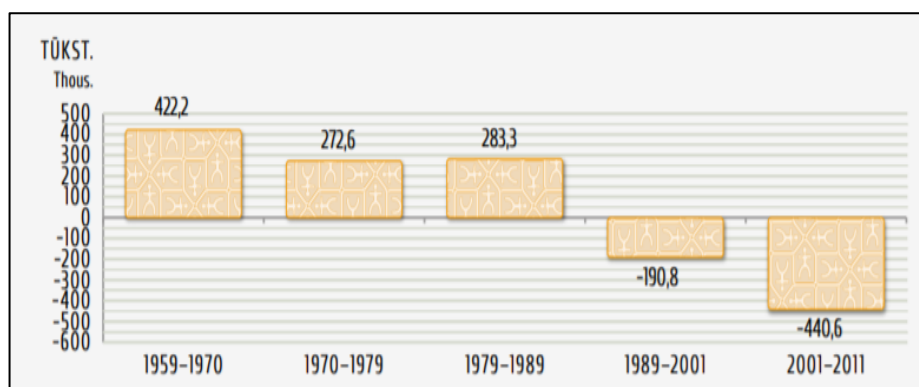
17 pav. Palyginamoji gyventojų skaičiaus kaita Lietuvoje, Klaipėdos rajone ir Klaipėdos mieste. Visuotinių gyventojų surašymo duomenys.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas. Centrinė statistikos valdyba prie Lietuvos TSR ministrų tarybos: „Lietuvos TSR kaimo ir gyvenamosios vietovės 1954 – 1970 m.“ Visasąjunginių surašymų duomenys.

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Iš sudarytos diagramos matosi, kad tik po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje 1991 m., demografinė situacija Neringoje buvo įtakojama bendrų Lietuvoje vykusių demografinių procesų. 1989 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 3674,8 tūkst. gyventojų. Didžiausias Lietuvos gyventojų skaičius buvo užfiksuotas 1992 m. pradžioje – 3746,9 tūkst. gyventojų. Nuo 1992 m. mūsų šalies gyventojų skaičius mažėjo, ir 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno gerokai mažiau žmonių – 3490,8 tūkst. (Lietuvos gyventojai, 2002).

XX a. dešimtajame dešimtmetyje vyko ir Lietuvos gyventojų skaičiaus pokyčiai: dešimtmečio pradžioje gyventojų skaičiaus augimo rodiklis iš teigiamo tapo neigiamu (1992 -1993 m. apie -0,3 proc.) (Lietuvos statistikos departamentas, 2001). Bendras gyventojų skaičiaus pokytis vaizduojamas 18 paveiksle.

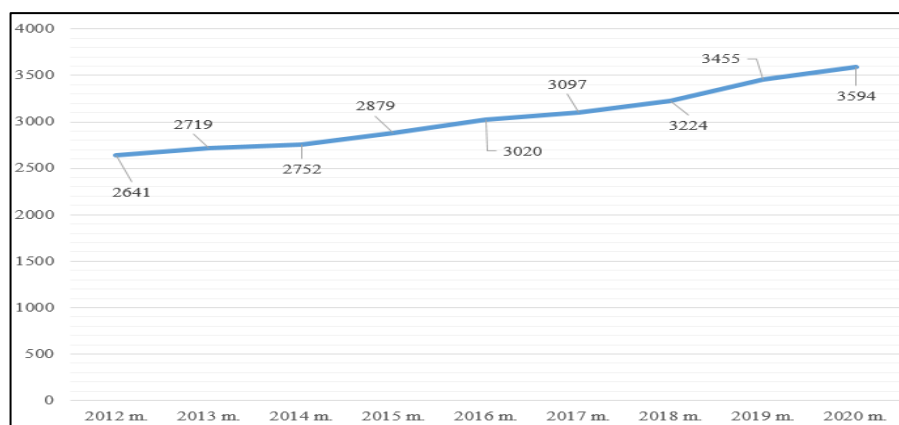

18 pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus pokytis 1959 – 2011 m.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas, 2012 m.

Analizuojant gyventojų skaičiaus pokytį nuo 2001 m. iki 2011 m. visuotinių gyventojų surašymų duomenimis, bendras Lietuvos gyventojų pokytis ir Neringos gyventojų pokytis skiriasi savo tendencijomis. Bendras Lietuvos gyventojų pokytis per dešimtmetį buvo neigiamas -2,1 proc., o Neringoje teigiamas – 7,7 proc.

Vertinant laikotarpį po visuotinio gyventojų surašymo, 2012 – 2019 m. taip pat matomas stabilus augimas. 2020 m. duomenys išankstiniai. (19 pav.). Nuo 2011 m. iki 2020 m. Neringos gyventojų padidėjo 39,8 proc., o nuo 2001 m. iki 2020 m. gyventojų skaičius Neringoje padidėjo 50,6 proc.

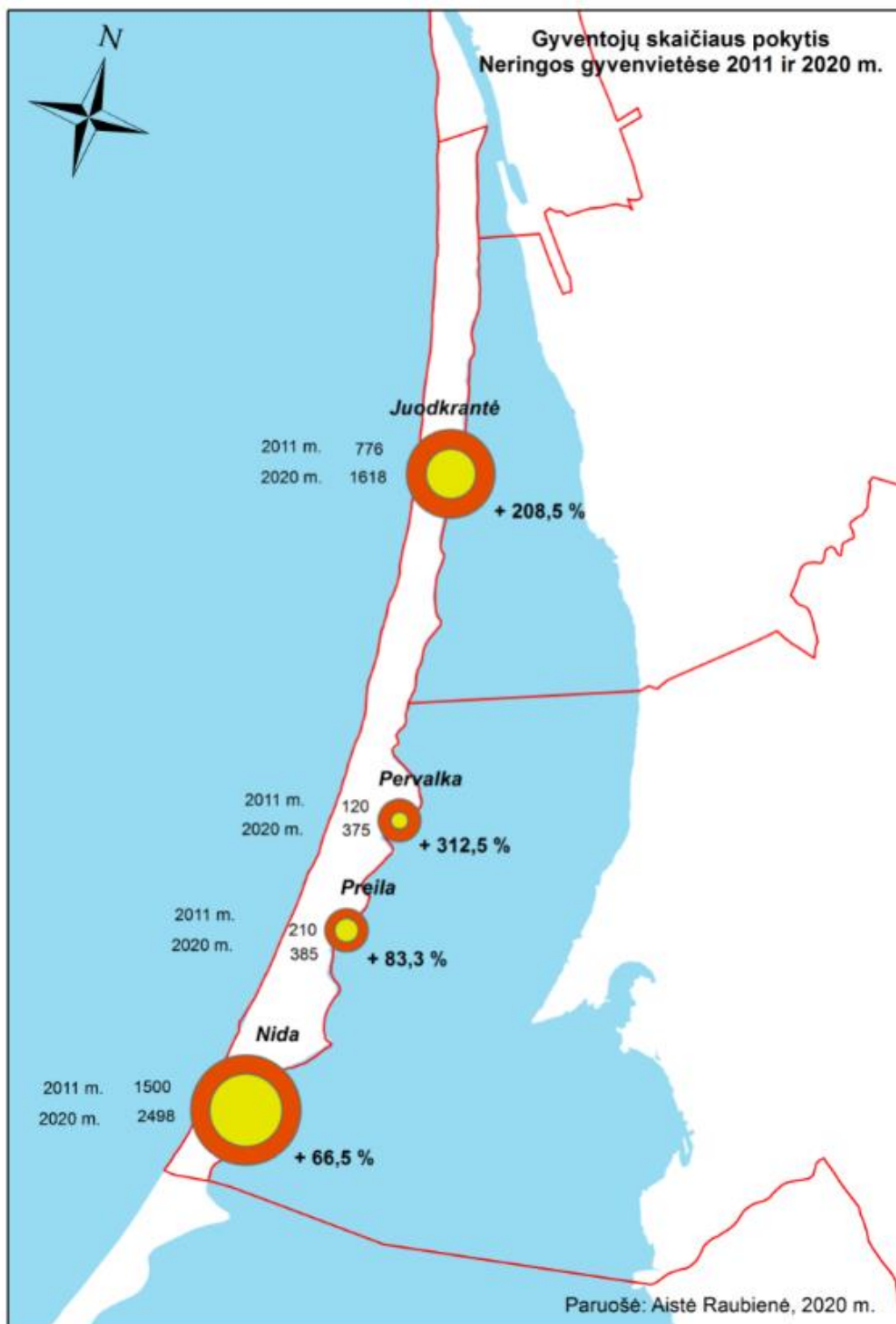

19 pav. Gyventojų skaičius Neringoje.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Analizuojant gyventojų skaičių, kuris buvo fiksuojamas gyventojų surašymo metu (2011 m. ir 2020 m. bandomasis gyventojų surašymas), galima daryti išvadą, kad visose Neringos gyvenvietėse gyventojų skaičius augo (20 pav.). Daugiausia gyventojų skaičius padidėjo Pervalkoje +312,5 proc., Juodkrantėje +208,5 proc., Preiloje +83,3 proc., Nidoje +66,5 proc., Alksnynėje sumažėjo -50,0 proc.

20 pav. Gyventojų skaičiaus pokytis Neringos gyvenvietėse 2011 m. ir 2020 m.

Išanalizavus kitus demografinius – socialinius rodiklius 2001 – 2020 m. laikotarpyje, ne visose gyventojų amžiaus grupėse yra stebimas gyventojų skaičiaus augimas (3 lentelė). Didžiausias teigiamas pokytis būdingas darbingo amžiaus grupėje, ypač amžiaus grupėse nuo 50 iki 54 m. ir nuo 60 iki 64 m. Taip pat didelis teigiamas pokytis būdingas podarbingo amžiaus grupėje ir vaikų iki 4 m. amžiaus grupėje. Didžiausias neigiamas pokytis būdingas vaikų ir paauglių amžiaus grupėse, ypač amžiaus grupėje nuo 10 iki 14 m.

3 lentelė. Demografiniai pokyčiai Neringos savivaldybėje 2001 – 2020 m. laikotarpiu.

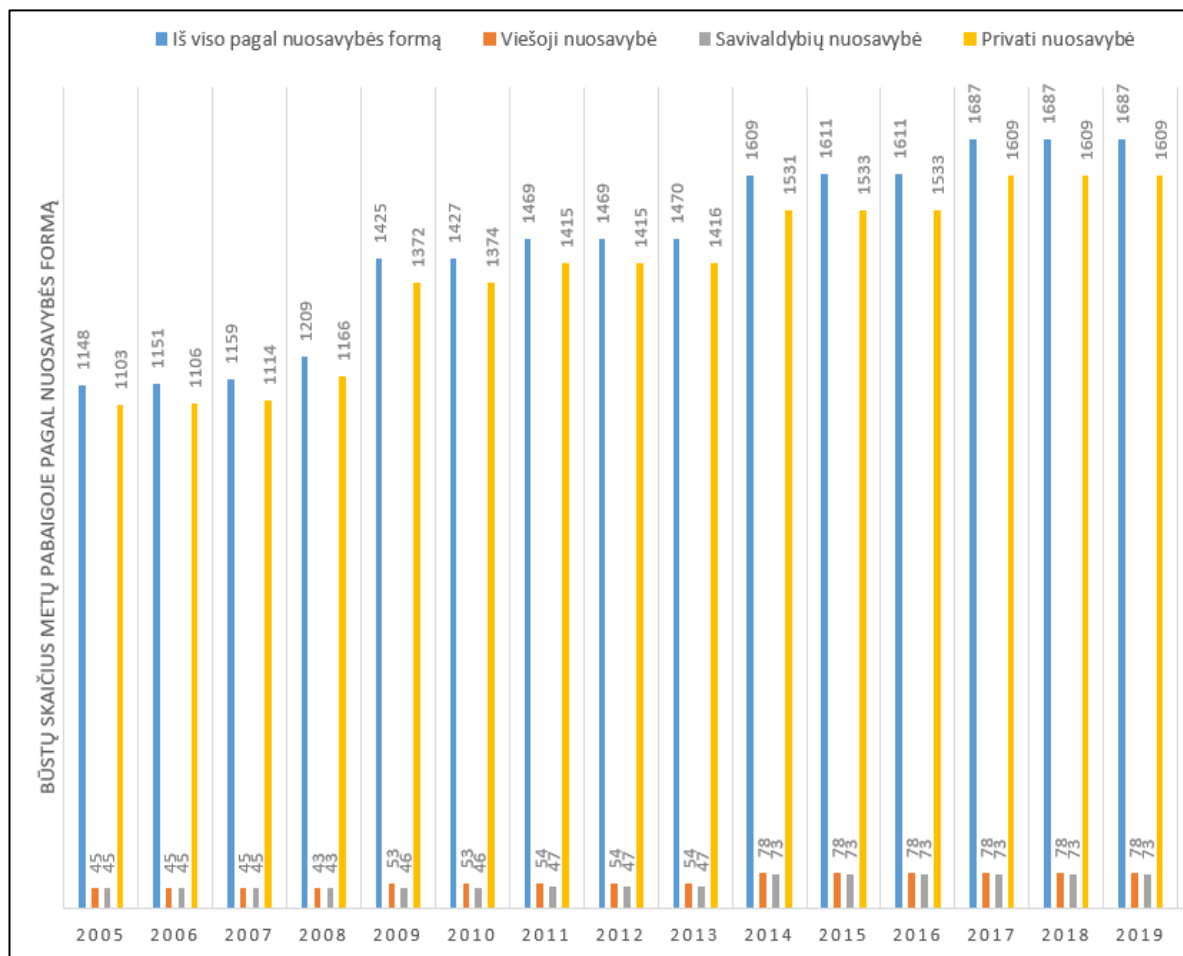
Demografiniai pokyčiai Neringos savivaldybėje 2001 – 2020 m. laikotarpiu	Pokytis absoliutiniais skaičiais	Procentinis pokytis
Gyventojų skaičiaus pokytis Neringos savivaldybėje	Padidėjo 1195	+49,8 proc.
Vyrų skaičiaus pokytis visose amžiaus grupėse	Padidėjo 684	+60 proc.
Moterų skaičiaus pokytis visose amžiaus grupėse	Padidėjo 447	+35,4 proc.
Vaikų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje 0 – 18 m.	Sumažėjo 25	-3,9 proc.
Vaikų (vyr. lyties) skaičiaus pokytis amžiaus grupėje 0 – 18 m.	Sumažėjo 39	-11,3 proc.
Vaikų (mot. lyties) skaičiaus pokytis amžiaus grupėje 0 – 18 m.	Padidėjo 14	+ 4,7 proc.
Darbingo amžiaus (19 – 65 m.) gyventojų skaičiaus pokytis	Padidėjo 981	+65,9 proc.
Podarbingo amžiaus (66 – 85 m. ir vyresni) gyventojų skaičiaus pokytis	Padidėjo 175	+65,5 proc.
Vaikų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 0 iki 4 m.	Padidėjo 80	+64 proc.
Vaikų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 5 iki 9 m.	Sumažėjo 12	-7,3 proc.
Vaikų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 10 iki 14 m.	Sumažėjo 70	-36,1 proc.
Vaikų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 15 iki 19 m.	Sumažėjo 18	-11 proc.
Gyventojų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 30 iki 34 m.	Padidėjo 87	+47,5 proc.
Gyventojų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 40 iki 44 m.	Padidėjo 111	+54,6 proc.
Gyventojų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 50 iki 54 m.	Padidėjo 167	+116 proc.
Gyventojų skaičiaus pokytis amžiaus grupėje nuo 60 iki 64 m.	Padidėjo 132	+115,8 proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Įvertinti Neringos gyventojų skaičiaus didėjimą dėl natūralių demografinių procesų ir migracijos – labai sunku. Dalį Lietuvos gyventojų siekia deklaruoti gyvenamąją vietą Neringoje, kad galėtų naudotis perkėlos lengvatomis, nemokėti vietinės rinkliavos ar dėl kitų priežasčių. Didesnį atvykstančiųjų skaičių sąlygoja tai, kad gyvenamuosius būstus įsigyja ir dėl lengvatų deklaruoja gyvenamąją vietą savivaldybėje ne tik nuolatiniai Neringos gyventojai (Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014 – 2020 metams). Kuršių nerijoje formaliai buvo draudžiama naujų statinių statyba, tačiau faktiškai šis draudimas apeinamas, vykdant pastatų rekonstrukciją (Turistų

srautų ..., 2006). Privataus nekilnojamojo turto skaičiaus augimas stebimas visą analizuojamą laikotarpį (21 pav.).

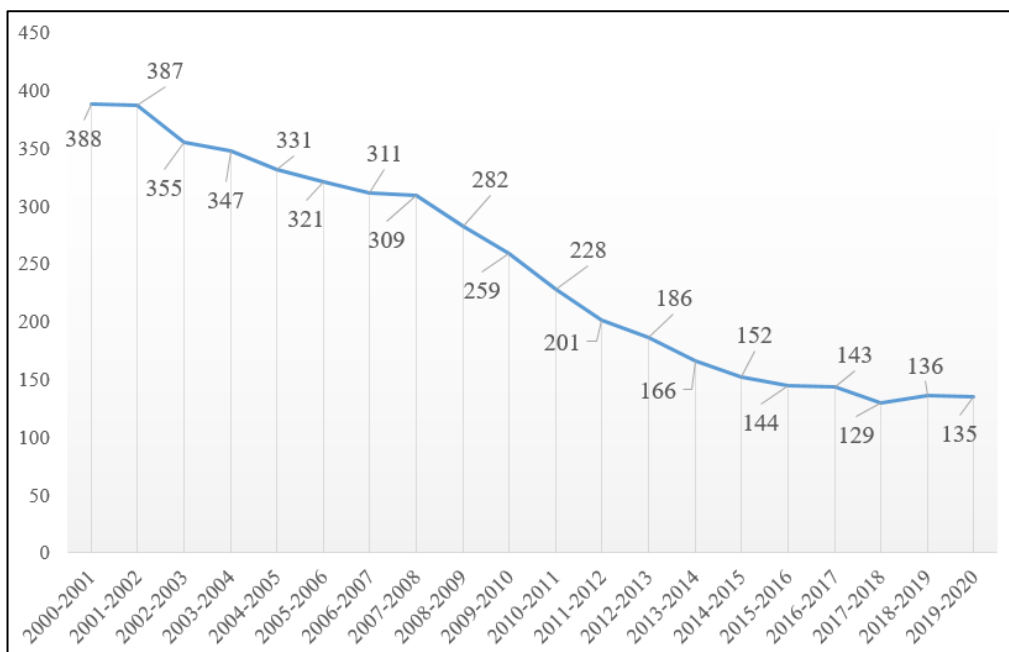

21 pav. Būstų skaičius pagal nuosavybės formą Neringos savivaldybėje 2004 – 2019 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Formalūs Neringos gyventojai, deklaravę savo ir savo šeimos narių gyvenamąją vietą Neringoje, ir negyvenantys nuolat, labai iškraipo bendrus statistinius duomenis. Remiantis šiais duomenimis, demografinė situacija Neringoje yra gera ir gerėjanti. Analizuojant gyventojų socialinį aktyvumą, galima daryti prielaidą, kad demografinė situacija yra blogėjanti (22 pav.). Bendrojo ugdymo mokyklose mokinių sumažėjo -65,2 proc., analizuojant laikotarpį nuo 2000 – 2001 m. iki 2019 – 2020 m.

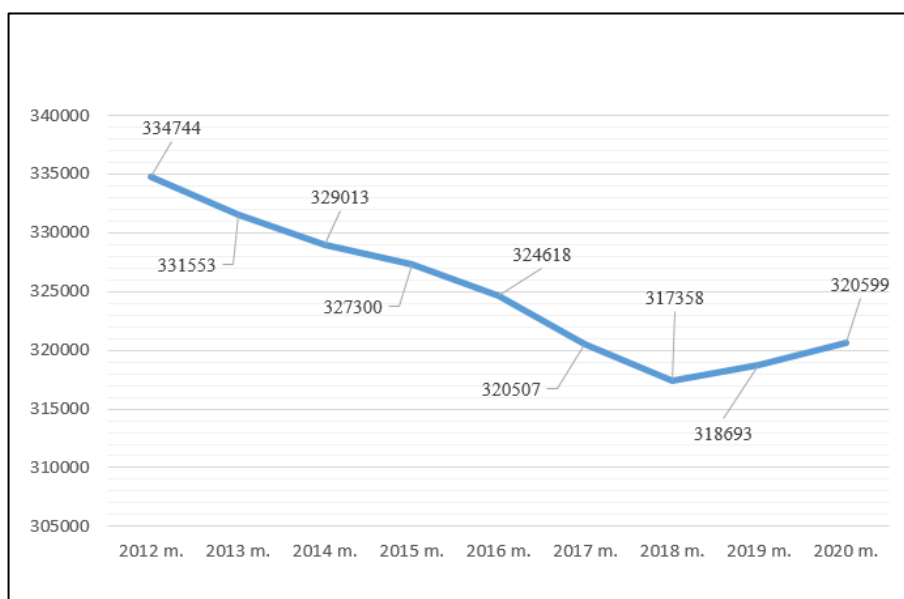

22 pav. Bendrojo ugdymo mokyklų mokiniai

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

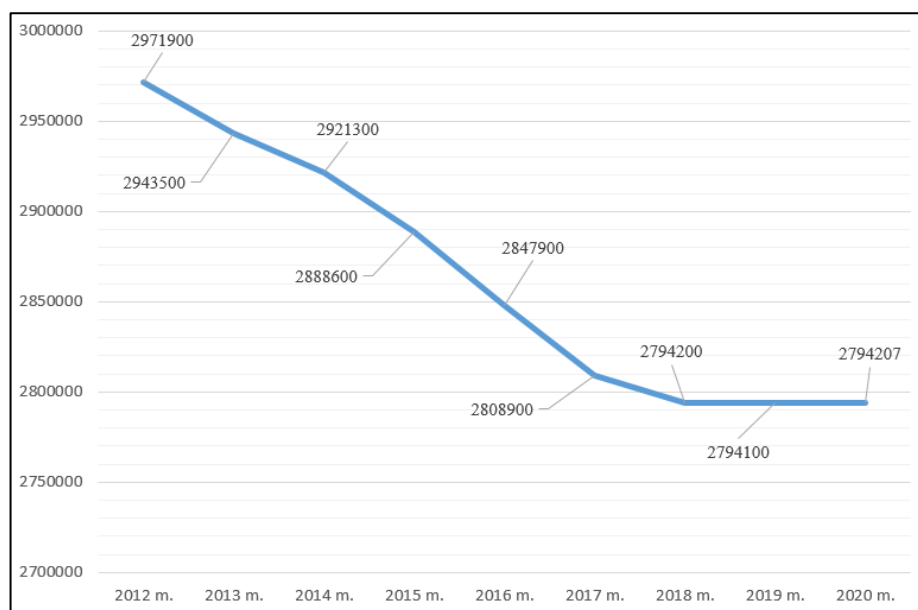
Vertinant Neringos savivaldybės gyventojų skaičiaus pokytį Klaipėdos apskrities (23 pav.) ir Lietuvos (24 pav.) gyventojų skaičiaus kitimo kontekste, Neringa išskirtinė teritorija Lietuvoje. Jei Lietuvoje ir Klaipėdos apskrityje buvo stebimas gyventojų skaičiaus mažėjimas – depopuliacija, tai Neringoje gyventojų skaičius nuolat augo, tačiau šioje statistikoje nėra aišku, o kiek yra nuolatinių gyventojų, ne tik oficialiai deklaruotų.

23 pav. Gyventojų skaičiaus kaita Klaipėdos apskrityje

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

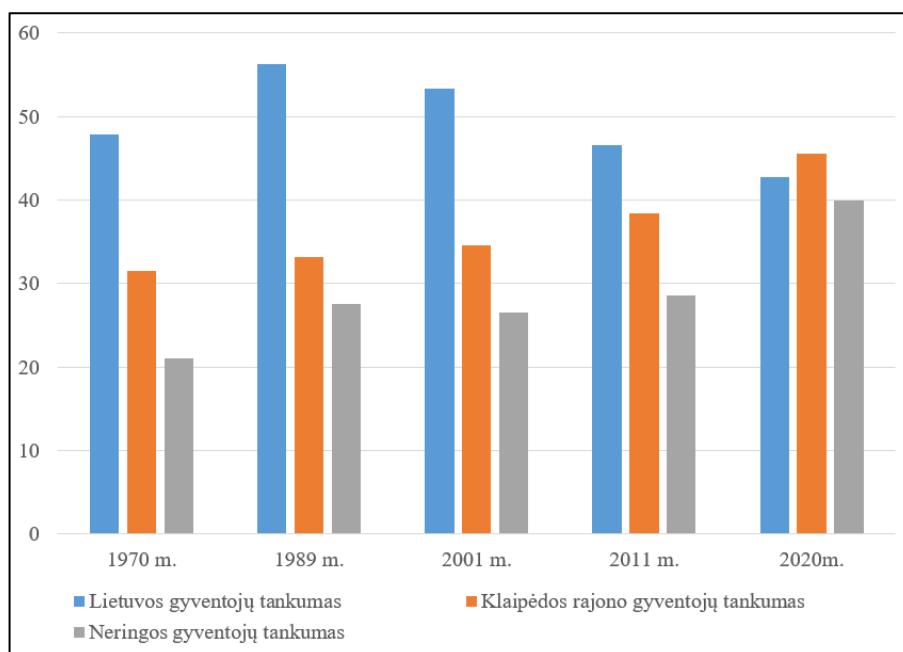

24 pav. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvoje

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Kitas svarbus demografinis rodiklis – gyventojų tankumas (25 pav.). Koks jis turi būti, kad teritorija būtų laikoma retai ar tankiai apgyventa? Teritorijos tankumo samprata skirtingose šalyse labai skiriasi. Iki 2006 m. Europos Sąjunga per struktūrinius fondus rėmė regionus, kuriose gyventojų tankumas siekė nuo 8 iki 15 gyv./km². Kai kuriose retai apgyventose Šiaurės Europos šalių teritorijose gyventojų tankumas siekia tik iki 10 gyv./km². Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija 2000 m. buvo nustačiusi, kad retai apgyventose teritorijose gyventojų tankumas nesiekia 17 gyv./km² (Daugirdas ir kiti, 2013). Remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, visas Lietuvos valstybes pagal žmonių tankumą galima skirstyti į tokias grupes: nedidelio tankumo iki 30 žm./km², vidutinio tankumo nuo 30 iki 50 žm./km² ir didelio tankumo – daugiau kaip 50 žm./km² (Vaitekūnas, 2004). Neringa yra vidutinio gyventojų tankumo teritorija. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2011 m. Neringos savivaldybė užėmė 90 km² teritoriją, tačiau ji nėra tankiai apgyvendinta. Neringos gyventojų tankumas nesiekia 29,4 gyv./km², kai šalies gyventojų tankumas yra 46,1 gyv./km², o Klaipėdos regiono 64,4 gyv./km² (Neringos ...). Remiantis Statistikos departamento visuotinių gyventojų surašymų duomenimis, Neringa priskiriama prie nedidelio ir vidutinio tankumo teritorijų. 1959 m. gyventojų surašymo duomenys neanalizuojami, nes tik 1961 m. Neringa tapo respublikinio pavaldumo miestu.

25 pav. Gyventojų tankumas gyv./km²
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Taip pat analizuojant teritorijos gyventojų tankumą būtina atsižvelgti į šių teritorijų pasiekiamumą regioniniu ir nacionaliniu lygmenimis (Sparsely populated ..., 2016), taip pat reikia įvertinti teritorijos socialinės ir infrastruktūros tankumą.

Gyventojų tankumas bandomas sieti su teritorijos talpumu – teritorijoje gali būti tiek gyventojų, kiek jų gali normaliai gyventi (Daugirdas ir kiti, 2013). Tai be abejo yra glaudžiai susiję su gamtiniais ir darbo išteklių. Remiantis S. Vaitekūnu (2004), gyventojai yra svarbiausia ir aktyviausia struktūra bendroje sistemoje „gamta – žmogus – ūkis“. Gyventojų tankumas ir koncentracija yra svarbiausi rodikliai, apibūdinantys ne tik erdvės užpildymą, bet ir rodantys erdvės panaudojimo efektyvumą, tendencijas bei galimus pakitimus. Gyventojų tankumas ir koncentracija lemia gamybos ir aptarnavimo sferų išdėstymą, gamybinius kooperacinius ryšius, rinkas, gamtinės ir gyvenamosios aplinkos kokybę, gamtinių ir ekonominių išteklių panaudojimą, transporto plėtotę, investicijų apimtį ir t. t.

Neringos miesto teritorijos talpumas yra ribojamas dėl saugomos teritorijos statuso nuo XX a. antros pusės: 1966 m. Nerija buvo paskelbta gamtos draustiniu, 1976 m. įsteigtas Valstybinis miško parkas, 1991 m. įkurtas Kuršių nerijos nacionalinis parkas, į kurį įeina visos keturios Neringos gyvenvietės, ir 2000 m. Tarptautinis pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos komitetas priėmė sprendimą Kuršių neriją įrašyti į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Neringoje nėra pramonės ir menkai išvystytas statybų sektorius, nes savivaldybė įsikūrusi valstybės saugomoje teritorijoje. Neringos savivaldybės teritorijos bendrajame plane numatytas tik 1,5 proc. plėtros potencialas, todėl šios savivaldybės statybos sektorius toliau nebus plėtojamas ir liks labiau orientuotas į gyvenamųjų

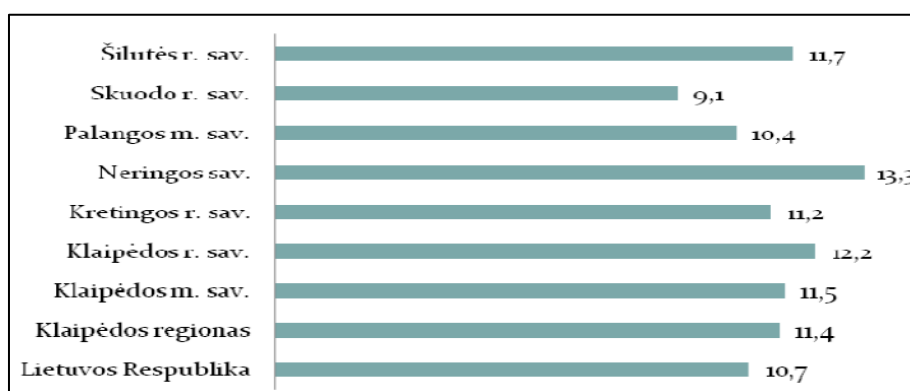
namų/rekreacinių pastatų statybą, renovaciją ar restauraciją 2011 m. gyvenamasis fondas Neringos savivaldybėje sudarė 92,7 tūkst. m² ploto, t. y. mažiausias rodiklis Klaipėdos regione ir sudaro tik 1 proc. viso gyvenamojo fondo regione. 2009-2011 m. gyvenamasis fondas Neringoje padidėjo 2,5 tūkst. m², arba 2,7 proc. (Neringos savivaldybės ...).

Gyventojų skaičiaus ir tankumo pokyčiai gali įvykti dėl natūralių demografinių procesų: sumažėjusio gimstamumo, padidėjusio mirtingumo. Migracija gali turėti labai ryškų poveikį sumažėjusiam ar neigiamam natūraliam gyventojų prieaugiui. Lietuvoje XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje prasidėjęs spartus gimstamumo mažėjimas Lietuvoje dažniausiai siejamas su šalies ekonominių sąlygų, šeimos gyvenimo lygio pablogėjimu. Gimstamumo rodiklių dinamikos posūkis spartaus mažėjimo linkme sutapo su staigiu ir didžiuliu dešimtojo dešimtmečio pradžios Lietuvos ūkio nuosmūkiu (Lietuvos gyventojai, 2002). Tai pat ilgą laiką vykę šalįje industrializacijos ir urbanizacijos procesai keitė žmonių prokreacinę elgseną.

Natūrali gyventojų kaita (arba prieaugis) ir migracija yra du pagrindiniai demografiniai rodikliai, nurodantys gyventojų skaičiaus pokytį (t.y., jų dviejų suma ir apsprendžia populiacijos augimą/traukimąsi).

Gimstamumas ir mirtingumas

2011 m. Neringos savivaldybėje buvo 52 gimusieji, t. y. tik 1,3 proc. visų gimusiųjų Klaipėdos regione. 2006-2011 m. gimusiųjų skaičius Neringos savivaldybėje, kaip ir visame Klaipėdos regione, kito netolygiai ir didžiausias gimstamumas buvo fiksuotas 2010 m. 2011 m., 1000-iui Neringos savivaldybės gyventojų teko 13,3 gimusieji, kai vidutiniškai šalyje – 10,7 gimusieji ir regione – 11,4 gimusieji (26 pav.). Neringos savivaldybės gimstamumo rodiklis yra didžiausias visame Klaipėdos regione ir 1,24 karto viršija šalies vidurkį (Neringos savivaldybės ...).

26 pav. Gimusiųjų skaičius 1000-iiui gyventojų, 2011 m.

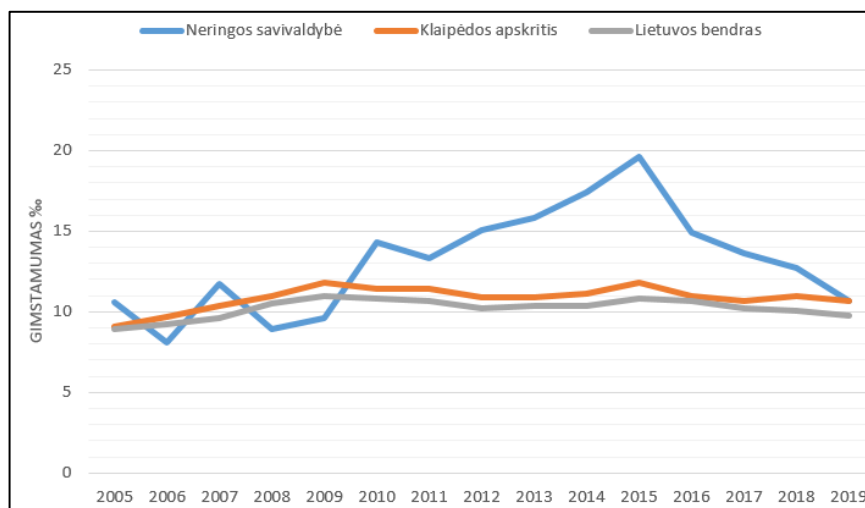
Šaltinis: Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014 – 2020 m.

Labiausiai apibendrinantis yra bendrasis gimstamumo rodiklis: gyvų gimusiųjų skaičius per tam tikrą laikotarpį (kalendorinius metus) lyginamas su vidutiniu (metiniu) gyventojų skaičiumi, skaičiuojamas 1000-iiui gyventojų (Kanopienė, 2008).

$$BGR = [G:P (vid)] \times 1000, \text{ išreiškiamas promilėmis (\%)}$$

BGR – bendras gimstamumo rodiklis, G – gyvų gimusių skaičius per laikotarpį (kalendorinius metus), P (vid) – vidutinis metinis gyventojų skaičius.

Išanalizavus 2005-2019 m. gimstamumo dinamiką Neringoje ir palyginus su Klaipėdos apskrities ir Lietuvos gimstamumo dinamika, galima pastebėti tam tikrą nestabilumą. Nuo 2015 m. stebimas gimstamumo mažėjimas (27 pav.).

27 pav. Gimstamumo dinamika ir palyginimas promilėmis Neringos savivaldybėje, Klaipėdos apskrityje ir Lietuvoje 2005-2019 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

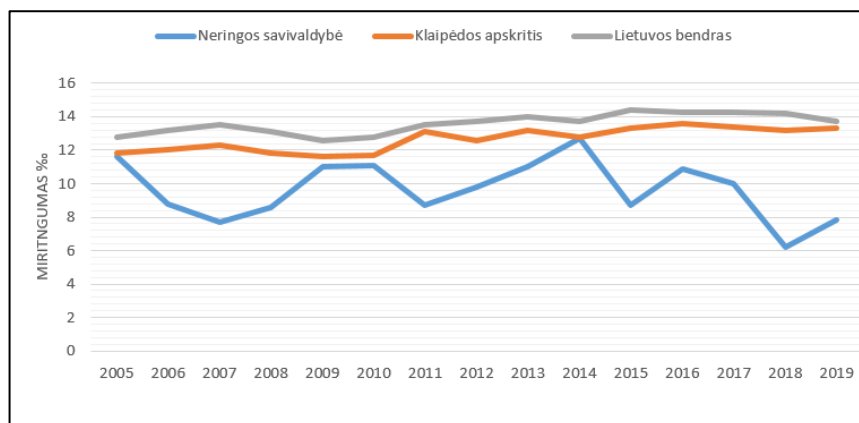
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Labiausiai apibendrinantis mirtingumo rodiklis yra bendrasis mirtingumo rodiklis – bendras mirčių skaičius per tam tikrą laikotarpį (kalendorinius metus) yra lyginamas su vidutiniu (metiniu) gyventojų skaičiumi ir skaičiuojamas 100-čiui gyventojų (Kanopienė, 2008).

$$BMR = [M:P (vid)] \times 1000, \text{ išreiškiamas promilėmis (\%)}$$

BMR – bendras mirtingumo rodiklis, M – mirusiųjų skaičius per laikotarpį (kalendorinius metus), P (vid) – vidutinis metinis gyventojų skaičius.

Neringos gyventojų mirtingumas ir jo dinamika promilėmis bei palyginimas su Klaipėdos apskrities ir Lietuvos bendrais mirtingumo rodikliais vaizduojami 28 paveiksle.

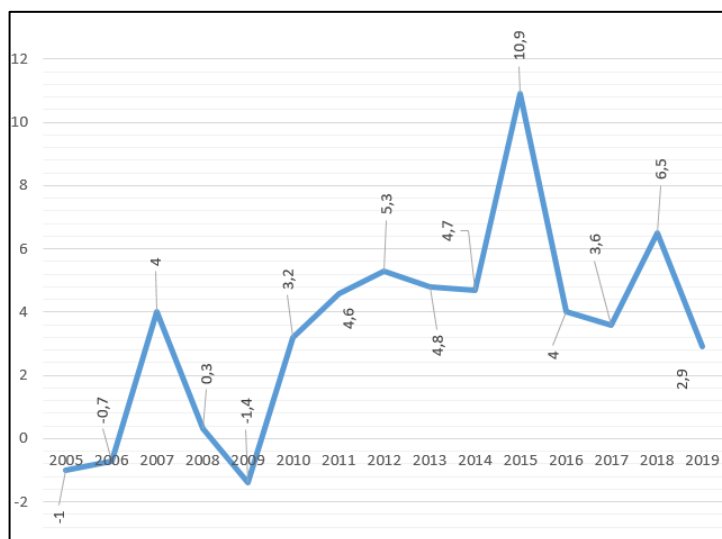

28 pav. Mirtingumo dinamika ir palyginimas promilėmis Neringos savivaldybėje, Klaipėdos apskrityje ir Lietuvoje 2005-2019 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Natūrali gyventojų kaita arba natūralus gyventojų prieaugis – tai gyvų gimusių kūdikių ir mirusių asmenų skaičiaus skirtumas (Lietuvos ..., 2019), vaizduojamas 29 paveiksle.

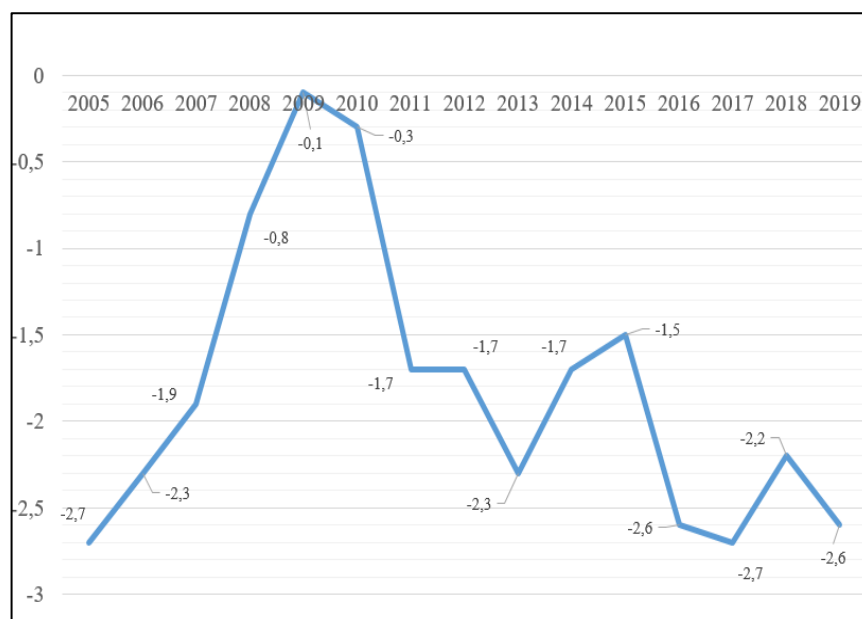

29 pav. Natūralus gyventojų prieaugis Neringos savivaldybėje promilėmis 2005-2019 m.

Šaltinis; Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

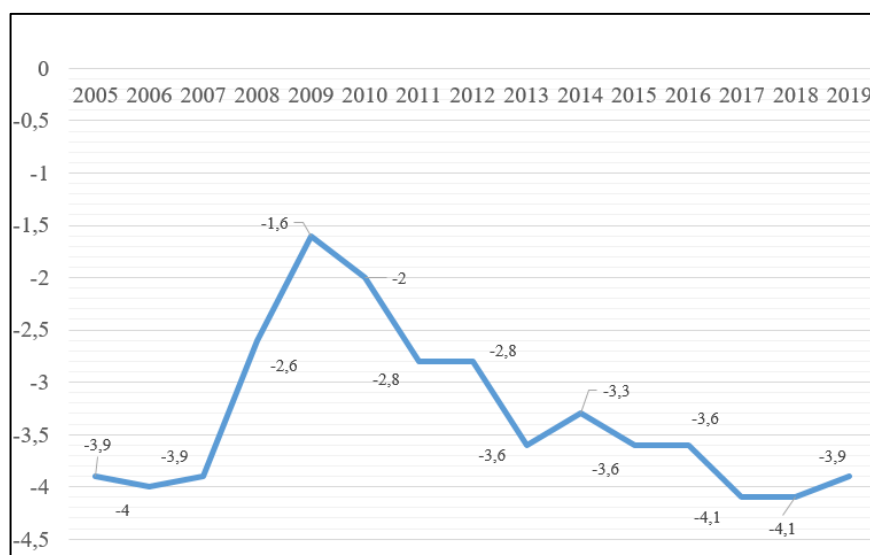
Neigiamas natūralus gyventojų prieaugis Neringos savivaldybėje buvo tik 2005 m. (-1 ‰), 2006 m. (-0,7 ‰) ir 2009 m. (-1,4 ‰). Didžiausias 2015 m. (10,9 ‰). Lyginant su Klaipėdos apskrities ir Lietuvos natūralaus gyventojų prieaugio rodikliais (30 pav. ir 31 pav.), demografinė situacija Neringos savivaldybėje yra nebloga.

30 pav. Natūralus gyventojų prieaugis Klaipėdos apskrityje 2005-2019 m.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė 2020 m.

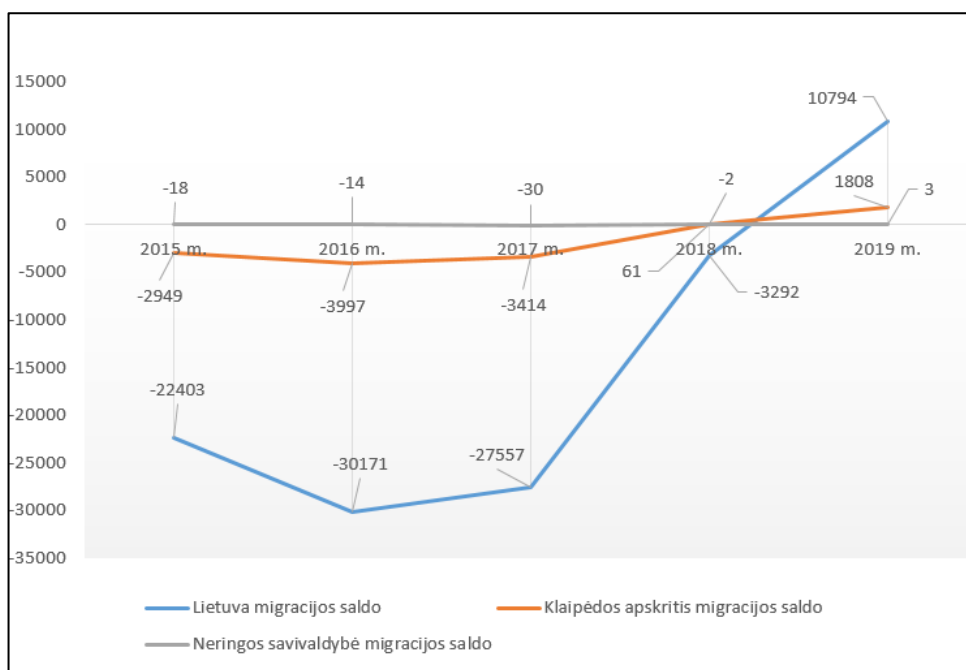

31 pav. Natūralus gyventojų prieaugis Lietuvoje 2005-2019 m.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

Sudarė: darbo autorė 2020 m.

Klaipėdos regiono ir šalies gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijas sąlygoja neigiama natūrali gyventojų kaita ir neigiamas migracijos saldo (32 pav.). Neringos savivaldybėje statistinės demografinės tendencijos, susijusios su gimstamumu, natūralia kaita ir migracija yra teigiamos (Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014-2020 m.). Neringos savivaldybės gyventojų demografiniai pokyčiai nesutampa su bendra demografinė tendencija Lietuvoje.

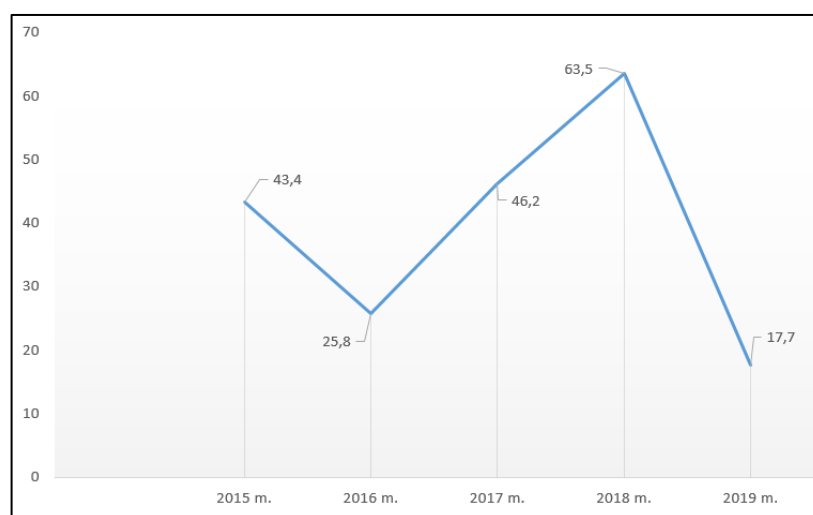

32 pav. Tarptautinės migracijos saldo Lietuvoje, Klaipėdos apskrityje, Neringoje palyginimas

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Vertinant vidaus migracijos rodiklius (33 pav.), Neringos savivaldybėje migracijos saldo yra teigiamas. Tai rodo, kad išvykstančiųjų gyventojų dalis yra mažesnė už atvykstančiųjų. Didesnį atvykstančiųjų skaičių sąlygoja tai, kad gyvenamuosius būstus įsigyja ir dėl lengvatų deklaruoja gyvenamąją vietą savivaldybėje ne tik nuolatiniai Neringos gyventojai (Neringos ...).

33 pav. Bendras netto vidaus migracijos rodiklis 1000-iiui gyventojų

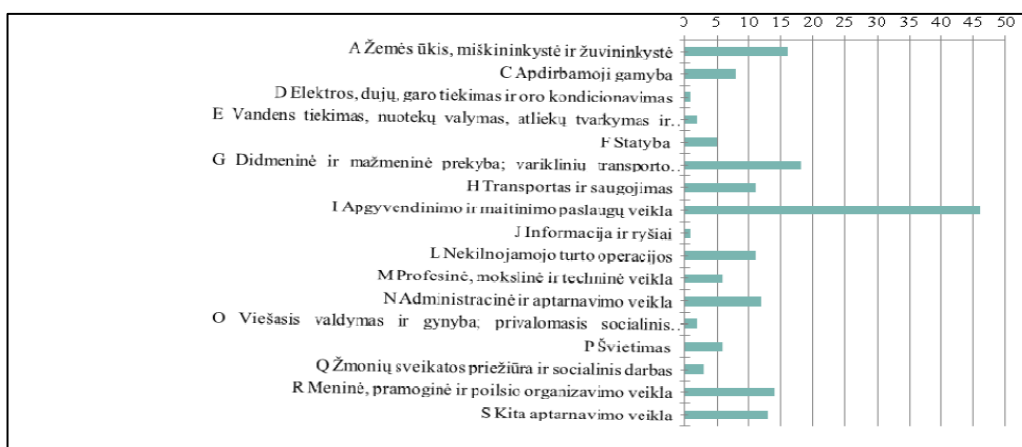
Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Pasak V. Safronovo (2018), gyventojų migracijos Kuršių nerijos pusiasaliui buvo būdingos per visą jo apgyvendinimo istoriją, tik migracijos priežastys buvo labai skirtingos.

2.3 Ekonominių veiklų struktūros ir jų erdvinė analizė

Turizmas ir su turizmu susijusių paslaugų teikimas – vienas svarbiausių Neringos savivaldybės gyventojų pragyvenimo šaltinių. Veikiančių ūkio subjektų pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis rodo Neringos savivaldybės verslo struktūrą, t. y. didžioji dalis įmonių veikia apgyvendinimo, maitinimo, prekybos ir kitose aptarnavimo srityse, kurios susijusios su turizmu. Pagal ekonominės veiklos rūšis, Neringos savivaldybėje daugiausia veikiančių ūkio subjektų užsiima apgyvendinimo ir maitinimo veikla (26,3 proc. visų veikiančių ūkio subjektų), (34 pav.). Pagal darbuotojų skaičių Neringos savivaldybėje dominuoja mažos ir labai mažos įmonės (Neringos ...).

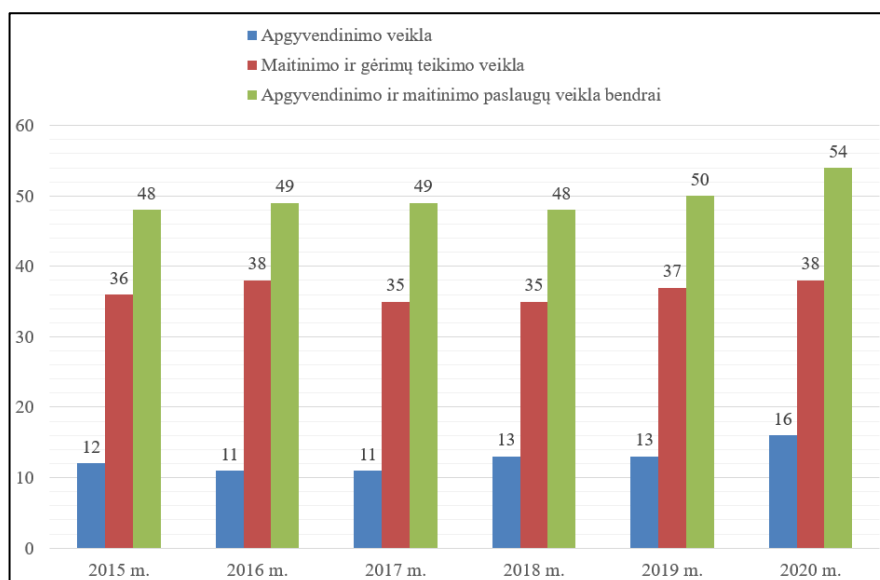

34 pav. Veikiantys ūkio subjektai pagal ekonominės veiklos rūšis Neringoje, 2012 m.

Šaltinis: Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014-2020 m.

Taip pat beveik trečdalis gyventojų (28,06 proc.) Neringos gyventojų vykdo ūkinę veiklą, įsigiję verslo liudijimus. (Neringos ...). Remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, 2020-01-02 duomenimis, Neringos savivaldybėje, 936 gyventojai vykdė ūkinę veiklą, įsigiję verslo liudijimus, tai sudaro 26 proc. (mažiau 7,3 proc., nei 2012 m.) visų Neringos gyventojų. Pagal veiklos pobūdį, 60,5 proc. visų pagal verslo liudijimą dirbančių gyventojų vykdo gyvenamosios paskirties patalpų nuomos, neteikiant apgyvendinimo paslaugų (kaimo turizmo paslaugos arba nakvynės ir pusryčių paslaugos) ir 13,6 proc. vykdo apgyvendinimo paslaugų (nakvynės ir pusryčių paslaugų) teikimą (Valstybinė mokesčių inspekcija, 2020-01-02 duomenimis).

Apygyvendinimo ir maitinimo, bei gėrimų tiekimo ūkio subjektų pokytis nuo 2015 m. vaizduojamas pav. Nagrinėjamu laikotarpiu, apgyvendinimo paslaugas teikiančių įmonių padidėjo 33,3 proc., maitinimo ir gėrimų teikimo paslaugų padidėjo 5,6 proc. Bendrai apgyvendinimo ir maitinimo paslaugas teikiančių įmonių padidėjo 12,5 proc. (35 pav.).

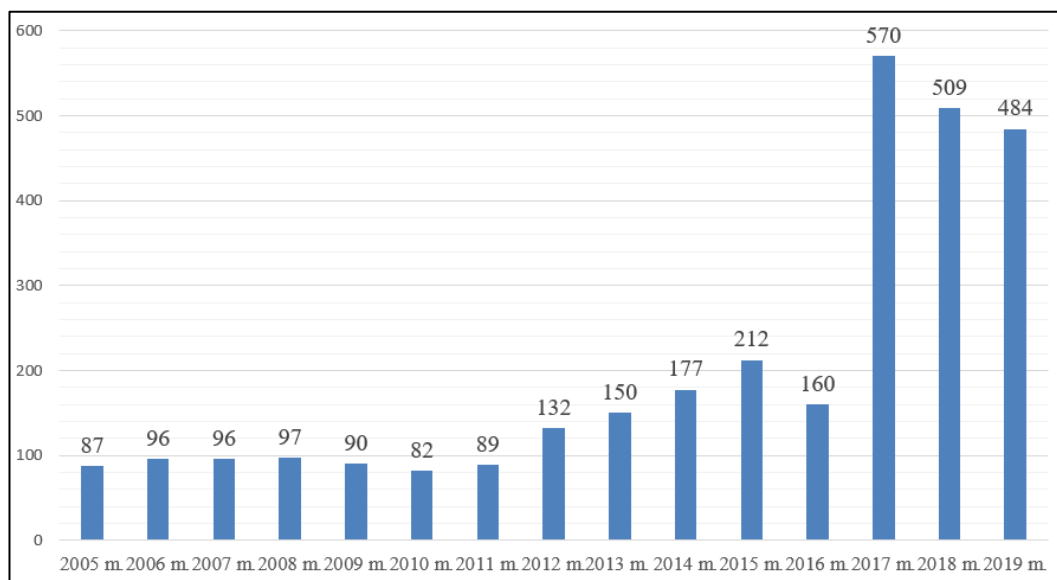

35 pav. Veikiantys ūkio subjektai metų pradžioje.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Analizuojant ūkio subjektus, pagal įvairias įmonių veiklos formas, stebimas dar didesnis augimas. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. Neringoje buvo 87 veikiantys ūkio subjektai, o 2019 m. – 484 veikiantys ūkio subjektai (36 pav.). Per šį laikotarpį ūkio subjektų Neringoje padidėjo net 456,3 proc.

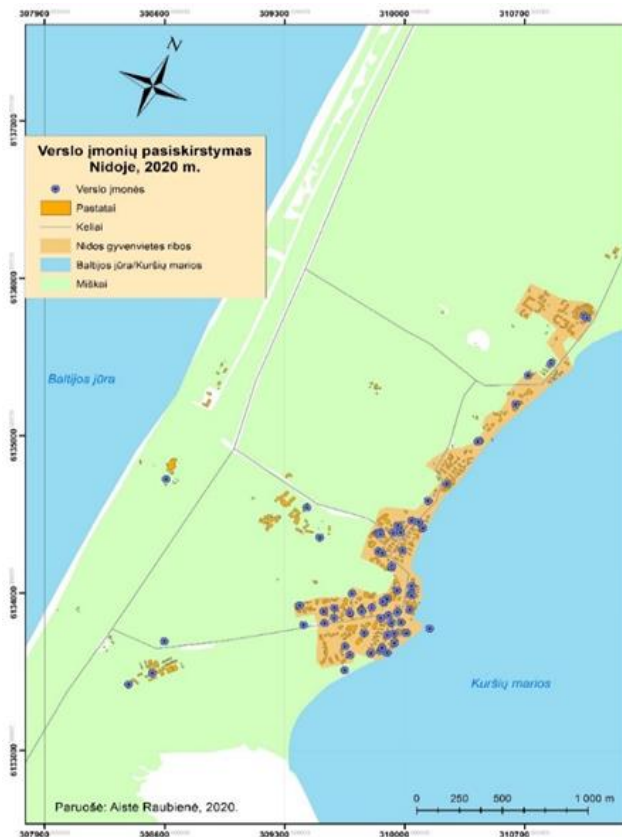
36 pav. Veikiantys ūkio subjektai.

Akcinės ir uždarnosios akcinės bendrovės, valstybės ir savivaldybės įmonės, užsienio įmonių filialai, žemės ūkio ir kooperatinės bendrovės, viešosios įstaigos, individualiosios įmonės ir fiziniai asmenys, vykdančios ūkinę (ekonominę) veiklą. Įtraukiamos tik tos viešosios įstaigos, kurios daugiau nei pusę veiklos sąnaudų padengia uždirbtomis pajamomis. Ekonominė veikla apima visas ekonominės veiklos rūšis, išskyrus žemės ūkio, finansinio tarpininkavimo, viešojo valdymo ir gynybos veiklą.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

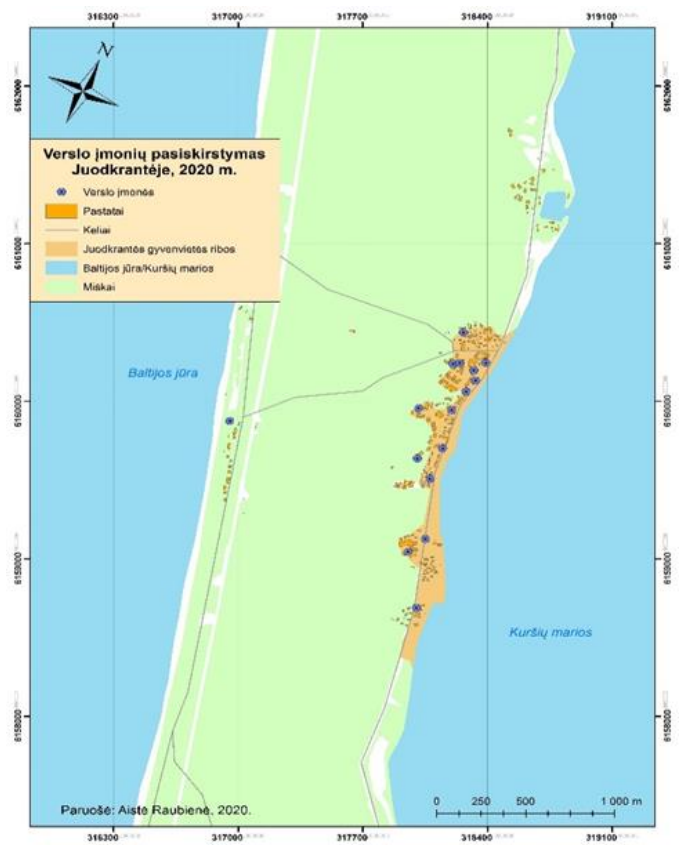
Analizuojant ūkio subjektų pasiskirstymą, stebima teritorinė diferenciacija (37-40 pav.). Smulkiojo ir vidutinio verslo ekonominių veiklų struktūra ir teritorinė sklaida priklauso nuo regiono gyventojų teritorinio išsidėstymo, amžiaus struktūros, turimų profesinių kvalifikacijų ir verslumo įgūdžių (Burkšienė, Spiriajevas, 2015). Siekiant nustatyti Kuršių nerijos gyventojų geografinius ir ekonominius dėsningumus, buvo analizuojamos 105 verslo įmonės (n=105), duomenų šaltinis: „Duomenys.lt“.

37 pav. Verslo įmonių pasiskirstymas Nidoje

38 pav. Verslo įmonių pasiskirstymas Preiloje

39 pav. Verslo įmonių pasiskirstymas Pervalkoje

40 pav. Verslo įmonių pasiskirstymas Juodkrantėje

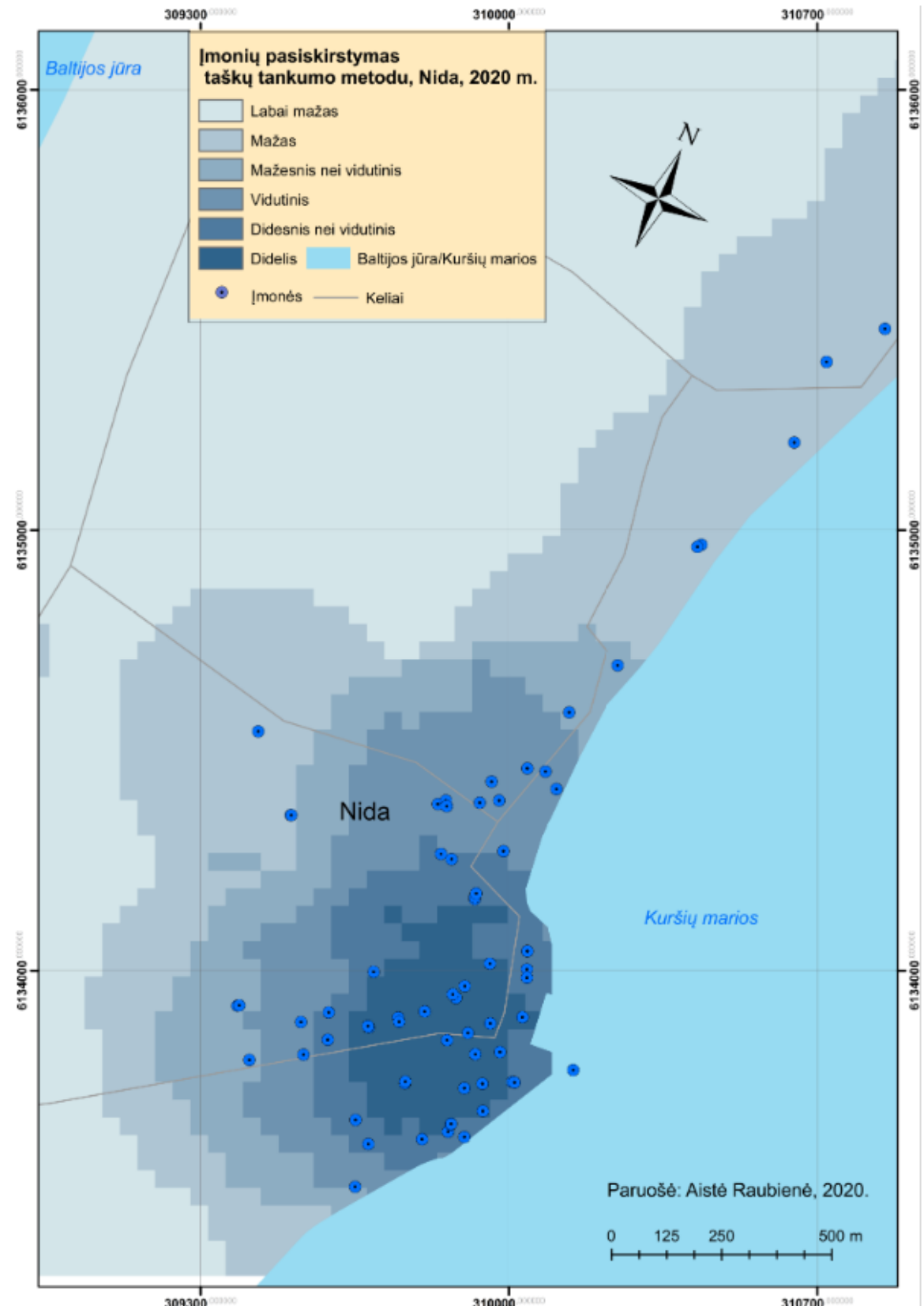
Verslo įmonių išsidėstymas yra sąlygojamas urbanizuotų teritorijų ir gyventojų teritorinio išsidėstymo. Taip pat gyventojų ūkinės veiklos yra ribojamos saugomos teritorijos režimo, reglamentuojamo teisiniais aktais. Lietuvos Respublikoje bet kokia veikla, kelianti grėsmę Kuršių nerijos išskirtinei visuotinei vertei, yra draudžiama vadovaujantis Saugomų teritorijų įstatymu (2001 m.) ir Kuršių nerijos nacionalinio parko apsaugos reglamentu (2002 m.).

Teritorinei verslo objektų sklaidai įvertinti, buvo naudojamas erdvinės analizės įrankis *Point density*. Tai erdvinės analizės įrankis, kuris apskaičiuoja taškų funkcijų tankį aplink kiekvieną išvesties rastro elementą. Analizuojamos 105 verslo įmonės ($n=105$), duomenų šaltinis: „Duomenys.lt“.

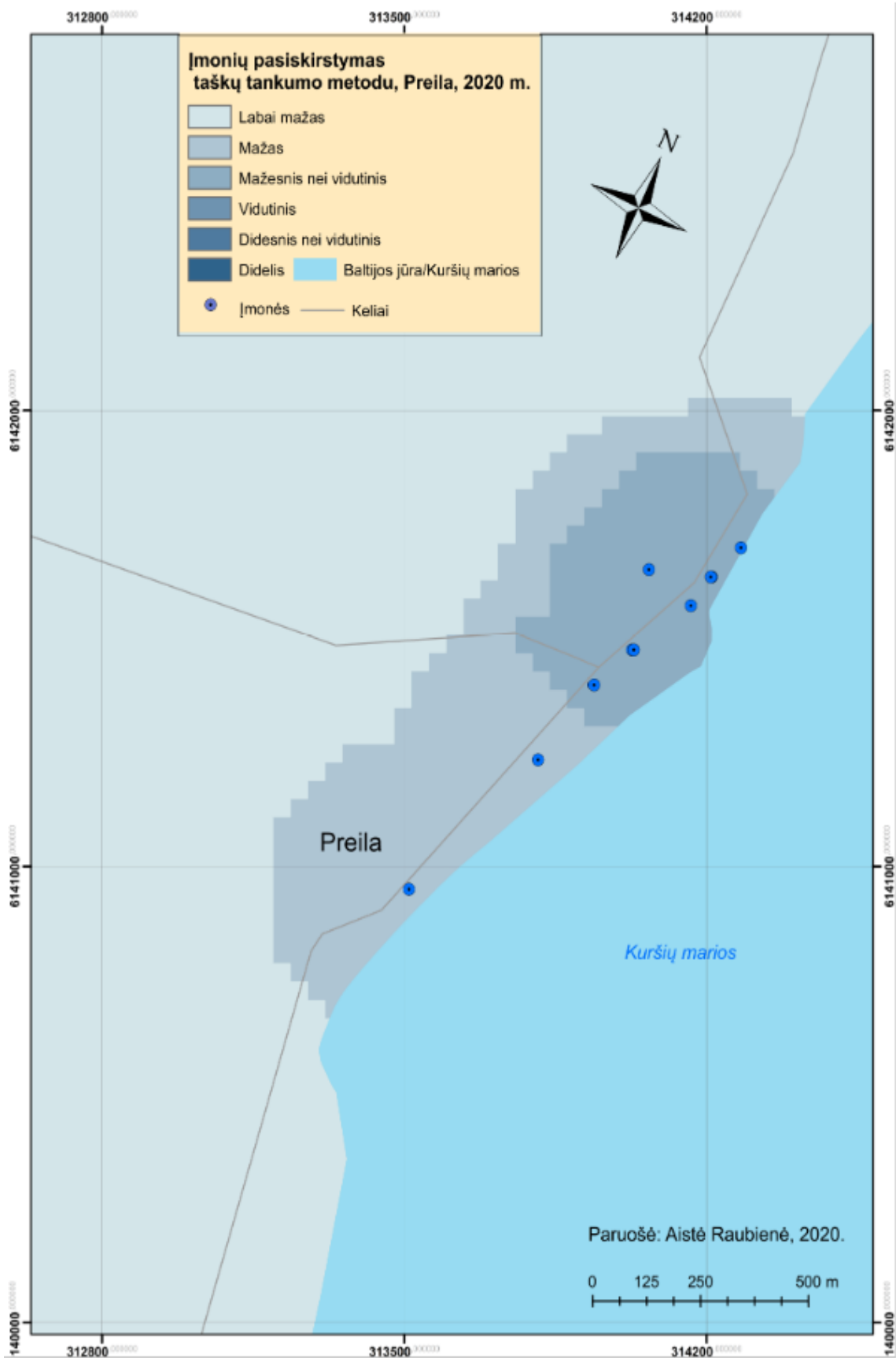
Analizuojant gautus rezultatus (41-44 pav.), galima daryti išvadą, kad verslo įmonių pasiskirstymo tankumas didelis ir didesnis, nei vidutinis, būdingas teritorijoms:

- istoriškai susiformavusiuose gyvenviečių branduoliuose;
- urbanizuotose teritorijose;
- palei kelius;
- palei marių pakrantę.

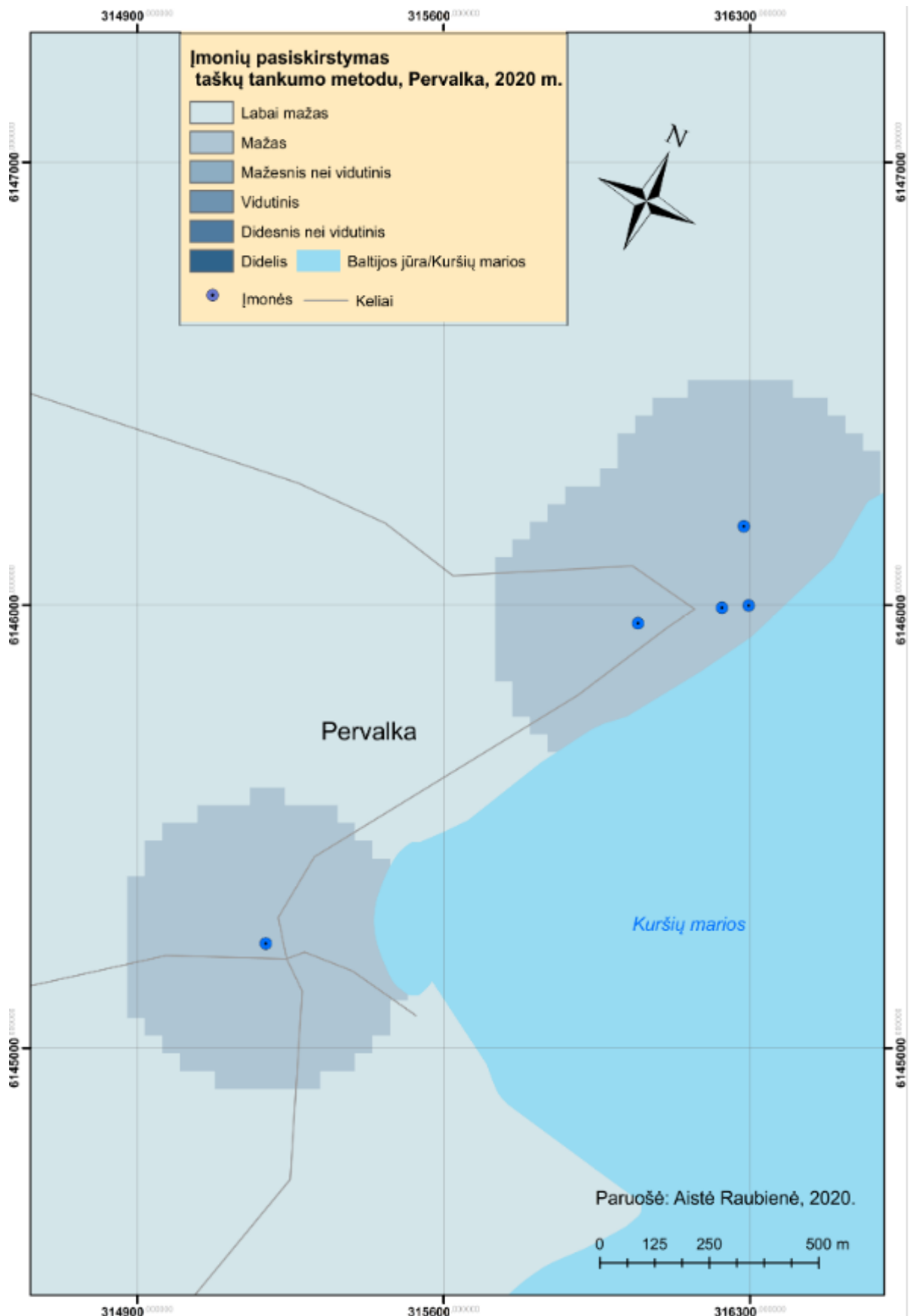
Tolstant nuo gyvenviečių centro – įmonių tankumas mažas. Taip pat verslo įmonių nėra arba jų išsidėstymo tankumas labai mažas – prie Baltijos jūros.

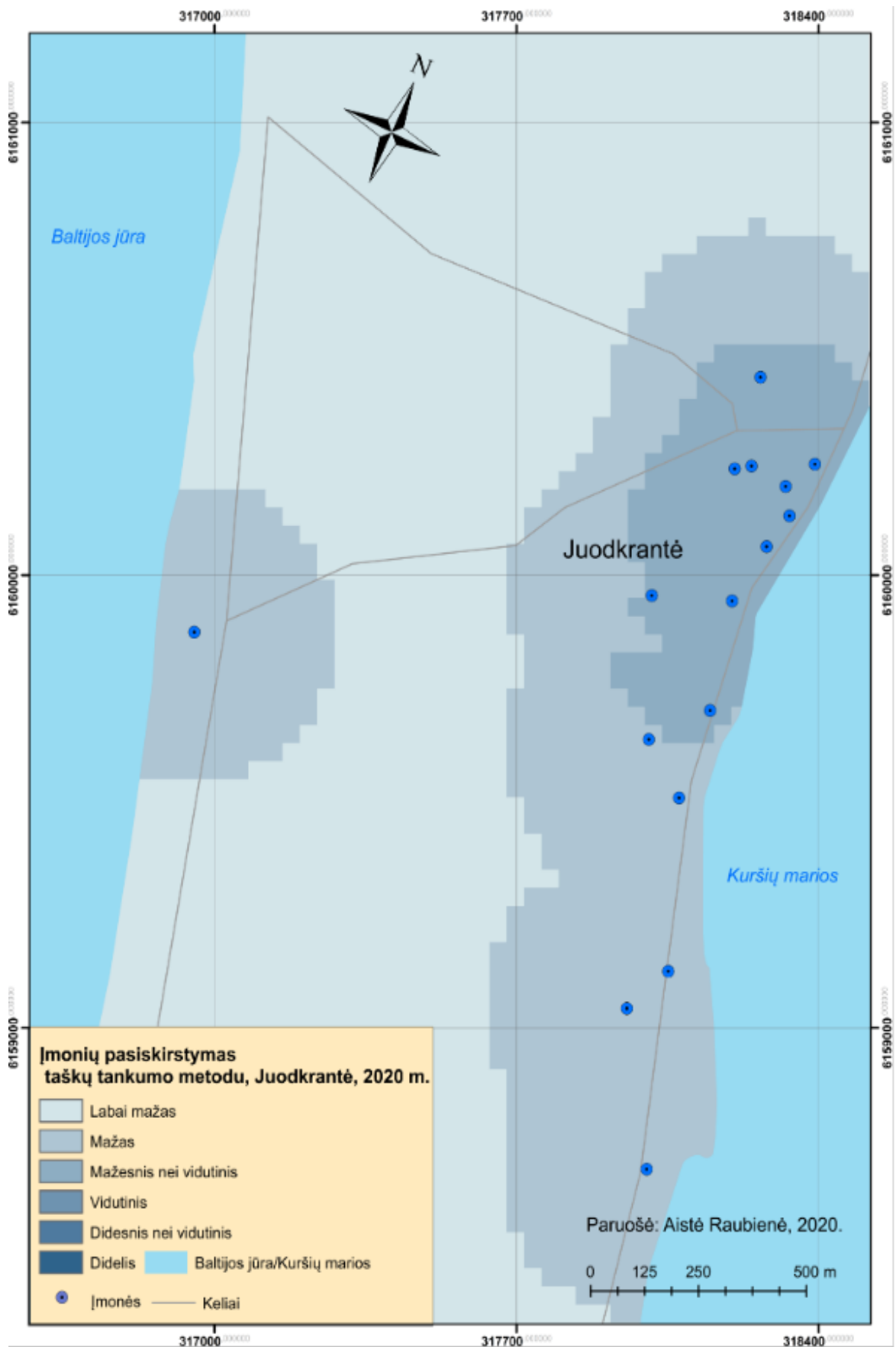
41 pav. Įmonių pasiskirstymas taškų tankumo metodu Nidoje

42 pav. Įmonių pasiskirstymas taškų tankumo metodu Preiloje

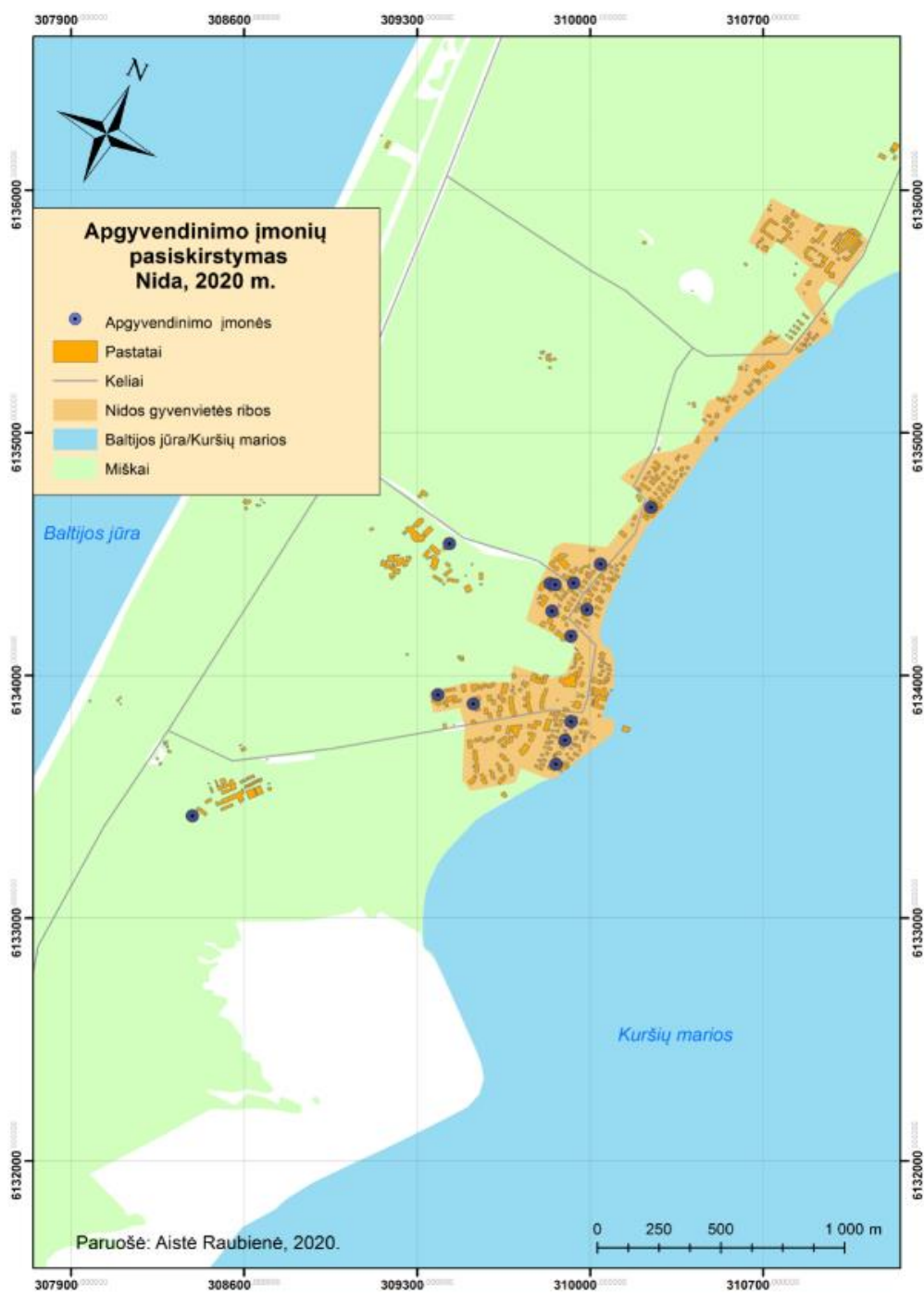

43 pav. Įmonių pasiskirstymas taškų tankumo metodu Pervalkoje

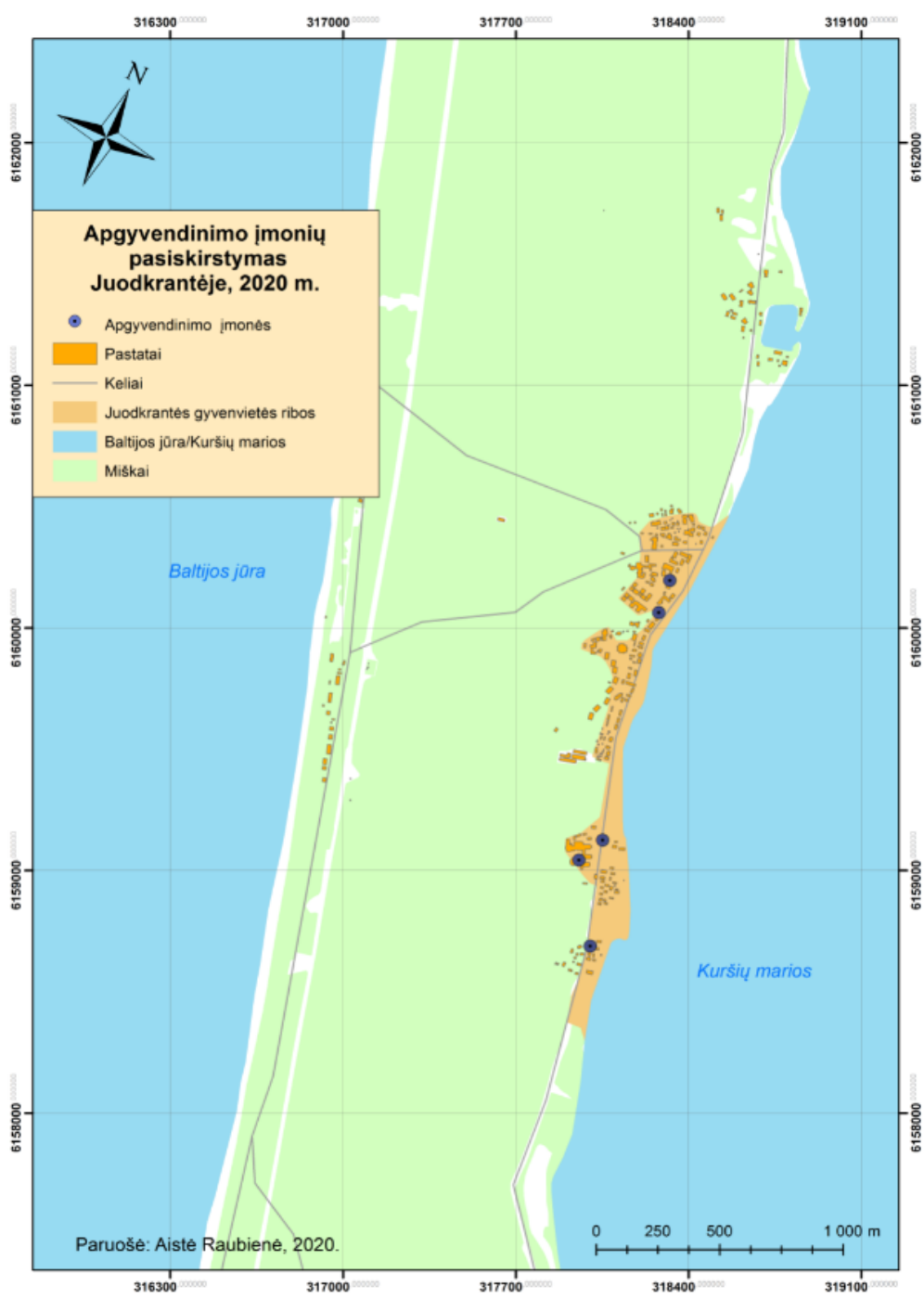

44 pav. Įmonių pasiskirstymas taškų tankumo metodu Juodkrantėje

Kadangi didžioji dalis įmonių Neringos savivaldybėje yra susijusios su turizmo paslaugų teikimu, o didžioji dalis įmonių teikia apgyvendinimo ir maitinimo paslaugas – tai šios įmonės yra pagrindinės, kurios sąlygoja gyventojų užimtumą. Apgyvendinimo paslaugų tinklas yra išplėtotas, tačiau netolygus (Neringos...). Galima išskirti dvi gyvenvietes: Nidą ir Juodkrantę, kuriose telkiasi didžioji dalis apgyvendinimo paslaugas teikiančių įmonių (45-46 pav.). Analizuojamos 24 verslo įmonės (n=24), duomenų šaltinis: „Duomenys.lt“.

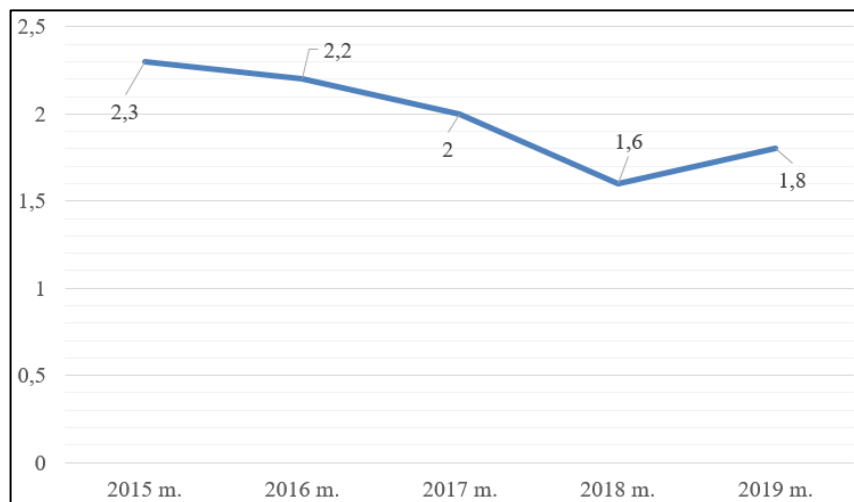
45 pav. Apgyvendinimo įmonių pasiskirstymas Nidoje

46 pav. Apgyvendinimo įmonių pasiskirstymas Juodkrantėje

Nepaisant, kad Neringos gyvenvietėse vyrauja verslo įmonės, kurių veikla yra susijusi su turizmu ir įmonės yra teritoriškai išklaidytos Neringoje (telkiasi Nidoje ir Juodkrantėje), darbo rinkos ir užimtumo rodikliai yra geri. Nedarbas Neringos savivaldybėje nuo 2015 m. iki 2019 m. sumažėjo -53,3 proc. Bedarbių procentas darbingo amžiaus gyventojų pakito nuo 6,0 proc. (2015 m.) iki 2,8 proc. (2019 m.). Lietuvoje bendras bedarbių procentas 2019 m. nuo darbingo amžiaus gyventojų siekė 9,5 proc. (Lietuvos statistikos departamentas). Tačiau užimtų gyventojų Neringoje skaičius (tūkst.) sumažėjo (47 pav.). Nuo 2015 m. iki 2019 m. sumažėjo -21,7 proc. Bedarbystės procentas gali mažėti,

didėjant registruotų gyventojų skaičiui, kurie nėra bedarbiai, taip pat dėl didesnio individualios veiklos registravimo.

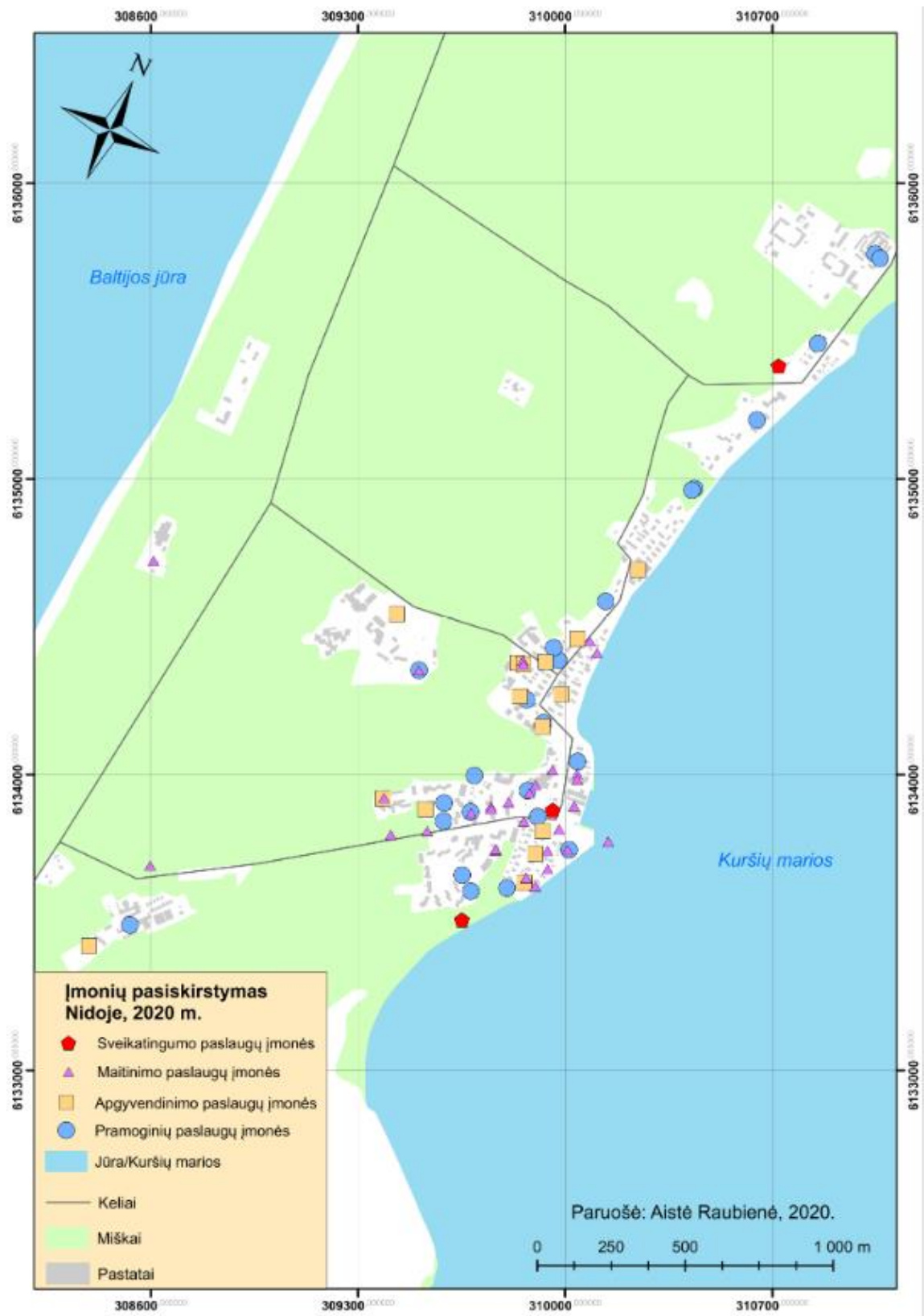

47 pav. Užimti gyventojai Neringos savivaldybėje (tūkst.)

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

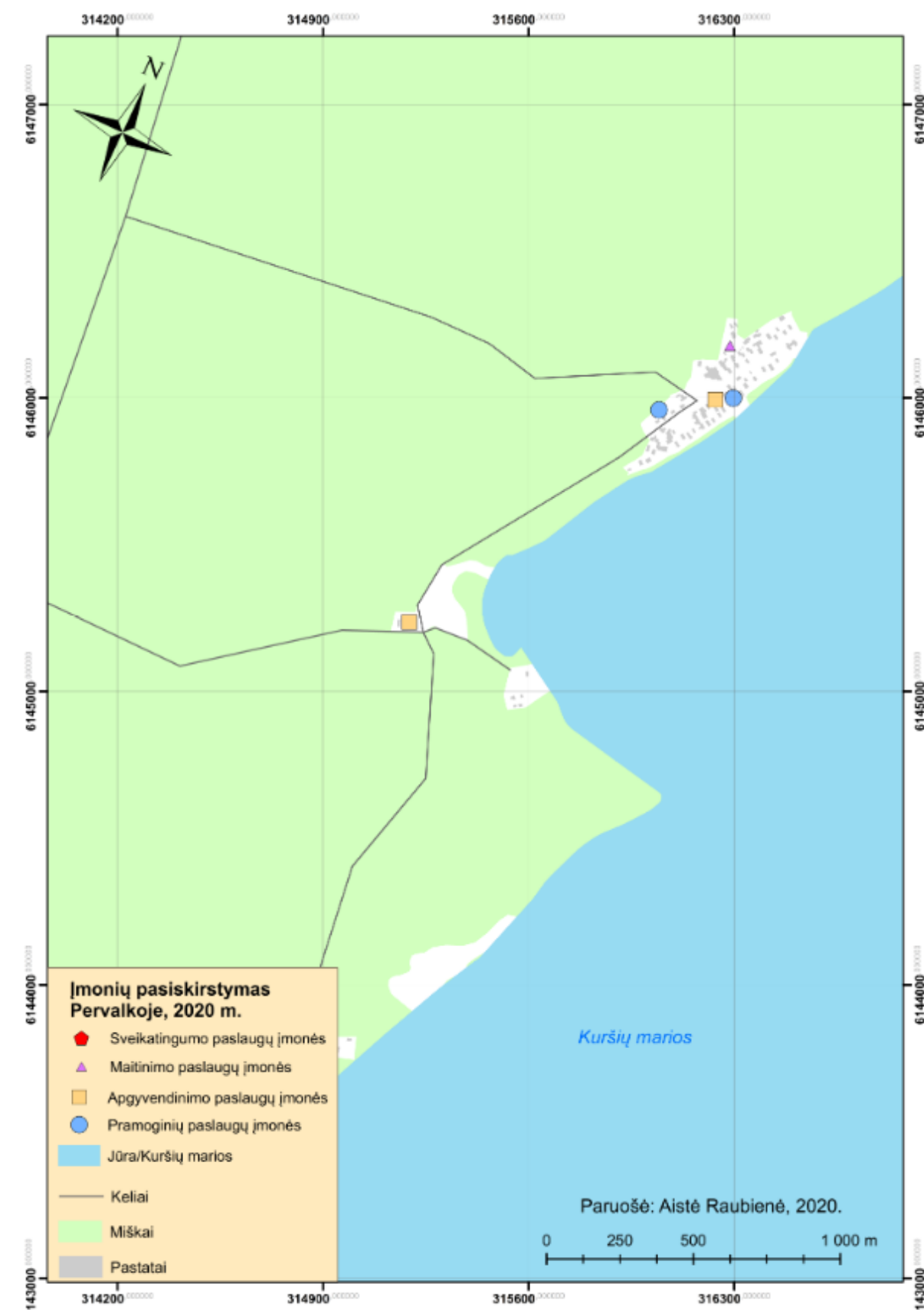
Vertinant verslo įmonių teikiamų turizmo paslaugų įvairovę, daugiausia įmonių teikia apgyvendinimo, maitinimo, pramogų ir sveikatingumo paslaugas (48-51 pav.). Didžiausia šių įmonių koncentracija yra Nidoje, mažiausia Pervalkoje. Taip pat galima pastebėti, kad labai mažai yra sveikatingumo paslaugas teikiančių įmonių, Pervalkoje jų nėra. Remiantis Neringos savivaldybės strateginiu plėtros planu 2014-2020 m., trūksta paslaugų ir pramogų įvairovės turistams ir lankytojams. Analizuojamos 105 verslo įmonės (n=105), duomenų šaltinis: „Duomenys.lt“.

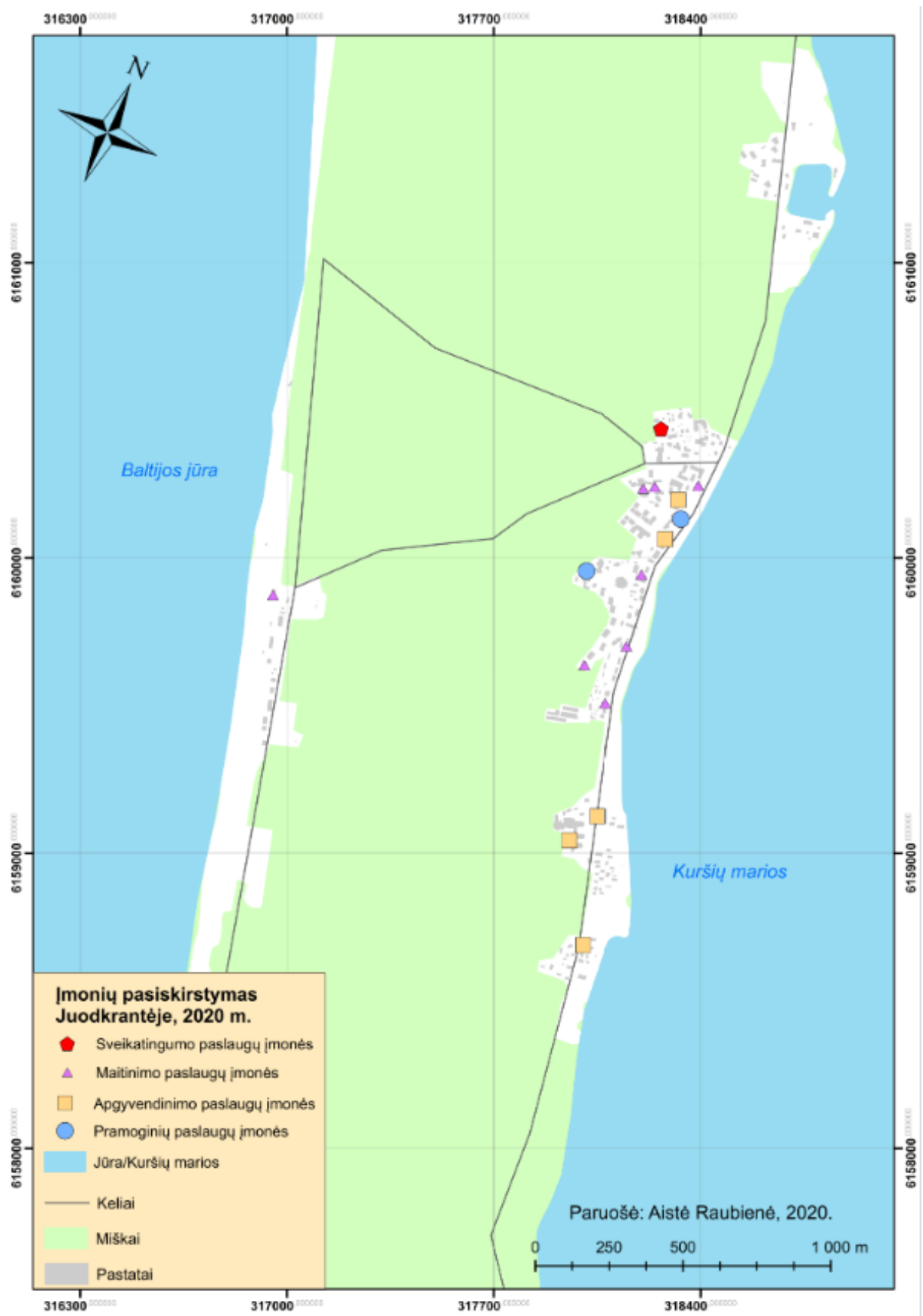
48 pav. Įmonių pasiskirstymas Nidoje

49 pav. Įmonių pasiskirstymas Preiļoje

50 pav. Įmonių pasiskirstymas Pervalkoje

51 pav. Įmonių pasiskirstymas Juodkrantėje

Taip pat ryškus sezoniškumo veiksnys, daug kur pasenusi techninė ir turizmo infrastruktūra (pav.), didėjanti socialinė segregacija, bendros vieningos strategijos nebuvimas gali sąlygoti

neigiamus ateities socioekonominius pokyčius. Tai ypač aktualu Preilos ir Pervalkos gyvenvietėms. Pasak V. Burkšienės (2006) Neringos lankytojų rekreacinių poreikių esminis ypatumas, kad užsienio turistams ir ekskursantams mažai reikalingos pramogos, o labiau – natūrali gamta. Tai gali tapti raktu į darnesnę ir harmoningesnę Neringos turizmo plėtros koncepciją – išlaikyti darną tarp ribotos infrastruktūros ir gamtos saugos reikalavimų. Tačiau vertinant esamos infrastruktūros būklę, būtina įvardinti problemas, įvertinti jos estetinį vaizdą ir nesaugumą. Ypač neišnaudojamas vandens turizmo esamos infrastruktūros potencialas, daug kur krantinės yra nesutvarkytos, estetiškai nepatrauklios ir nesaugios žmonėms (52-54 pav.). Taip pat atsiranda naujų prabangių būstų: būstai nuomai arba antrieji namai (55 pav.). Tai didina socialinę segregaciją, nes vidutinės pajamas gaunantys gyventojai ir neturintys nekilnojamojo turto, nelabai gali tapti naujaisiais Kuršių nerijos gyventojais.

52 pav. Pervalkos molo pradžia. Dešinėje – apleistas slipas ir molas

Šaltinis: Spiriajevas, E., Perminas, K., Locaitienė, V. (2020). Laivybos kliūčių šalinimo kuršių mariose įgyvendinant projektą „Pietų Baltijos krantas – ilgalaikių laivybos kryptių tarp šalių kūrimas MARRIAGE bendradarbiavimo tinklų pagrindu“.

Autorius: K. Perminas.

53 pav. Gintaro įlanka Juodkrantėje

Šaltinis: Spiriajevas, E., Perminas, K., Locaitienė, V. (2020). *Laivybos kliūčių šalinimo kuršių mariose įgyvendinant projektą „Pietų Baltijos krantas – ilgalaikių laivybos kryptių tarp šalių kūrimas MARRIAGE bendradarbiavimo tinklų pagrindu“*

Autorius: K. Perminas

54 pav. VĮ VVKD administruojama Tarptautinio vidaus vandenu Nidos uosto dalis

Šaltinis: Spiriajevas, E., Perminas, K., Locaitienė, V. (2020). *Laivybos kliūčių šalinimo kuršių mariose įgyvendinant projektą „Pietų Baltijos krantas – ilgalaikių laivybos kryptių tarp šalių kūrimas MARRIAGE bendradarbiavimo tinklų pagrindu“*

Autorius: K. Perminas

55 pav. Prabangūs antrieji būstai Nidoje

Šaltinis: <https://www.google.com/>

Neringos savivaldybėje per paskutinį penkmetį mažėjo nedarbo lygis, buvo vienas iš mažiausių socialinių pašalpų poreikis. Augančių verslo įmonių ir išduodamų verslo liudijimų skaičius rodo didėjantį socialinį ir ekonominį gyventojų aktyvumą. Tačiau didėja teritorinė verslo įmonių diferenciacija. Tai sąlygoja ir gyventojų teritorinę sklaidą. Taip pat trūksta valstybės dėmesio ir investicijų į techninę infrastruktūrą ir turizmo objektus. Dėl išaugusio nekilnojamojo turto paklausos (antrųjų namų), investicijų į nekilnojamąjį turtą ir šio turto savininkų gyvenamosios vietos deklaravimo Neringos savivaldybėje - ryškėja socialinė segregacija.

3. KURŠIŲ NERIJOS GYVENTOJŲ KIEKYBINIO TYRIMO REZULTATAI

3.1 Tyrimo metodika ir organizavimas

Analizuojant Kuršių nerijos gyventojus, būtina įvertinti dar vieną veiksni, kuris galimai gali turėti gyventojų socialiniams ir demografiniams pokyčiams. Tai 2000 m. Kuršių nerijos statuso pokytis ir pasaulinis pripažinimas. Kuršių nerija V kriterijumi, 2000 m. gruodžio mėnesį buvo įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Šis V kriterijus apibrėžia saugotinių gamtinių, materialių vertybių ir nematerialaus paveldo sampratą: „Kuršių nerija yra išskirtinis smėlio kopų kraštovaizdžio, kurio išlikimui nuolatinį pavojų kelia gamtos stichijos (vėjas, potvyniai ir atoslūgiai), pavyzdys. Po pragaistingo žmogaus įsikišimo, vos nesunaikinusio nerijos, ji buvo atkurta didžiulių XIX a. pradėtų ir iki mūsų dienų tebesitęsiančių apsaugos ir sutvirtinimo darbų dėka.“ (Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija).

Žmogaus ir gamtos sąveika suformavo autentišką Kuršių nerijos kultūrinį kraštovaizdį, kurio vertingiausi elementai ir ypatumai yra:

- Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra, atspindinti harmoningą gamtos ir žmogaus sambūvį bei įspūdingos Kuršių marių panoramos ir siluetai;
- Kultūriniai elementai: istorinė pašto kelio trasa, senieji, tradiciniai žvejų kaimai, kurortinės gyvenvietės, profesionalios architektūros statiniai (švyturiai, prieplaukos, bažnyčios, mokyklos, vilos);
- Jūrinio paveldo, gamtos ir žmogaus sukurti elementai (Didysis kopagūbris, kopos, žmonių sukurtas apsauginis pajūrio kopagūbris; pajūrio ir pamario miškai, pamario pusiasaliai (ragai), smėlynų augalija ir gyvūnija, įskaitant paukščių migracijos kelius) (Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija).

Išanalizavus Kuršių nerijos gyventojų geografinius, socialinius ir demografinius pokyčius įvairiais istoriniais laikotarpiais, lieka neatsakytas klausimas – ar teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą yra vienas iš veiksnių, įtakojančių pokyčius Kuršių nerijos populiacijoje? Šis faktas ir įvykis – tarsi jungtis tarp negailestingos žmonių kovos su gamta, bandymo pažaboti negailestingus smėlio pustymus, ir galimybės būti, ilsėtis ir žavėtis šiuo gamtos kampeliu. Gyventojai – taip pat neatsiejama šios aplinkos dalis. Ko tikėtis ateityje? Teigiamų ar neigiamų permainų? Šie ir kiti klausimai lėmė tyrimo krypties pasirinkimą.

Tyrimo tikslas: nustatyti, ar Kuršių nerijos 2000 m. įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos ir kokios vietos gyventojams.

Tyrimo uždaviniai:

- Nustatyti, kaip Kuršių nerijos gyventojai vertina faktą, kad jų gyvenamoji teritorija tapo Pasaulio paveldo objektu, ir kaip tai pakeitė jų gyvenamąją aplinką;

- Vertinti pokyčius, kurie vyksta sąveikoje tarp gyventojų ir aplinkos tapatybės suvokimo;
- Nustatyti kokios papildomos problemos atsirado po teritorijos įtraukimo į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

Tyrimo objektas: Kuršių nerijos gyventojai.

Tyrimo metodas: kiekybinis tyrimas vyko anketinės apklausos būdu.

Respondentų imtis: Imties dydis yra kiekis respondentų, kuriuos tyrimo metu turėtumėte apklausti siekiant, kad apklausos rezultatai atspindėtų visų tiriamųjų (populiacijos) nuomonę su pasirinkta tikimybe bei paklaida. Reprezentatyvios imties dydžio nustatymui naudojama imties apskaičiavimo formulė (Valackienė, Mikėnė, 2010):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

n – imties dydis;

Δ - imties paklaidos dydis;

N – generalinis visumos dydis.

Neringos savivaldybėje gyvena 3594 gyventojai (2020 m.). Siekiant patikimumo 95 proc. ir 5 pasikliautinio intervalo (paklaidos), respondentų skaičius turėtų būti 347 (n=347).

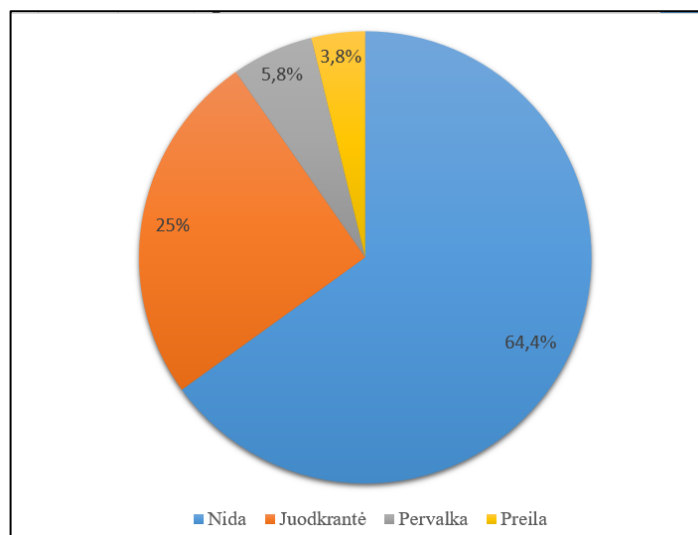
Neringos savivaldybė yra specifinė teritorija pagal geografinę padėtį ir gyventojų skaičių. Dalis gyventojų deklaravo gyvenamąją vietą Neringos savivaldybėje, o realiai gyvena kitose Lietuvos savivaldybėse. Dėl šios priežasties, respondentų skaičius 104 yra laikomas pakankamu apklausos rezultatų patikimumui. Apklausus 104 (n=104) Neringos gyventojus, apklausos patikimumas yra 95 proc., o pasikliautinas intervalas (paklaida) yra 10.

Anketinė apklausa buvo atliekama sistemoje *www.apklausa.lt*. Ši sistema yra skirta kurti ir atlikti apklausas.

3.2 Kuršių nerijos įtraukimo į Pasaulio paveldo kultūros paveldo sąrašą įtakos gyventojams tyrimo rezultatų analizė

Buvo apklausti 104 respondentai, kurių amžiaus vidurkis yra 46,4 m.

Pagal lytį, daugiausia respondentų – moterys 60,6 proc., vyrai 38,5 proc. Į šį klausimą neatsakė 1 proc. respondentų. Pagal gyvenamąją vietą – daugiausia respondentų buvo iš Nidos 64,4 proc. ir Juodkrantės 25 proc. Mažiausiai respondentų buvo iš Preilos 3,8 proc (56 pav.):

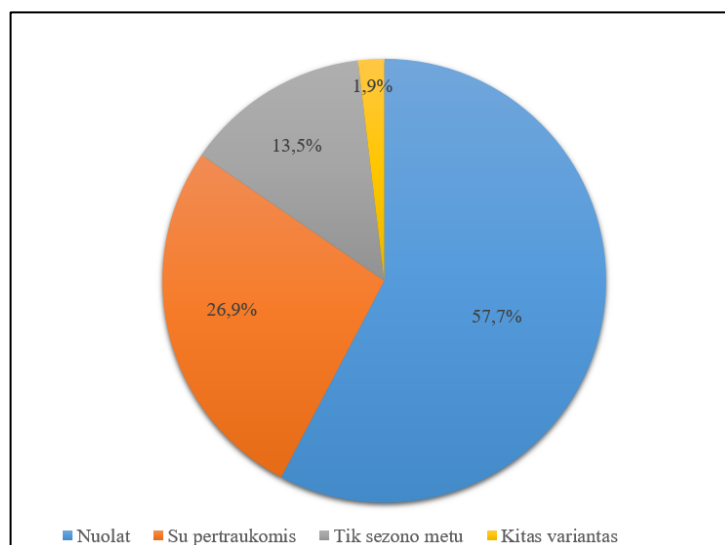

56 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietovę

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Tai, kad nenuolatinių gyventojų daugėja Neringoje, iliustruoja ir tyrimo rezultatai. Iš apklaustųjų respondentų, tik 57,7 proc. yra nuolatiniai gyventojai. 26,9 proc. gyvena su pertraukomis, o 13,5 proc. sezono metu (57 pav.). Kadangi yra nemažai gyventojų, deklaravusių savo nekilnojamąjį turtą Neringoje, sunku tiksliai nustatyti, koks yra nuolatinių gyventojų skaičius šioje teritorijoje:

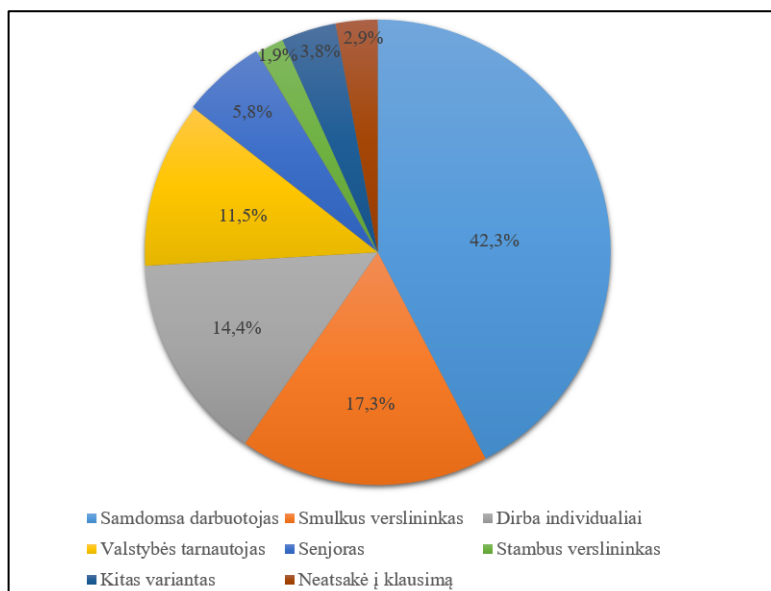

57 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenimo Kuršių nerijoje trukmę ir dažnumą

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

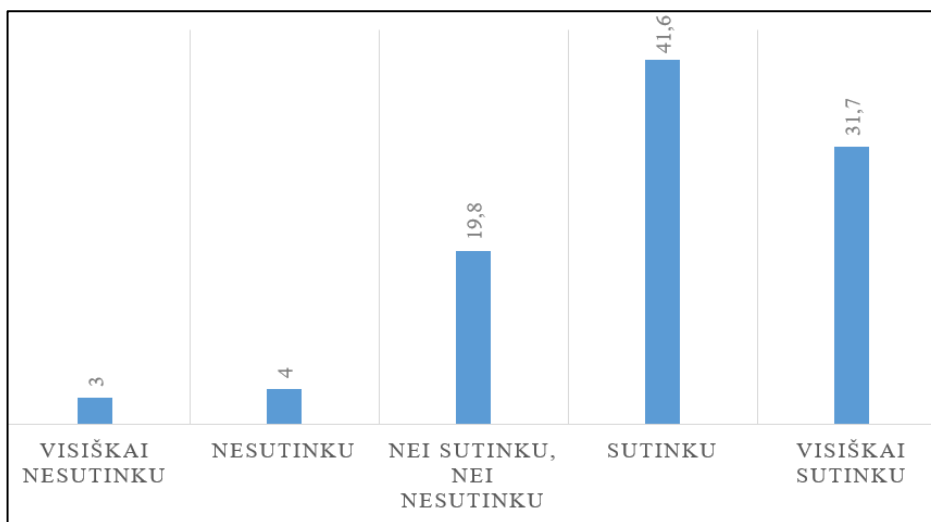
Į klausimą apie pragyvenimo šaltinį – 42,3 proc. atsakė, kad yra samdomi darbuotojai, taip pat didelė respondentų grupė dirba individualiai ir versle. 17,3 proc. yra smulkūs verslininkai, 14,4 proc. dirba individualiai. Taip dalis respondentų 11,5 proc. yra valstybės tarnautojai. Mažiausia respondentų grupė priskyrė save prie stambių verslininkų – 1,9 proc. (58 pav.):

58 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pragyvenimo šaltinį
Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Dauguma respondentų žinojo, kad Kuršių nerija 2000 m. buvo įtraukta į UNESCO (Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija prie Jungtinių Tautų) Pasaulio paveldo sąrašą. Tai, kad žinojo apie šį įvykį ir kelintais metais Kuršių nerija tapo UNESCO Pasaulio paveldo dalimi, atsakė 78,8 proc., o dalis 19,2 proc. respondentų žinojo šį įvykį, tik nežinojo, kelintais metais. 1,9 proc. neatsakė į šį klausimą.

Analizuojant, kaip Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, paveikė gyvenamąją aplinką, dauguma respondentų sutinka, kad Kuršių nerijos gamtinis ir kultūrinis paveldas tapo labiau žinomas pasaulio bendruomenei. Daugiau nei pusė respondentų sutinka ir visiškai sutinka, kad Kuršių neriją įtraukus į UNESCO Pasaulio paveldą, ji labiau tapo žinoma pasaulyje (59 pav.):

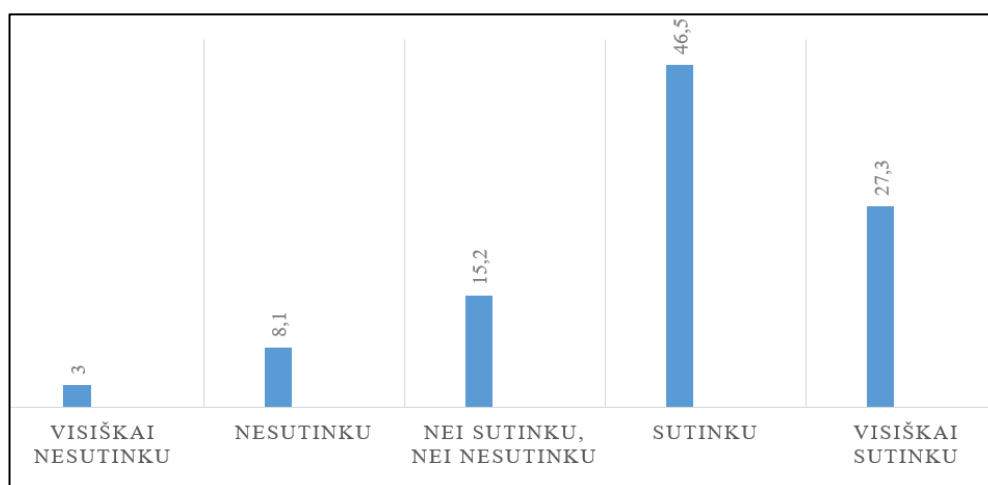

59 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldas tapo labiau žinomas pasaulio bendruomenei

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Taip pat dauguma respondentų sutinka ir visiškai sutinka, kad šis įvykis įtakojo ir išauginsius lankytojų srautus Kuršių nerijoje (60 pav.):

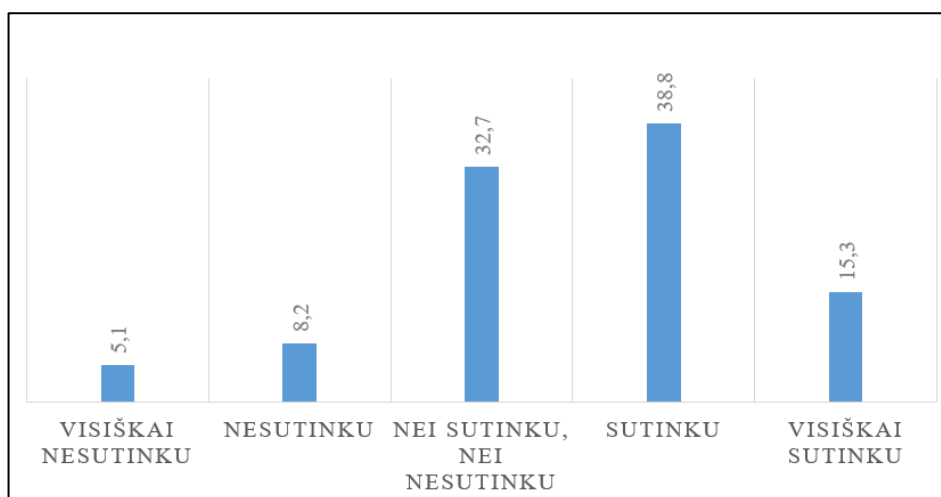

60 pav Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, įtakojo lankytojų srautų augimą

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Taip pat respondentai mano, kad šis faktas prisidėjo prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo, puoselėjimo. Visiškai sutinka su šiuo teiginiu 15,3 proc., sutinka 38,8 proc., tačiau nemaža respondentų dalis 32,7 proc. nei sutinka, nei nesutinka su šiuo teiginiu (61 pav.):

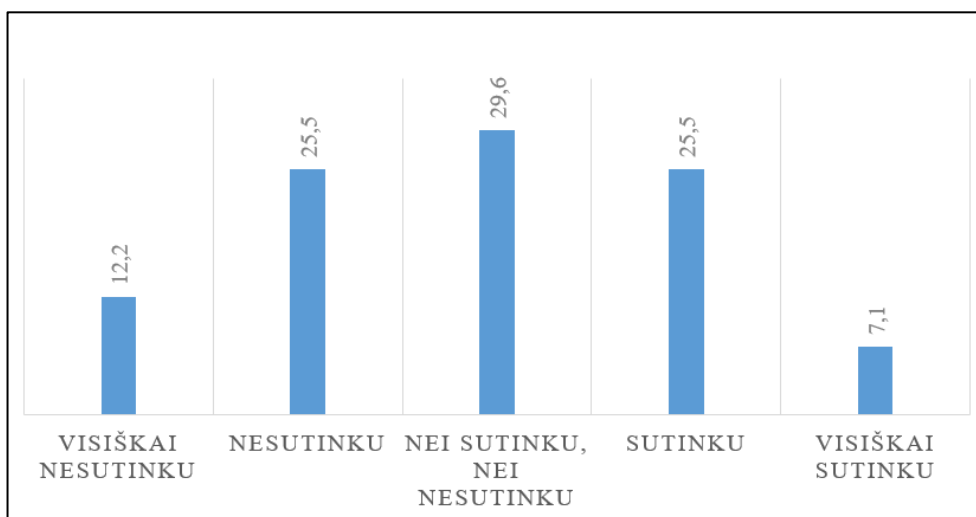

61 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar Kuršių nerijos įtraukimas į Unesco Pasaulio paveldo sąrašą, prisidėjo prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo ir puoselėjimo

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Po lygiai respondentų sutinka (25,5 proc.) ir nesutinka (25,5 proc.), kad Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą padėjo pritraukti daugiau investicijų ir kitų finansinių lėšų infrastruktūros atnaujinimui. 29,6 proc. respondentų mano, kad naujas vietovės statusas neturėjo įtakos (62 pav.). Galima daryti išvadą, kad gyventojai nėra gerai susipažinę, kokią finansinę naudą teikia teritorijos priklausymas Pasaulio paveldo sąrašui:

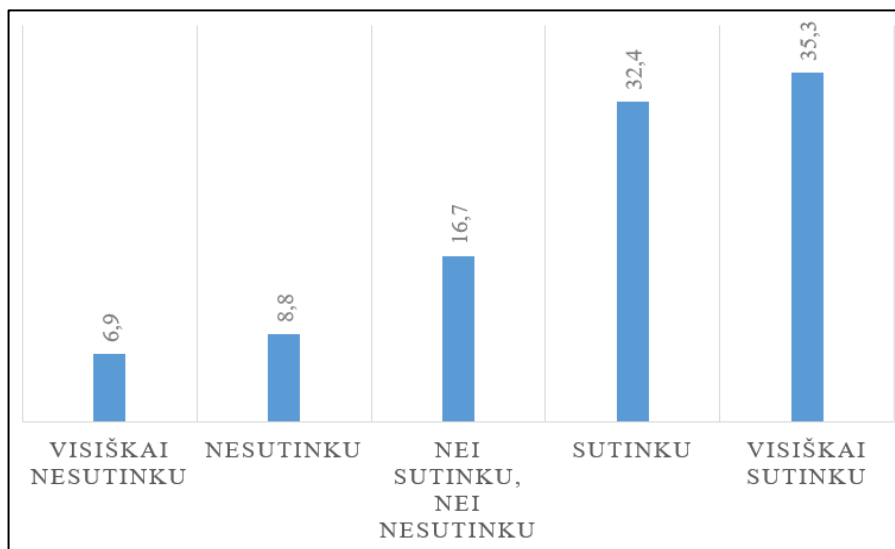
62 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, padėjo pritraukti daugiau investicijų, finansinių lėšų infrastruktūros gerinimui

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, (2020 m.).

Į klausimą, ar Kuršių neriją įtraukus į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, atsirado daugiau draudimų, ribojimų, griežčiau reglamentuojama ūkinė veikla, dauguma respondentų sutiko su šiuo

teiginiu: net 35,3 proc. visiškai sutinka ir 32,4 proc. sutinka. Nemaža respondentų dalis 16,7 proc. nei sutinka, nei nesutinka (63 pav.):

63 pav. Respondentų atsakymai (%) į klausimą, ar Kuršių nerijos įtraukimas į Unesco Pasaulio paveldo sąrašą, turėjo įtakos draudimų pagrausėjimui, griežtesniam ūkinės veiklos reglamentavimui

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

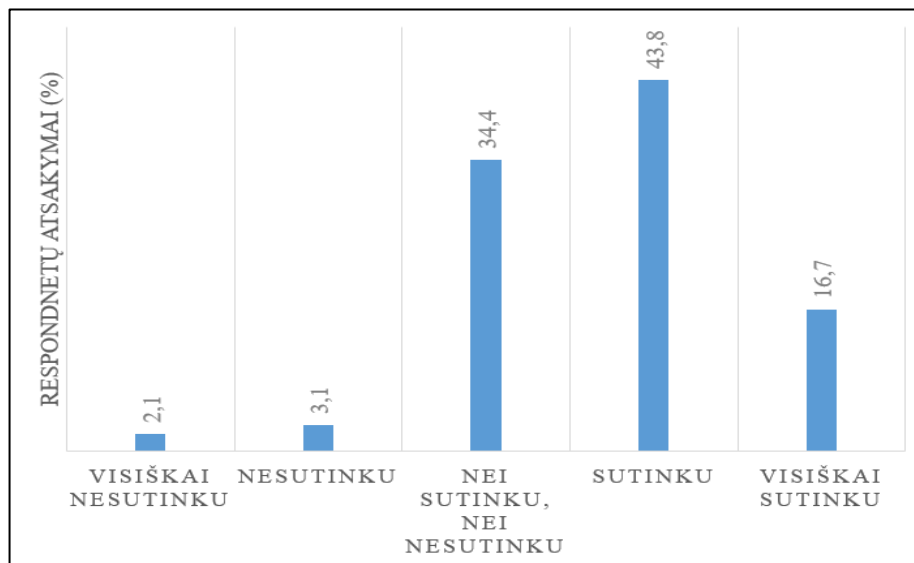
Kuršių nerijos įtraukimas į Unesco Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos Kuršių nerijos gyventojams, nes 41,4 proc. respondentų visiškai nesutinka, 33,3 proc. nesutinka, kad šis įvykis niekaip neįtakotų.

Išskirtos svarbesnės respondentų nuomonės ir teiginiai:

- „Neringa nyksta. Dviračių takas nereprezentuoja Neringos“;
- „Visiškai nesaugomos kopos. Daug buvo prašymų, patarimų. Kamos, dronai... Niekas nesirūpina. Dabar supratau kodėl. Gauti pinigų iš ES struktūrinių fondų suniokotų kopų atstatymui, todėl nieko nedaroma, t. y. skatinamas niokojimas. Atkreipkite dėmesį į tai. Pamatysite tikrą padėtį“;
- „Atsirado daug ribojimų, apribojimų, draudimų, apsunkinančių kasdienį gyvenimą ir veiklas. Visiškai nepuoselėjamas kraštas, nieko nedaroma, kad būtų pritraukiama daugiau žmonių, o jei kas rodo iniciatyvą - tai viskas draudžiama, ribojama, negalima, sudėtingai įgyvendinama. Neskatinamas verslas ir bendruomenės veikti“;
- „Dėl išaugusio susidomėjimo infrastruktūra griūva, o nieko daryti nebegalima. Kelias, dviračių takas bei kelto problema manau pačios didžiausios žaizdos, kurioms pagydyti UNESCO yra tikras kliuvinys“;

- „Kuršių nerija ir taip buvo žinoma pasaulyje ir be jų, o draudimų tai begalė ir laužti iš piršto, valdininkai tik naudojami ir prisidengia UNESCO ir daro tik sau naudingus dalykus visai nekreipia dėmesio į vietinių gyventojų poreikius kad jie galėtų gerintis savo gerbūvį ir t.t.“.

Taip pat atliekant tyrimą, buvo siekiama nustatyti, kaip faktas, kad teritorija buvo įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, turėjo įtakos ryšiui su vietoje ir tapatybės suvokimui. Dauguma respondentų sutinka (43,8 proc.), kad išaugo pasididžiavimo jausmas savo gyvenamąja vietoje (64 pav.):

64 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar labiau didžiuojasi savo gyvenamąja vietoje, po teritorijos įtraukimo į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

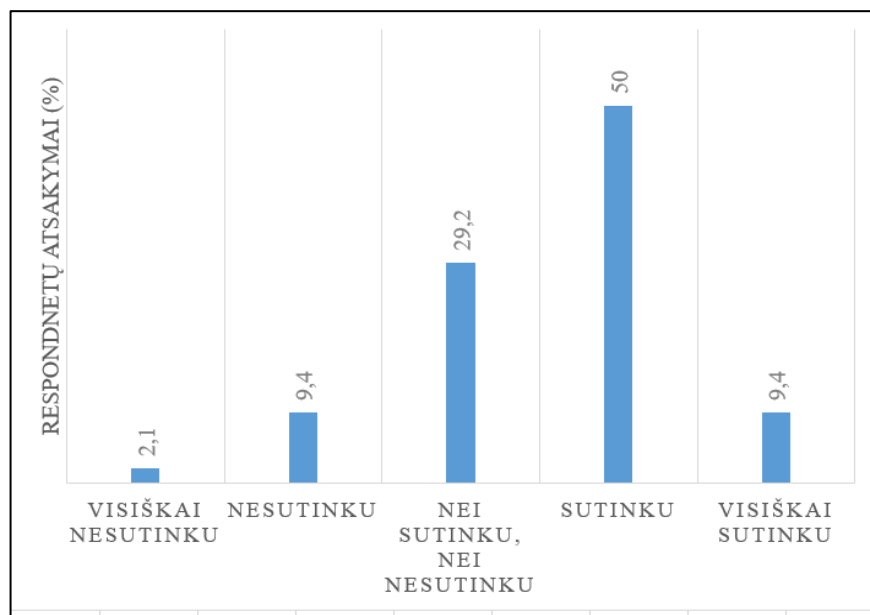
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Išskirtos svarbesnės respondentų nuomonės ir teiginiai:

- „Emocinis ir dvasinis vietovės suvokimas bei ryšys su aplinka man visada buvo ir gilus, ir nuoširdus, ir brangus“;
- „Kuomet tas įtraukimas nesukuria vertės čia gyvenantiems, o tik išstumia, nėra čia kuo didžiuotis“;
- „Gal būt jaunimui yra kažkoks prestižas kad gyvena UNESCO, bet aš giliai isitikinęs kad be jo bus ir turistų, ir tiltas, ir gamtą galima saugoti. Paskutiniaisiais metais matau kaip automobiliai niokoja mūsų kraštą. Pilnos pakelės ir miškai statomų mašinų. Nėra kur fiziškai jų statyti. Bausti niekas nebaudžia, nes negalima nieko patobulint. Kol nebuvom UNESCO tokios situacijos tikrai nebuvo. Nuvažiuoti nuo kelio buvo didžiausias tabu. Ir turistų buvo, ir tvarka buvo...“;

- „Čia žmonės tiesiog nori gyventi, o valdininkai prisidengdami UNESCO. Tiesiog galima pasakyti, kad trukdo oriai ir gerinti savo gyvenimą, suprantu, UNESCO tegul prižiūri gamtos paveldą, bet prie ko žmogus - juk jis ne beždžionė, kad ji saugotų“;
- „Visada gyvenimo apribojimai neigiamai veikia žmogaus laisves, todėl jaučiamas suvaržymas. Varžto neįsuksi be institucijos leidimo“.

Neabejotinai, šis įvykis paskatino Kuršių nerijos gyventojus labiau domėtis kultūros paveldu, vietinėmis tradicijomis ir istorija. Apie 50 proc. respondentų sutiko su šiuo teiginiu (65 pav.):

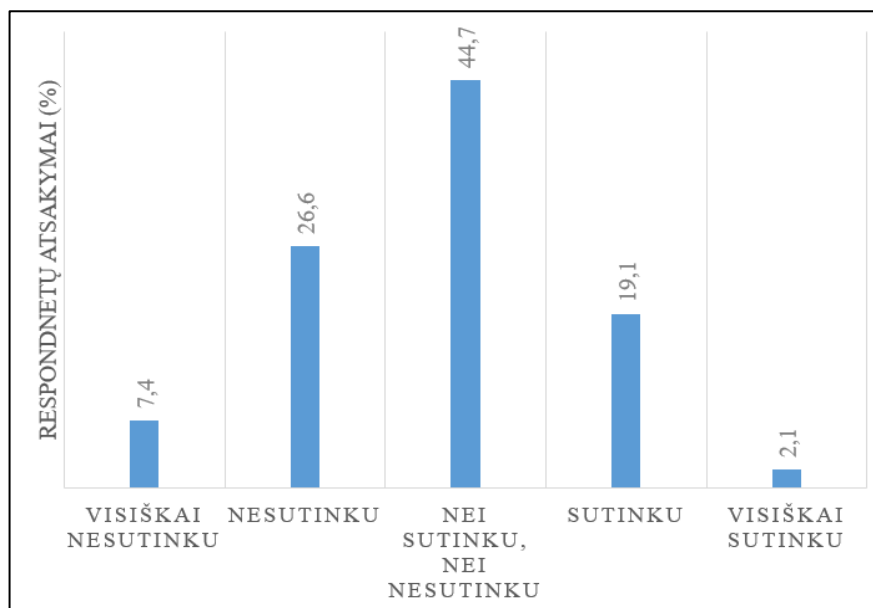

65 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar teritorijos įtraukimas į Unesco Pasauli paveldo sąrašą paskatino labiau domėtis krašto kultūros ir paveldo istorija, vietinėmis tradicijomis

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Pačiai bendruomenės sanglaudai ir gyventojų bendruomeniškumo jausmui, šis įvykis įtakos neturėjo. Net 44,7 proc. respondentų atsakė, kad nei sutinka, nei nesutinka, kad teritorijos įtraukimas į UNESCO turėjo įtakos vietos bendruomenės sanglaudai (66 pav.):

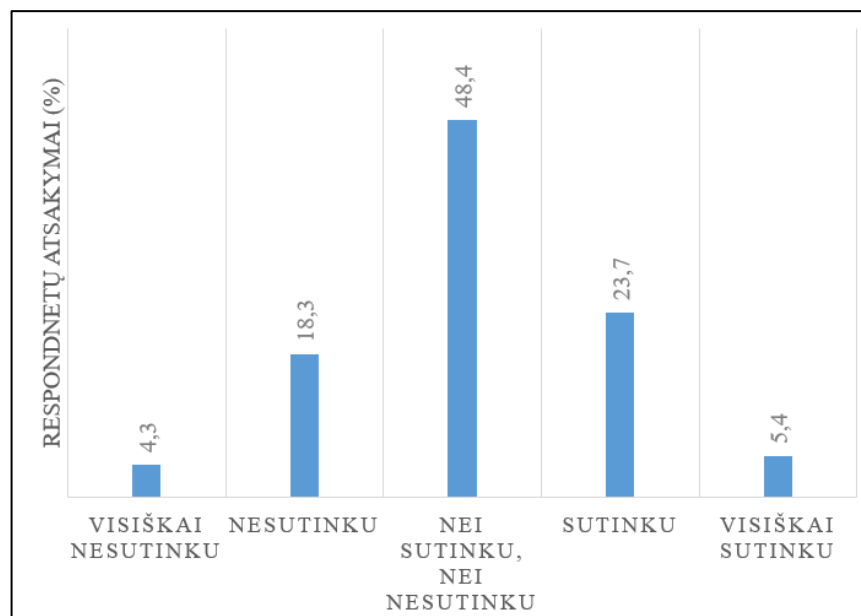

66 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasauli paveldo sąrašą sąlygojo vietos bendruomenės sanglaudą

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Taip pat mažai pakito emocinis ir dvasinis vietovės suvokimas, bei ryšys su aplinka. Dauguma respondentų (48,4 proc.) nei sutinka, nei nesutinka, kad Kuršių nerijos teritorijos įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą pagilino ryšį su aplinka (67 pav.). Terafilija vietai pasireiškia per aplinkos suvokimą, pajautimą ir per fizinį kontaktą su ja:

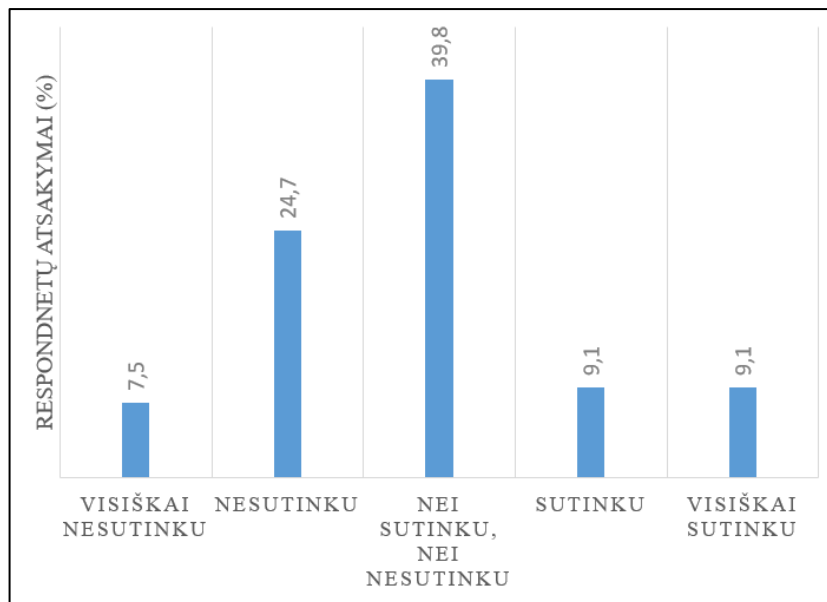

67 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar teritorijos įtraukimas į Unesco Pasauli paveldo sąrašą emocinis ir dvasinis vietovės suvokimas, bei ryšys su aplinka tapo gilesnis

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Žmogaus ir geografinės aplinkos sąsajos yra svarbios tapatybės formavimuisi. Teritorinė tapatybė suvokiama kaip jausmas, kurį puoselėja tam tikra gyventojų (individų) grupė ar bendruomenė, priklausanti konkrečiai teritorijai (Spiriajevienė, Spiriajevas, 2015). Tačiau Kuršių nerijos tapimas Pasaulio paveldo objektu mažai sąlygojo vietos gyventojų tapatybės formavimuisi (68 pav.):

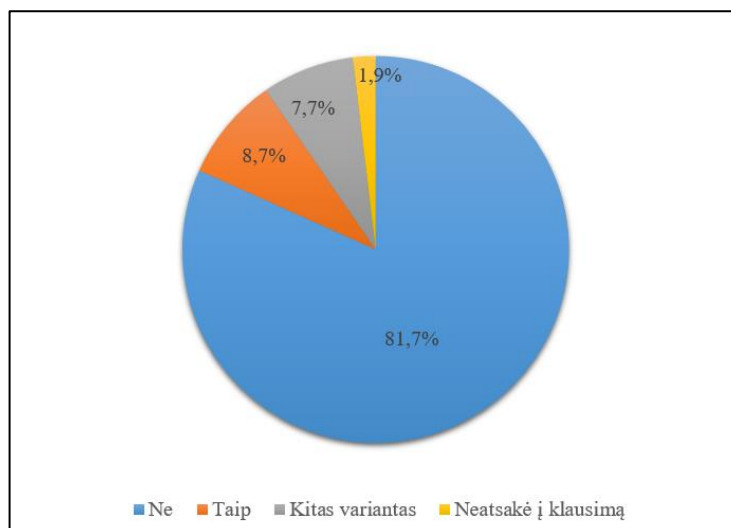
68 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar teritorijos įtraukimas į Unesco Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos tapatybės formavimuisi

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Analizuojant respondentų atsakymus, galima daryti išvadą, kad Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą labiau įtakojo gyvenamąją aplinką: turėjo įtakos turistų ir lankytojų srautams, finansinėms investicijoms, ūkinės veiklos organizavimui, tačiau ryšio stiprinimui su geografinė vietoje ir tapatybės formavimuisi, šis faktas įtakos turėjo mažai.

Dauguma Kuršių nerijos gyventojų neketina keisti gyvenamosios vietos 81,7 proc. Ketinančių tai padaryti respondentų – 8,7 proc. (69 pav.):

69 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ar ketinate išvykti iš Kuršių nerijos, keisti gyvenamąją vietovę

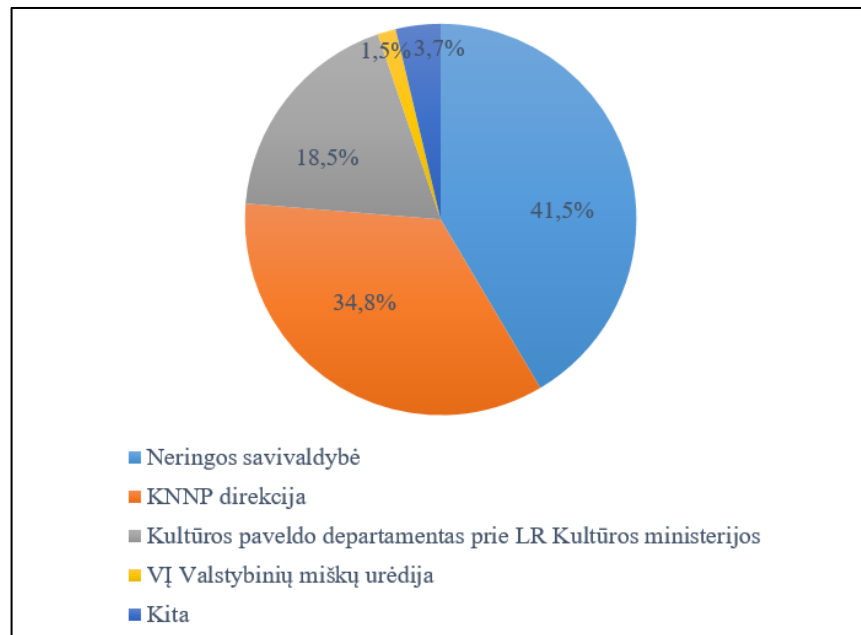
Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

4 lentelė. Respondentai, kurie planuoja keisti gyvenamąją vietą, nurodė sekančias priežastis.

Asmeninės priežastys	„Likau viena“. „Daugiau galimybių realizuotis“.
Socialinės - ekonominės priežastys	„Nėra darbo“. „Dėl valdžios (savivaldybės) požiūrio į Neringos gyventojus“. „Tai mirštantis miestas, ateitis be perspektyvos“. „Juodkrantėje nėra odontologo, medicinos specialistų. Mokyklos, bankomato, prekybos centro“. „Per brangus nekilnojamas turtas. Neįmanoma pradėti gyvenimo nei vidutiniškas, nei didelės pajamas turintiems žmonėms. Nusipirkti būstą gali tik labai daug uždirbantys verslininkai, ko pasekoje mieste nebesikuria jaunos šeimos, mokykloje nuolat mažėja mokinių skaičius ir ilginiui Neringa taps tik administracinis vienetas be nuolat jame gyvenančių žmonių ar geriausiu atveju mokyklos“. „Nes Neringa yra specifinė teritorija, kurioje nėra darbo vietų, norint sukurti darbo vietas, susiduriama su apribojimais ir visiškai nenoru padėti verslui ar norui kurti darbo vietas. Orientuojamasi tik į vasaros sezoną, visais kitais sezonais jokios pagalbos, iniciatyvumo, siekiant pritraukti turistų srautus. Kiek patys verslininkai susiorganizuoja - tiek. Keliai netvarkomi, infrastruktūra apleista, švietimas neskatinamas ir baigia numirti. Visi renginiai orientuoti tik į Nidą. Kituose miesteliuose organizuojami tik specifiniai, mažai kam įdomūs, nepopuliarūs renginiai. Tik vienas kitas realiai sukuria vertę ir reikšmę.“ „Nes Kuršių nerijoje nekilnojamojo turto kainos nėra „įkandamos“ ne turtuoliui. Pastaruosius 5 metus labai prastėja infrastruktūra, neinvestuojama į aplinką arba tas daroma labai atmetinai. Pvz. labai blogas kelias Klaipėda - Nida. Nėra šiuolaikiškų sporto įrenginių, takai baisūs...“

Dauguma respondentų mano, kad ūkinė veiklą pagrindinės reglamentuojančios institucijos yra Neringos savivaldybė (41,5 proc.) ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija (34,8 proc.), (70 pav.):

70 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, kuri institucija yra pagrindinė, nurodanti sąlygas/reglamentuojanti gyventojų ūkines veiklas

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

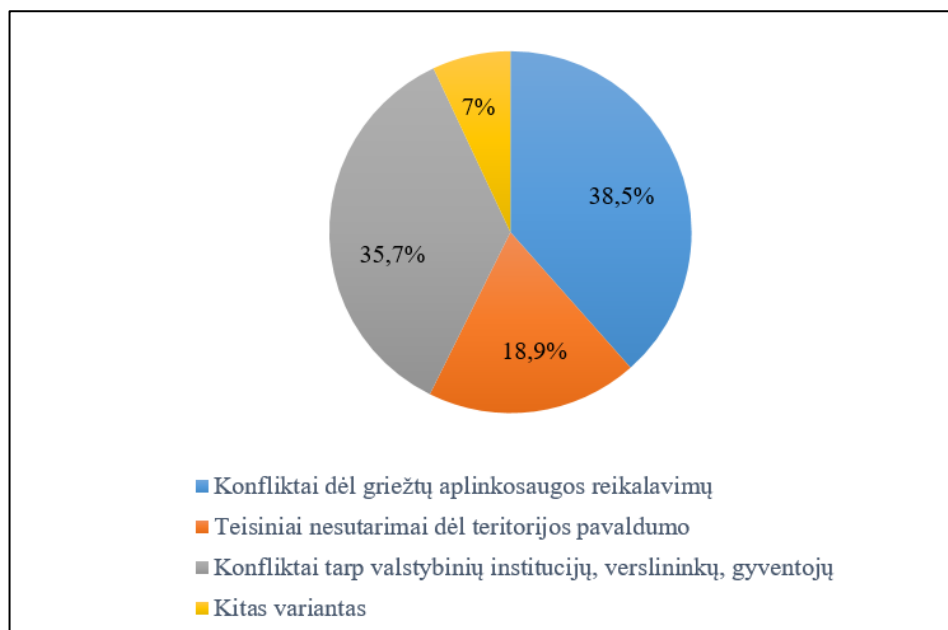
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Kiti respondentų atsakymai:

- „Nėra vienos institucijos, vyksta kova. Taisyklės miglotos, sudarančios terpę korupcijai;
- „Visos išvardintos“;
- „Visos“;
- „Šių institucijų teisės aktų nesuderinamumas sukuria absurdiškas situacijas“;
- „Vyriausybė“.

Vieningos bendros strategijos problema yra iškeliamą ir Neringos savivaldybės strateginiame plėtros plane 2014 – 2020 m.

Daugiausia konfliktinių situacijų dėl teritorijos priklausymo UNESCO Pasaulio paveldui kyla tarp valstybinių institucijų ir gyventojų dėl griežtų aplinkosaugos reikalavimų, vykdamą ūkinę veiklą (38,5 proc.) ir konfliktai, kylantys tarp valstybinių institucijų, verslininkų ir vietos bendruomenių (35,7 proc.), (71 pav.):

71 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, kokias problemas sukelia Kuršių nerijos priklausymas UNESCO Pasaulio paveldui

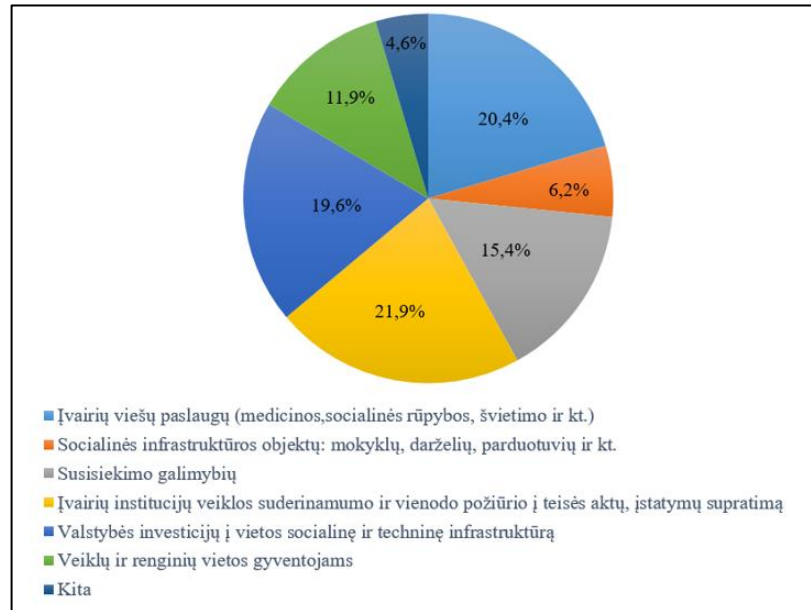
Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

5 lentelė. Kiti respondentų atsakymai, kokias problemas sukelia Kuršių nerijos priklausymas UNESCO.

Problemos, kurias sąlygoja teritorijos priklausymas Unesco Pasaulio paveldui	<p>„Daugiau ar mažiau susiduriama su visomis išvardintomis problemomis“;</p> <p>„Nesutarimus tarp atsakingų valstybinių institucijų ir agresyviu verslininkų, bei vietos valdininkų, neatsižvelgiančių į šios vietos subtilumą ir ypatingai trapią gamtą“;</p> <p>„Nesutarimus tarp atsakingų valstybinių institucijų ir agresyviu verslininkų, bei vietos valdininkų, neatsižvelgiančių į šios vietos subtilumą ir ypatingai trapią gamtą“;</p> <p>„Visi aukščiau išvardinti variantai“;</p> <p>„Problemas, pritaikant lankytinus objektus saugiam ir patogiam jų lankymui, pvz., Naglių gamtos rezervatą, kur auto stovėjimo aikštelė neatitinka jokių saugumo standartų“.</p>
Respondentų nuomonė, kad Kuršių nerijos priklausymas UNESCO Pasaulio paveldui, minėtoms problemoms įtakos neturi	<p>„Pritraukiami didesni turistų srautai, tačiau investicijos į infrastruktūrą lygios „nuliui““;</p> <p>„Nesukelia problemų“;</p> <p>„Nemanau, kad kyla kokių nors problemų dėl to - bent jau mano šeimai nekyla“;</p> <p>„UNESCO išvardintų problemų nesukuria“;</p> <p>„Jokių problemų, meras kaip nori, taip ir niokoja aplinką“;</p> <p>„Problemos kyla ne dėl priklausymo pasaulio paveldui“.</p>

Kuršių nerija yra ypatinga teritorija - geografinė atskirtis ir saugomos teritorijos statusas sąlygoja papildomas problemas. Dauguma respondentų (72 pav.) įvardijo, kad labiausiai gyventojams trūksta: įvairių institucijų veiklos suderinamumo ir vienodo požiūrio į teisės aktų, įstatymų supratimą (21,9 proc.), įvairių viešų paslaugų (medicinos, socialinės rūpybos, švietimo ir kt.) (20,4 proc.), valstybės investicijų į vietos socialinę ir techninę infrastruktūrą (19,6 proc.):

72 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, ko labiausiai trūksta Kuršių nerijos gyventojams

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

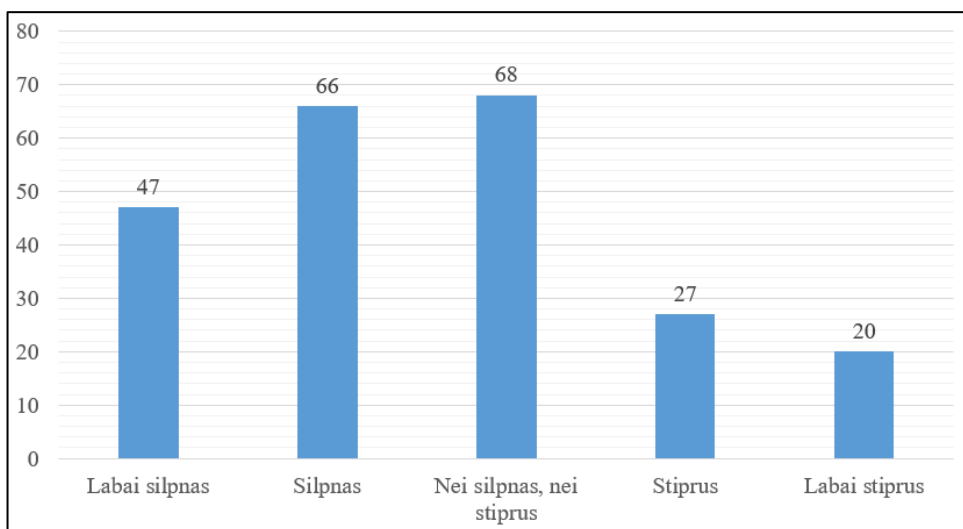
Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

6 lentelė. Kiti respondentų atsakymai į klausimą, ko labiausiai trūksta Kuršių nerijos gyventojams.

Nieko netrūksta.	„Manau nerijos gyventojai turi visko ženkliai daugiau nei kitos savivaldos“.
Trūksta valstybės dėmesio jaunoms šeimoms.	„Trūksta darbo vietų ir subsidijų būstui jaunoms šeimoms. Dėl mažos nekilnojamo turto pasiūlos jo kaina yra didžiulė, ir todėl Neringoje nuolat mažėja jaunų šeimų, vaikų. O kadangi valstybės ląstelė yra šeima, tai nelabai įsivaizduojama miesto ateitis, kai nuolat ir stipriai mažėja vaikų skaičius mokykloje“.
Trūksta administravimo aiškumo ir vienodo dėmesio visoms Neringos gyvenvietėms.	„Vienos UNESCO atstovaujančios institucijos, aiškių tvarkymo taisyklių, ne draudimų, o pagalbos aiškiai pasakant, kaip tvarkyti paveldą“. „Vienodo dėmesio visiems miesteliams. Vienodo dydžio ir svarbos renginių. Nediskriminavimo. Nes atrodo, kad Neringoje yra tik Nida. Formuojama nuomonė ir traukiamos investicijos, tvarkymas, priežiūra tik į Nidą“. „Institucijų vienodo požiūrio ir supratimo apie turimas vertybes teritorijoje“. „Verslo sąlygų suvaržymas dėl nacionalinio parko ribojimų (verslinė žvejyba, žuvies rūkymo ribojimai ir t.t.)“.
Trūksta įvairių paslaugų.	„Maitinimo įstaigose maisto kokybės ir paslaugos atitikimo kainai (kainos didžiulės, o maistas ir aptarnavimas labai nekoks)“. „Sporto infrastruktūros ir renginių“. „Sporto salės, sporto klubo“. „Kažkodėl mažas pasirinkimas. Pvz., sakyčiau sporto ir laisvalaikio renginių“. „Saugių ir kokybiškų dviračių takų, visuomeninio transporto su daugiau sustojimų, pvz., prie Naglių rezervato, civilizuoto bent vieno viešo WC miestelyje, vietinio viešojo transporto priemonių pritaikymo dviračių transportavimui, pvz., Kautra, Toks; Pervalkos ir Preilos krantinių sutvarkymo bei jų pritaikymo jachtų ir mažųjų laivelių turizmui“. „Automobilio parkavimo vietų netoli miesto“. „Maitinimo įstaigose maisto kokybės ir paslaugos atitikimo kainai (kainos didžiulės, o maistas ir aptarnavimas labai šiaip sau)“.

Trūksta žinių apie vietovės unikalumą	„Švietimo žmonėms, kurie nelabai suvokia kokioje vietovėje gyvena ir mato ją vien kaip „melžiamą karvę“, o ne įstabaus grožio nacionalinės reikšmės objektą“.
---------------------------------------	---

Sprendžiant įvairias problemas, labai svarbus vaidmuo tenka ne tik savivaldybei, bet ir gyventojų bendruomenei. Savivaldybė yra arčiausiai gyventojų esanti institucija. Gyventojų bendruomenės dialogas ir bendradarbiavimas su vietos valdžios institucija gali turėti įtakos administravimo efektyvumui. Tačiau, vertinant apklausos rezultatus – Neringos bendruomenės aktyvumas bendradarbiaujant įvairiomis formomis su vietos valdžios institucijomis yra silpnas (73 pav.):

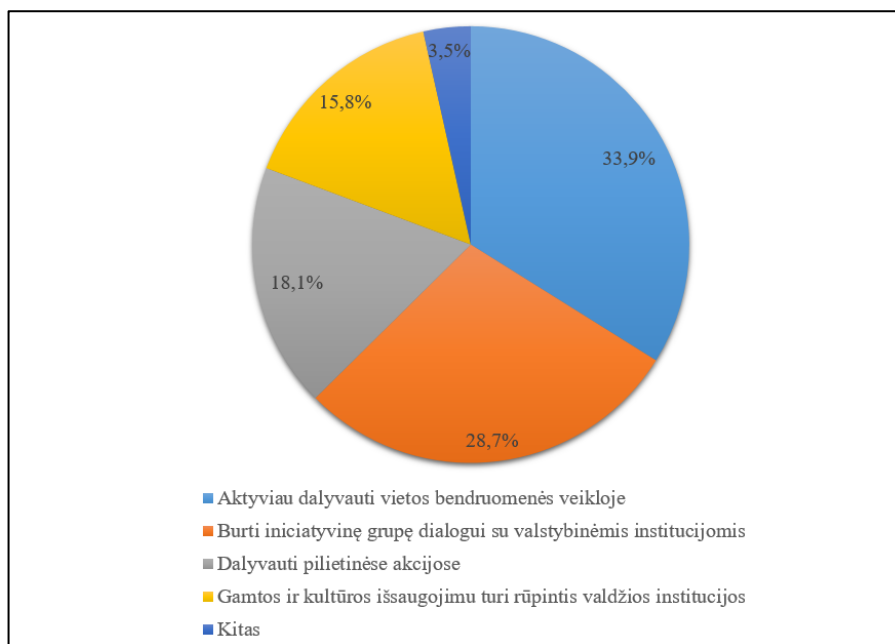

73 pav. Respondentų atsakymai (balais.) į klausimą, kaip vertinate Kuršių nerijos gyventojų, bendruomenių socialinį aktyvumą, dalyvavimą problemų sprendimuose, pasiūlymų teikime? Įvertinkite balais nuo 1 labai silpnai iki 5 labai stipriai

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Vietos bendruomenės tiesiogiai negali dalyvauti savo gyvenamos teritorijos administravime. Tačiau vietos valdžios institucijų ir gyventojų bendruomenių bendradarbiavimo formos gali būti labai įvairios: pilietinių akcijų organizavimas, iniciatyvinių grupių būrimas, idėjų generavimas ir kt. Siekiant išsaugoti Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldą, dauguma respondentų (33,9 proc.) nurodė, kad Neringos bendruomenės gyventojams trūksta aktyvumo dalyvauti bendroje veikloje. Taip pat nurodė, kaip veiksmingą bendravimo formą – burti iniciatyvines grupes dialogui su valstybinėmis institucijomis (28,7 proc.), dalyvauti pilietinėse akcijose (18,1 proc.) (74 pav.):

74 pav. Respondentų atsakymai (proc.) į klausimą, kaip Jūsų nuomone, vietos gyventojai, vietos bendruomenės gali prisidėti prie Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo

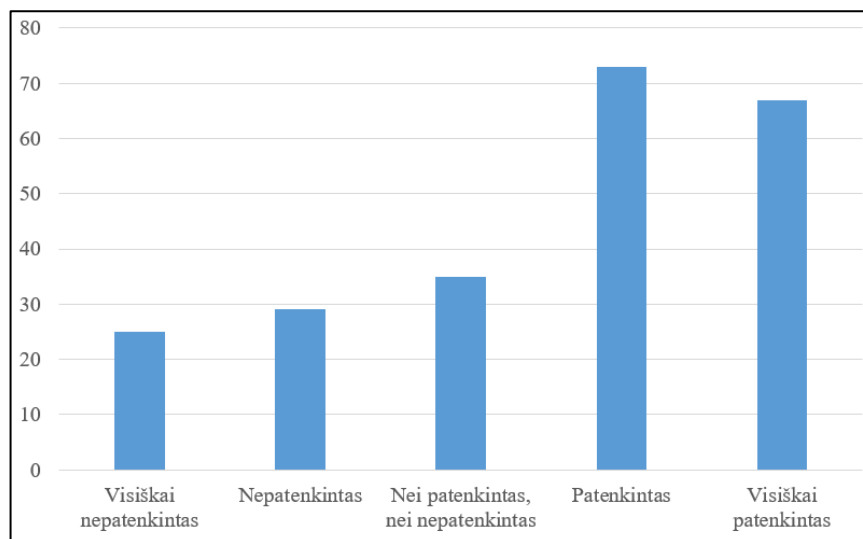
Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Respondentų teiginiai ir nuomonės:

- „Gali ir turi rodant pavyzdį vieni kitiems ir svečiams, tausojant aplinką ir kultūros paveldą, išlaikant papročius ir tradicijas“;
- „Paveldą reikia saugoti paraleliai. Tačiau visų pirma reikia suprasti, kad miestas neturi jokios ateities, jei jame nėra galimybės gyventi vidutiniškas pajamas turintiems žmonėms. Darbo vietų ne sezono metu nėra, būsto kainos milžiniškos. Kai atsiras už ką duoną valgyti, bus galima ir paveldą saugoti stropiau“;
- „Gyventi darnoje su gamta ir kaimynais, pradėti pokyčius nuo savęs, nereikalaujant vien to tik iš kitų“;
- „Neiti keliais prieš merą“;
- „Deja, mūsų balsas į dangų neina“;
- „Edukacija“.

Nepaisant geografinės atskirties, problemų dėl saugomos teritorijos statuso ir ekonominių veiklų vykdymo, teritorijos administravimo suderinamumo problemų – dauguma respondentų nurodė, kad yra patenkinti (73 balai) ir visiškai patenkinti (67 balai) gyvenimu Kuršių nerijoje (75 pav.):

75 pav.. Respondentų atsakymai (balais.) į klausimą, ar esate patenkintas gyvenimu Kuršių nerijoje?
 Respondentų įvertinimas balais nuo 1 visiškai nepatenkintas iki 5 visiškai patenkintas

Šaltinis: apklausų sistema „Apklausa.lt“

Sudarė: darbo autorė, 2020 m.

Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo teigiamos ir neigiamos įtakos Kuršių nerijos bendruomenei. Labiausiai šis įvykis paveikė žmonių gyvenamąją aplinką, dar labiau paaštrino kai kurias, saugomoms teritorijoms būdingas problemas. Gyventojų ryšiui su gyvenamąją aplinką, bendruomeniškumui – įtakos turėjo mažiau. Dauguma gyventojų yra jaučiasi laimingi gyvendami šioje teritorijoje.

IŠVADOS

Atlikus Kuršių nerijos retrospektyvinę analizę, galima daryti išvadą, kad Kuršių nerijos socialinius – demografinius pokyčius sąlygojo įvairios priežastys. Gamtinės aplinkos veiksniai didžiausią įtaką darė pirmiesiems Kuršių nerijos gyventojams iki V tūkst. pr. Kr. Vėlesniais amžiais: nuo IV tūkst. m. per. Kr. iki II tūkst. m. per. Kr. gyventojų demografija ir socialinė struktūra labiau priklausė nuo ūkinės veiklos pokyčių: gintaro rinkimo, tarpininkavimo ir mainų. Dėl šios priežasties kūrėsi tankus gyvenviečių tinklas ir galimai gausi gyventojų populiacija. Tai įrodo ir vėliau, II tūkst. pr. Kr. suprastėjusi demografinė situacija ir prasidėjusios migracijos, kai prekyba ir mainai gintaru nutrūko Kuršių nerijos regione. Kita priežastis – teritorijos saugumas, vaidino labai svarbų vaidmenį, prasidėjus vikingų antpuoliams VII a. po Kr.

XV – XVI a. Kuršių nerijos socialinius ir demografinius pokyčius sąlygojo daug veiksnių: transporto infrastruktūros atsiradimas ir plėtra, reformacijos atėjimas į pusiasalį, miškų kirtimas, epidemijos, suintensyvėję eoliniai procesai, politiniai pokyčiai. Dėl to keitėsi Kuršių nerijos demografinė situacija ir socialinė-ūkinė struktūra. Dėl regione intensyvėjančios žvejybos, prasidėjo migracija pietų-šiaurės kryptimi. Migraciniai procesai lėmė kultūrinę įvairovę ir etninės sudėties pokyčius. Demografinė situacija labai pagerėjo XIX a. Teigiamus pokyčius sąlygojo naujų ūkinių veiklų atsiradimas: gintaro kasyba Juodkrantėje ir turizmo paslaugų teikimas, prasidėjęs kopų apželdinimas. Tačiau po dviejų pasaulinių karų, Kuršių nerijoje neliko net 95 proc. vietinių gyventojų.

Gyventojų socialinė struktūra po Antrojo pasaulinio karo iš esmės pakito. Naujieji Kuršių nerijos gyventojai buvo atvykėliai iš Lietuvos ir įvairių TSRS sričių. Senųjų gyventojų ir jų palikuonių liko labai mažai. Ūkinės gyventojų veiklos buvo sąlygojamos politinių sprendimų: pasienio zonos režimo įsigalėjimo, žvejybos pramonės ir vėliau turizmo sektoriaus vystymo.

Išanalizavus Kuršių nerijos gyventojų socialinius, demografinius ir ekonominius rodiklius, nustatyta, kad nuo 1959 m. iki 2020 m. gyventojų skaičius Neringoje beveik visą laiką didėjo. Nuo 1989 m. iki 2001 m. vienintelis laikotarpis, kai gyventojų skaičius sumažėjo 3,7 proc. Palyginus su bendrais šalies rodikliais, tai labai mažas neigiamas pokytis. Vertinant demografinius pokyčius nuo 2001 m. iki 2020 m. gyventojų skaičius padidėjo +50,6 proc. Daugiausia gyventojų skaičius padidėjo Pervalkoje +312,5 proc., Juodkrantėje +208,5 proc., Preiloje +83,3 proc., Nidoje +66,5 proc., Alksnynėje sumažėjo -50,0 proc.

Šiuo metu gyventojų skaičiaus rodikliai yra sąlygojami ne natūralių demografinių procesų, o gyvenamosios vietos formalaus deklaravimo Neringos savivaldybėje. Tai įrodo ir mažėjantis gyventojų socialinis aktyvumas, mažėjantis mokinių skaičius bendrojo ugdymo mokyklose. Nuo 2000 m. iki dabar mokinių bendrojo ugdymo mokyklose sumažėjo 65,2 proc.

Atlikus statistinių duomenų ir erdvinę analizę, nustatyta, kad Neringos savivaldybėje per paskutinį penkmetį mažėjo nedarbo lygis, buvo vienas iš mažiausių socialinių pašalpų poreikis. Augančių verslo įmonių ir išduodamų verslo liudijimų skaičius rodo didėjantį ekonominį gyventojų aktyvumą. Didėja teritorinė verslo įmonių diferenciacija, kas sąlygoja ir gyventojų teritorinę sklaidą. Taip pat trūksta valstybės dėmesio ir investicijų į techninę infrastruktūrą ir turizmo objektus. Dėl išaugusio nekilnojamojo turto paklausos (antrųjų namų), investicijų į nekilnojamąjį turtą ir šio turto savininkų gyvenamosios vietos deklarovimo Neringos savivaldybėje - ryškėja socialinė segregacija.

Atlikus tyrimą, nustatyta, kad dauguma respondentų gyvena Nidoje, ir šiek tiek daugiau nei pusė respondentų yra nuolatiniai Neringos gyventojai. Pagal ekonomines veiklas, galima išskirti dvi gyventojų grupes: samdomi darbuotojai, smulkūs verslininkai ir dirbantys individualiai. Teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos turistų srautams ir objekto žinomumui, gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimui. Kuršių nerijos įtraukimas į UNESCO turėjo mažiau įtakos gyventojų bendruomeniškumui ir sanglaudai, ryšio su gyvenamąja vietoje stiprumui ir tapatybės formavimuisi. Šis įvykis dar labiau paaštrino problemas dėl griežtesnio ūkinės veiklos reglamentavimo ir konfliktus tarp valdžios, verslininkų ir gyventojų. Kitos gyventojams aktualios ir opios problemos: įvairių institucijų veiklų suderinamumo nebuvimas, įvairių viešų paslaugų trūkumas ir valstybės investicijų į vietos socialinę ir techninę infrastruktūrą trūkumas.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

Kuršių nerijoje pagrindiniai gamtiniai rekreaciniai išteklių: pustomos kopos, pakrantės zonos, miškai, palvės ir kupstynės. Kadangi Kuršių nerijoje trūksta pramogų ir paslaugų įvairovės, Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijai ir Neringos savivaldybei siūloma plėtoti ekoturizmą ir pasiūlyti turistams ir rekreantams daugiau ir įvairesnių turizmo paslaugų, sukurti naujų patrauklių turizmo maršrutų ir veiklų, susijusių su gamtos paveldo pažinimu. Taip pat plėtoti edukacines veiklas ir programas, siekiant pažinti Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldą. Į edukacines veiklas įtraukti socialines grupes: moksleivius, senjorus ir kt., siekiant sumažinti šiai teritorijai būdingą socialinę segregaciją. Taip pat galima įkurti ir edukacinį centrą. Derinti teritorijos rekreacinės plėtros ir apsaugos poreikius. Tokiu būdu bandyti spręsti sezoniškumo problemą.

Verslininkams ir valdžios institucijoms siūloma atkreipti dėmesį į neišnaudotą komercinį šios vietovės potencialą. Pramoginė laivyba ir navigaciniai maršrutai koncentruojasi marių akvatorijoje ties Nida. Sutvarkius pakrančių techninę infrastruktūrą Preiloje ir Pervalkoje, Juodkrantėje – Gintaro įlanką, galima plėtoti vandens turizmą. Esant geroms prisišvartavimo galimybėms, šiose gyvenvietėse padaugėtų lankytojų, o tai skatintų verslą. Trūksta valstybės dėmesio ir investicijų, tvarkant pakrančių infrastruktūrą ir pritaikant jas turizmui.

Taip pat išanalizavus įvairių paslaugų įmonių pasiskirstymą, verslininkams siūloma atkreipti dėmesį į šių paslaugų teritorinę sklaidą ir sveikatingumo paslaugų trūkumą. Kuršių nerijoje labai padidėjo darbingo vyresnio ir podarbingo amžiaus grupių gyventojų, tikslinga padidinti sveikatingumo paslaugų pasiūlą.

Verslininkams ir vietos valdžios institucijoms siūloma padidinti sporto, kultūros ir kitokių renginių teritorinę sklaidą – nesiorientuojant tik į Nidą ar Juodkrantę. Tai ypač aktualu jaunoms šeimoms, kurių skaičius mažėja.

Saugomų teritorijų administravimas pasižymi dalyvaujančių administruojančių institucijų problemišku bendravimu ir bendradarbiavimu tarpusavyje, su verslininkais ir vietos gyventojais. Valdžios institucijoms siūloma ieškoti efektyvesnių bendradarbiavimo formų, sukuriant daugiau administravimo aiškumo vietos gyventojams ir verslininkams. Taip pat vietos gyventojams siūloma aktyviau netiesiogiai dalyvauti administruojant šią teritoriją.

Valdžios institucijoms peržiūrėti administracinio – teritorinio suskirstymo ir gyventojų gyvenamosios vietos deklaravimo klausimą. Sudarant strateginius plėtros planus, būtina analizuoti ir vertinti gyventojų demografinius ir socialinius rodiklius. Statistiniai duomenys nėra tikslūs, jiems trūksta patikimumo, ypač dėl gyventojų gyvenamosios vietos oficialaus deklaravimo Neringos savivaldybėje, ir faktinio gyvenimo kitose Lietuvos savivaldybėse.

Raubienė A. Social, Demographic Changes and Economic Activities of the Curonian Spit Population. Thesis of the Master's program in Public Geography and Geoinformation Systems. Supervisor assoc. prof. dr E. Spiriajevas, Klaipėda University: Klaipėda, 2021, 112 pp.

SUMMARY

The Curonian Spit is an exceptional natural territory and a special geographical space for human habitation. From time immemorial, the inhabitants of this country have faced various challenges: natural, economic, political. In the context of historical periods, the inhabitants of this land had to find solutions to adapt or change the natural environment. The aim of this work is to determine the social and demographic changes of the Curonian Spit population and the structures of economic activities in the context of spatial differentiation and social segregation.

After the restoration of independence, the demographic situation in Lithuania changed. Emigration, decreased birth rate, aging population led to depopulation. Demographic processes and social differentiation, territorial differentiation and social segregation are also observed. In demographic research, scientific publications, strategic documents, statistical data on Lithuanian administrative-territorial units are most often used. There is a lack of comprehensive population surveys in protected areas - socio-demographic and socio-economic sections. This is relevant to assess and avoid the negative consequences of demographic and social change. Social and demographic changes have led to changes in the perception of national and territorial identity, and economic activities to the livelihoods and economic competitiveness of the population.

The aim of the research is to determine the social and demographic changes of the Curonian Spit population and the structures of economic activities in the context of spatial differentiation and social segregation.

Research tasks:

1. To review the historical and social development of the Curonian Spit population;
2. To perform the analysis of social, demographic and economic indicators of the population;
3. Carry out a quantitative study to determine the social and demographic changes of the population;
4. To determine the geographical and economic regularities of the Curonian Spit population.

The main conclusions of the study:

- The social and demographic changes of the Curonian Spit before the Second World War were caused by various reasons: natural, economic, political, etc., which had the greatest impact on the demographic situation;

- After the Second World War, the social structure of the population changed dramatically. Since 1959 The demographic indicators of the census population in the Curonian Spit have been improving until now. Recently improving demographics are driven not only by natural demographic processes but also by the declaration of residence for economic gain. In the context of improving demographics, the social activity of the population is declining, but economic activity is increasing.
- The inclusion of the territory in the UNESCO World Heritage List has affected the inhabitants of the Curonian Spit.
- The change in the protection regime of the territory has led to a greater awareness of the territory, higher tourist flows, and has contributed to the preservation of the natural and cultural heritage. There have also been more bans on economic activity, but this has not led to more material and foreign direct investment by the state. The inclusion of the site in the UNESCO World Heritage List has had an impact on the life of the local community, which has led residents to be more proud and interested in the area. It had little effect on the emotional, spiritual perception of the place and the formation of identity.

LITERATŪRA

Arbušauskaitė, A. L. (1994). Kuršių nerijos autochtonų (senbuvių) tautybės suvokimo ypatumai. Mažosios Lietuvos istorija ir etnografija. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 1994.

Arbušauskaitė, A. L. (1995). Kuršių nerijos gyventojų socialiniai – demografiniai pokyčiai. Lietuvininkų kraštas, p. 372 – 398. Kaunas, Litterae universitatis, 1995.

Burkšienė, V., Spiriajevas, E. (2015). Smulkiojo ir vidutinio verslo struktūra bei teritorinė sklaida Lietuvos Kuršių marių regione. Regional formation and development studies, Nr.1 (15). Prieiga internete (<http://193.219.76.12/index.php/RFDS/article/view/976>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 15d.].

Butrimas, A. (2003). Baltai vikingų žygių metu. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2003~1593455293623/>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 9d.].

Brukas, A., Naureckaitė, V. (2013). Kuršių nerijos miškai: nuo atsiradimo iki XX a. pradžios. Gimtasis kraštas, p 102 – 115. Prieiga internete (<http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/15-brukas.pdf>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 3d.].

Daugirdas, V. ir kiti. (2013). Lietuvos retai apgyvendintos teritorijos. Lietuvos socialinių tyrimų centras. Vilnius.

Elertas, D. (2014). XVI a. Visuomenės siluetas šiaurinėje Kuršių nerijos dalyje. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2014~1493745316038/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 27 d.].

Girininkas, A. (2002). Migraciniai procesai Rytų Pabaltijoje vėlyvajame neolite. Virvelinės keramikos kultūra. Lietuvos archeologija23, p. 73 – 91, Vilnius. Prieiga internete (http://lad.lt/data/com_ladlibrary/686/107-136.pdf), [peržiūrėta 2020 m. spalio 3 d.].

Girininkas, A. (2004). Pamarių kultūros bendruomenių ūkininkavimo ypatumai. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367151817615/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 2 d.].

Gudelis, D. (2015). Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai. Mokslo studija. Vilnius, 2015. Prieiga internete (http://kc.gf.vu.lt/Publikacijos/DGudelis/Lietuvos_didziuju_miestu_gyventoju_strukturos_ypatumai.pdf), [peržiūrėta 2020 m. spalio 26 d.].

Kabailienė, M. (2006). Main stages of natural environmental changes in Lithuania during the Late Glacial and Holocene. *Geologija*, Vol. 55, p. 37 – 47, Vilnius.

Kanopienė, V. (2008). *Socialinė demografija*. Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

Kibysh, A. I., Zhukova, V. K. (2019). The Research History of the Curonian Spit. *East European Scientific Journal*. 7(47), p.4-10. Prieiga internete (https://eesa-journal.com/wp-content/uploads/EESA_JULI_47_part_9.pdf#page=4), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 23 d.].

Kuršių nerijos istorijos datų kalendorius (2004). Neringos savivaldybės viešoji biblioteka. Prieiga internete (http://www.klavb.lt/EL_LEIDINIAI/KRASTOTYRA/NERINGA/Neringos%20knyga.pdf), [peržiūrėta 2020 m. spalio 10 d.].

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. Demografinių tyrių centras (2002). *Lietuvos gyventojai 1990 – 2000 m.* Vilnius.

Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. Lietuvos respublikos centrinis statistikos biuras. Kaunas, 1926.

Lietuvos nacionalinė Unesco komisija. Prieiga internete (<https://unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldas-lietuvoje/kursiu-nerija>) [peržiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

Masiliauskienė, D. (2008). Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome. Prieiga internete (http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_17/17_165-179_Masiliauskiene.pdf), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 27 d.].

Moritz, A. (2008). Governance of the National Parks on the Curonian Spit. Applied Management, Conflicts and Stakeholder Co-operation. Research Report. University of Joensuu. Department of Human Geography. Prieiga internete (https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/8736/URN_NBN_fi_joy-20080052.pdf?sequence=1), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 25 d.].

Morkvėnas, Ž. ir kiti (2015). *Jūros knyga*. Baltijos jūros pasauliai. Baltijos aplinkos forumas.

Perminas, K. (2015). XIX – XX a. pirmosios pusės žvejybos verslai Kuršių marių regione. *Tiltai*, 2015, Nr. 3, p. 65 – 81. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1491563326515/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 27 d.].

Piekienė, N. (2013). Kuršių nerijos kraštovaizdis. Tapatybės išraiška. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1401387678751/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 27 d.].

Pilkauskas, M., Piličiauskas, G., Vengalis, R. (2019). Reljefas eolinėje aplinkoje. Nidos senovinės gyvenvietės paviršius. *Archaeologia Lituania*. 2019, Nr. 20, p. 10 – 23, Vilnius. Prieiga internete ([file:///C:/Users/user/Downloads/16497-Article%20Text-27188-2-10-20200225%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/16497-Article%20Text-27188-2-10-20200225%20(1).pdf)), [peržiūrėta 2020 m. spalio 2 d.].

Pronskus, J. (1937). Lietuvos Sachara. Klaipėda, Ryto spaustuvė.

Raudonytė, J. (2009). Ūkinė veikla Lietuvos valstybiniuose parkuose. *Annales geographicae* 42 (1 – 2) t. prieiga internete (http://www.gamtostyrimai.lt/uploads/publications/docs/318_2e4e018a972afe93c951dbd3b233b21b.pdf), [peržiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].

Rimantienė, R. (1999). Kuršių nerija archeologo žvilgsniu. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Ruskule, A. ir kiti (2009). Atrask Baltijos jūrą: Spalvingas ir verdantis jūros gyvenimas. Baltijos aplinkos forumas.

Safronovas, V. (2018). Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje“. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Sparsely populated and underpopulated areas. European Parliament, 2016.

Spiriajevienė, I., Spiriajevas, E. (2015). Nuo tautinės iki teritorinės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris. *Regional Formation and Development Studies*, No 1 (15). Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LTLDB0001:J.04~2015~1521647254482/J.04~2015~1521647254482.pdf>), [peržiūrėta 2020 m. lapkričio 23 d.].

Spiriajevas, E., Perminas, K., Locaitienė, V. (2020). Laivybos kliūčių šalinimo kuršių mariose įgyvendinant projektą „Pietų Baltijos krantas – ilgalaikių laivybos krypčių tarp šalių kūrimas MARRIAGE bendradarbiavimo tinklų pagrindu“. Galimybių studija. Klaipėdos rajonas.

Stančikaitė, M. (2004). Gamtinės aplinkos kaitos ypatumai vėlyvojo ledynmečio ir holoceno laikotarpiu. *Lietuvos archeologija*, t. 26, p. 135 – 148. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367162431411/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 3 d.].

Stankūnienė, V. (2014). Ar tolstame nuo 3 milijonų?. Demografija visiems – mokslo sklaidos leidinys. Nr. 1, Demografinių tyrimų centras, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.

Stankūnienė, V. (2015). Ar stabilizuojasi Lietuvos demografinė situacija? Ar jau galime nusiraminti?. Demografija visiems – mokslo sklaidos leidinys. Nr. 2, Demografinių tyrimų centras, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.

Stankūnienė, V., Baublytė M. (2016). Lietuvos demografinė situacija: kokios galimybės demografiškai atgimti. Demografija visiems – mokslo sklaidos leidinys. Nr 3, Demografinių tyrimų centras, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.

Strakauskaitė, N. (2004). Klaipėda ir Kuršių nerija. Vadovas, Vilnius, R. Paknio leidykla.
Strakauskaitė, N. (2009). Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas. Prieiga internete (<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367166700663/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 27 d.].

Strakauskaitė, N. (2011). Etnofilologiniai Prūsijos lietuvių identifikavimo kontekstai (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia). Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX – XX amžiais. Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas. P. 145-157

Širouchov, R. (2012). Kuršių nerijos ankstyvųjų viduramžių archeologiniai paminklai. Kuršių ir prūsų kontaktų zonos klausimas. Res Humanitariae XV. Prieiga internete (<http://journals.ku.lt/index.php/RH/article/viewFile/838/983>), [peržiūrėta 2020 m. spalio 10 d.].

Tarybų Lietuvos enciklopedija (1987). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų leidykla, t II.

Turistų srautų Kuršių marių regione analizė. TACIS CBS SPF 2005/100 726 projektas „Vandens turizmas infrastruktūros išvystymas Rusijos ir Lietuvos pasienio Kuršių marių rajone“. Klaipėda, 2006. Prieiga internete (https://www.neringa.lt/get_file.php?file=bVdKa25wbWttNkJybk11VGFhZVh5NW1ybkoYUjFHBklcExGbEpiRmt0V1dVr2VYbVo2Wm9XV3FsWk5tcDVtTGJldHBuWIRVWmNpZWtwV1RrYzJYMnNwaVphWnBxcDJWWmFPVnpXZWNtTVZvb1dtb1pkTmp6Y2xneXRQRHhtWFlsWnhctEpxY21aU1lacHZSYkdqTDAyYVltNXBqejViTnlaYkoyTU9Ra3QyWm1XYWZacUhGbUd1cXhwTnNuOGZQWmFXYm1XV2FaNVdiYXBtY3g0JTJCWDFwcVhsSnhsY0ppSGFhekxcGVpbXRtWnJaeXBsWWFUMUptanlwUEhqNWFVbWFWaW4ydXFsVk5wcVpYSm1hREd6MjZvYjZLUnk1YVBtS0dYeWNQSFpxR1ZibWclM0Q=&view=1), [peržiūrėta 2020 m. spalio 15 d.].

Turistų srautų Kuršių marių regione analizė. TACIS CBC SPF 2005/100 726 projektas „Vandens turizmo infrastruktūros išvystymas Rusijos ir Lietuvos pasienio Kuršių marių rajone“ (2006). Klaipėda. Prieiga internete (https://www.neringa.lt/get_file.php), [peržiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.].

Tutkunkardes, B. (2008). Tourism and recreation in the Curonian Spit in Lithuania – Recreational – Geographic Developments and Perspectives in a new EU country. Annales Geographicae, 41 (1-2) t. Prieiga internete (https://gamtostyrimai.lt/uploads/publications/docs/299_562ef863fd82eb097bd2b8eee961c78c.pdf), [peržiūrėta 2020 m. rugsėjo 10 d.].

Vaitekūnas, S (2002). Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita ir priežastys nepriklausomybės laikotarpiu. Tiltai, Nr. 4. Klaipėdos universitetas.

Vaitekūnas, S (2004). Gyventojų tankumas ir koncentracija. Tiltai, Nr 4. Klaipėdos universitetas.

Valackienė, A., Mikėnė, S. (2010). Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. KTU leidykla Technologija.

Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2017. Vilnius.

Žilinskas, G. (2003). Poilsiautojų srauto dinamikos ypatybės Kuršių nerijos jūriniame krante. Geografijos metraštis 36 (2)t. Prieiga internete (http://www.gamtostyrimai.lt/uploads/publications/docs/228_8f9a3492982ac96cf93646fd36a120d1.pdf), [peržiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].

Žulkus, V. (2004). Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. Vilnius, UAB „Vesus Aureus“.

PRIEDAI

Gerbiamas Respondente,

Esu Klaipėdos universiteto Socialinės geografijos ir regionistikos studijų centro Visuomenės geografijos ir GIS magistrantūros studentė. Atlieku Kuršių nerijos gyventojų apklausą, kurios tikslas nustatyti ir ištirti gyventojų demografinius, socialinius ir ekonominius pokyčius nuo 2000 metų iki dabar. Taip pat ištirti kokį poveikį vietos gyventojai pajuto, kai nuo 2000 metų Kuršių nerija buvo įtraukta į Pasaulio paveldo sąrašą (UNESCO, 2000 m.). Gauti duomenys bus analizuojami, rašant magistro mokslinį darbą. Esu Jums labai dėkinga už skirtą laiką ir išsakytą nuomonę. Jūsų atsakymai anoniminiai.

Prašau atsakymus pažymėti „X“

1. **Jūsų amžius (įrašykite):** _____m.

2. **Jūsų lytis:**

- Vyr.
- Mot.

3. **Kurioje Neringos miesto gyvenvietėje gyvenate?**

- Nidoje
- Preiloje
- Pervalkoje
- Juodkrantėje
- Kita _____

4. **Kuršių nerijoje gyvenate:**

- Nuolat
- Su pertraukomis
- Tik sezono metu
- Kita _____

5. **Kuo užsiimate, koks Jūsų pragyvenimo šaltinis:**

- Esu smulkus verslininkas.
- Esu stambus verslininkas.
- Esu valstybės tarnautojas.
- Esu samdomas darbuotojas
- Dirbu individualiai
- Esu senjoras.
- Kita _____

6. Ar žinojote, kad Kuršių nerija 2000 m. buvo įtraukta į UNESCO (Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija prie Jungtinių Tautų) Pasaulio paveldo sąrašą?

- Taip
- Taip, tik nežinojau kelintais metais
- Ne
- Kita _____

7. Kuršių nerija jau 20 metų Pasaulio paveldo UNESCO sąrašė. Jūsų nuomone, kaip tai paveikė Kuršių nerijos teritoriją, jų gyvenamosios vietos aplinką? (Prašau, įrašykite vertinimo balą nuo 1 iki 5).

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku
	1	2	3	4	5
Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldas tapo labiau žinomas pasaulio visuomenei					
Išaugo lankytojų skaičius					
Tai prisidėjo prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo, puoselėjimo					
Naujas vietovės statusas padėjo pritraukti daugiau investicijų, kitų finansinių lėšų infrastruktūros atnaujinimui					
Atsirado daugiau draudimų ir apribojimų, griežčiau reglamentuojama ūkinė veikla					
Niekaip neįtakėjo					
Kita (prašau parašykite savo nuomonę).					

8. Ar ketinate keisti gyvenamąją vietą, išvykti iš Kuršių nerijos?

- Taip
- Ne
- Kita _____

9. Jeigu 8 klausime atsakėte Taip, nurodykite priežastis, kodėl norėjote keisti gyvenamąją vietą, išvykti iš Kuršių nerijos?

.....

10. Kaip Jūs manote, ar Kuršių nerijos teritorijos įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos vietos gyventojų, vietos bendruomenių gyvenimui? (Prašau įrašykite vertinimo balą nuo 1 iki 5).

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku
	1	2	3	4	5
Gyventojai labiau didžiuojasi savo gyvenamąja vietoje.					
Tai paskatino labiau domėtis kultūros paveldu, vietinėmis tradicijomis, istorija.					
Padidėjo socialinė sanglauda, bendruomeniškumas.					
Emocinis ir dvasinis vietovės suvokimas, bei ryšys su aplinka tapo gilesnis.					
Tai įtakėjo Kuršių nerijos gyventojų tapatybės formavimąsi.					
Niekaip neįtakėjo.					
Kita (prašau parašykite savo nuomonę).					

11. Jūsų nuomone, kuri institucija yra pagrindinė, kuri nurodo sąlygas Kuršių nerijos gyventojų ūkinei veiklai?

- Neringos savivaldybė.
- Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija.
- Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos.
- VĮ Valstybinių miškų urėdija.
- Kita

12. Kokias, Jūsų manymu, problemas sukelia Kuršių nerijos priklausymas UNESCO Pasaulio paveldui?

- Konfliktus tarp gyventojų ir valstybinių institucijų, dėl griežtų aplinkosauginių reikalavimų ir gyventojų ūkinės veiklos
- Teisinius nesutarimus dėl teritorijos pavaldumo.
- Konfliktus tarp valstybinių institucijų, verslininkų ir vietos bendruomenių.
- Kita _____.

13. Ar esate patenkintas gyvenimu Kuršių nerijoje?

Esu visiškai nepatenkintas	Esu nepatenkintas	Esu nei patenkintas, nei nepatenkintas	Esu patenkintas	Esu visiškai patenkintas
1	2	3	4	5

14. Jūsų manymu, ko daugiausiai trūksta Kuršių nerijos gyventojams (nurodykite iki 3 svarbiausių trūkumų)

- Įvairių viešų paslaugų (medicinos, socialinės rūpybos, švietimo ir kitų paslaugų).
- Socialinės infrastruktūros objektų: mokyklų, darželių, parduotuvių ir pan.
- Susisiekimo galimybių.
- Įvairių institucijų veiklos suderinamumo ir vienodo požiūrio į teisės aktų, įstatymų supratimą.
- Valstybės investicijų į vietos socialinę ir techninę infrastruktūrą.
- Veiklų ir renginių vietos gyventojams.
- Kita _____.

15. Kaip vertinate Kuršių nerijos gyventojų, bendruomenių socialinį aktyvumą, dalyvavimą problemų sprendimuose, pasiūlymų teikime? (skalėje nuo 1 silpnai iki 5 labai stiprus)

.....

16. Kaip Jūsų nuomone, kaip vietos gyventojai, vietos bendruomenės gali prisidėti prie Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo?

- Tuo turi rūpintis atitinkamos valstybinės institucijos.
- Aktyviai dalyvauti vietos bendruomenės veikloje.
- Dalyvauti pilietinėse akcijose, tvarkingiausių sodybų rinkimuose ir pan.
- Burti iniciatyvinę grupę dialogui su valstybinėmis institucijomis.
- Kita _____.

Ačiū už Jūsų atsakymus

Respondentų atsakymų suvestinė (proc.) į anketos klausimus:

Kuršių nerija jau 20 metų Pasaulio paveldo UNESCO sąrašė. Jūsų nuomone, kaip tai paveikė Kuršių nerijos gyvenamosios vietos aplinką?

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku
Kuršių nerijos gamtos ir kultūros paveldas tapo labiau žinomas pasaulio visuomenei	3,0	4	19,8	41,6	31,7
Išaugo lankytojų skaičius	3,0	8,1	15,2	46,5	27,3
Tai prisidėjo prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo, puoselėjimo	5,1	8,2	32,7	38,8	15,3
Naujas vietovės statusas padėjo pritraukti daugiau investicijų, kitų finansinių lėšų infrastruktūros atnaujinimui	12,2	25,5	29,6	25,5	7,1
Atsirado daugiau draudimų ir apribojimų, griežčiau reglamentuojama ūkinė veikla	6,7	8,8	16,7	32,4	35,3
Niekaip neįtakėjo	41,4	33,5	16,1	3,4	5,7

Kaip Jūs manote, ar Kuršių nerijos teritorijos įtraukimas į Pasaulio paveldo sąrašą turėjo įtakos vietos gyventojų, vietos bendruomenių gyvenimui?

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku
Gyventojai labiau didžiuojasi savo gyvenamąja vietoje.	2,1	3,1	34,4	43,8	16,7
Tai paskatino labiau domėtis kultūros paveldu, vietinėmis tradicijomis, istorija.	2,1	9,4	29,2	50,0	9,4
Padidėjo socialinė sanglauda, bendruomeniškumas.	7,4	26,6	44,7	19,1	2,1
Emocinis ir dvasinis vietovės suvokimas, bei ryšys su aplinka tapo gilesnis.	4,3	18,3	48,4	23,7	5,4
Tai įtakėjo Kuršių nerijos gyventojų tapatybės formavimąsi.	7,5	24,7	38,7	23,7	5,4
Niekaip neįtakėjo.	19,3	22,7	39,8	9,1	9,1